תנ״ך · אחרונים · מלבי״ם · נביאים

מלבי"ם על מלכים א

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מלבי"ם על מלכים א

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מלבים-על-מלכים-א/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 13
פסוק א 13
פסוק ב 13
פסוק ג 14
פסוק ה 14
פסוק ו 15
פסוק ז 15
פסוק ח 15
פסוק ט 15
פסוק יא 16
פסוק יב 16
פסוק טו 16
פסוק טז 16
פסוק יז 16
פסוק יח 16
פסוק יט 17
פסוק כ 17
פסוק כא 17
פסוק כד 17
פסוק כה 17
פסוק כו 18
פסוק כז 18
פסוק כח 18
פסוק לא 18
פסוק לב 18
פסוק לג 18
פסוק לה 19
פסוק לו 19
פסוק לז 19
פסוק מא 19
פסוק מב 19
פסוק מג 19
פסוק מד 20
פסוק מו 20
פסוק מז 20
פסוק מח 20
פסוק נא 20
פסוק נב 20
פסוק נג 20
פרק ב 21
פסוק ב 21
פסוק ג 21
פסוק ד 21
פסוק ה 22
פסוק ו 23
פסוק ז 23
פסוק ח 23
פסוק ט 23
פסוק יא 23
פסוק טו 23
פסוק יט 24
פסוק כב 24
פסוק כג 25
פסוק כד 25
פסוק כח 25
פסוק ל 25
פסוק לא 26
פסוק לב 26
פסוק לד 26
פסוק לו 26
פסוק מ 27
פסוק מב 27

פסוק מד 27
פסוק מה 27
פסוק מו 27
פרק ג 28
פסוק א 28
פסוק ב 28
פסוק ג 28
פסוק ד 28
פסוק ו 29
פסוק ז 29
פסוק ח 30
פסוק י 30
פסוק יא 30
פסוק יב 31
פסוק טו 31
פסוק טז 31
פסוק יח 31
פסוק כ 32
פסוק כא 32
פסוק כב 32
פסוק כו 33
פסוק כז 33
פסוק כח 34
פרק ד 34
פסוק א 34
פסוק ב 34
פסוק ד 34
פסוק ו 34
פסוק כ 35
פרק ה 35
פסוק א 35
פסוק ב 35
פסוק ד 35
פסוק ה 36
פסוק ו 36
פסוק ז 36
פסוק ט 36
פסוק י 36
פסוק יא 36
פסוק יב 37
פסוק יג 37
פסוק יד 37
פסוק טו 37
פסוק טז 37
פסוק יז 39
פסוק יח 39
פסוק יט 40
פסוק כ 40
פסוק כא 40
פסוק כב 40
פסוק כג 40
פסוק כד 41
פסוק כו 41
פסוק כז 41
פסוק כט 41
פסוק ל 42
פסוק לא 42
פסוק לב 42
פרק ו 42
פסוק א 42
פסוק ב 42
פסוק ג 43
פסוק ד 43
פסוק ה 43

פסוק ו 44
פסוק ז 44
פסוק ח 44
פסוק ט 44
פסוק י 45
פסוק יא 45
פסוק יב 45
פסוק יד 45
פסוק טו 45
פסוק טז 46
פסוק יז 46
פסוק יח 47
פסוק יט 47
פסוק כ 47
פסוק כא 47
פסוק כב 47
פסוק כג 48
פסוק כד 48
פסוק כה 48
פסוק כו 48
פסוק כז 48
פסוק כח 48
פסוק כט 48
פסוק ל 49
פסוק לא 49
פסוק לב 49
פסוק לג 49
פסוק לד 49
פסוק לה 49
פסוק לו 50
פסוק לז 50
פרק ז 50
פסוק א 50
פסוק ב 50
פסוק ג 50
פסוק ד 51
פסוק ה 51
פסוק ו 51
פסוק ז 51
פסוק ח 51
פסוק ט 52
פסוק י 52
פסוק יא 52
פסוק יב 52
פסוק יג 52
פסוק יד 52
פסוק טו 53
פסוק טז 53
פסוק יז 53
פסוק יח 53
פסוק יט 54
פסוק כ 54
פסוק כא 55
פסוק כב 55
פסוק כג 55
פסוק כד 56
פסוק כו 56
פסוק כז 56
פסוק כח 56
פסוק כט 57
פסוק ל 57
פסוק לא 58
פסוק לב 59
פסוק לג 59

פסוק לד 59
פסוק לה 60
פסוק לו 60
פסוק לז 60
פסוק לח 60
פסוק מ 60
פסוק מא 60
פסוק מב 61
פסוק מה 61
פסוק מו 61
פסוק מז 61
פסוק מח 61
פסוק מט 61
פסוק נ 62
פסוק נא 62
פרק ח 62
פסוק א 62
פסוק ב 62
פסוק ג 62
פסוק ד 62
פסוק ה 62
פסוק ו 63
פסוק ז 63
פסוק ח 63
פסוק ט 63
פסוק י 64
פסוק יב 64
פסוק טו 65
פסוק טז 65
פסוק יז 66
פסוק יח 66
פסוק יט 67
פסוק כ 67
פסוק כא 67
פסוק כג 67
פסוק כד 68
פסוק כה 68
פסוק כו 68
פסוק כז 68
פסוק כח 69
פסוק כט 69
פסוק ל 69
פסוק לא 70
פסוק לב 70
פסוק לג 70
פסוק לד 70
פסוק לה 71
פסוק לו 71
פסוק לז 72
פסוק לח 72
פסוק לט 72
פסוק מא 73
פסוק מד 73
פסוק מו 73
פסוק מז 73
פסוק מח 74
פסוק מט 74
פסוק נא 74
פסוק נב 74
פסוק נו 74
פסוק נז 75
פסוק נט 75
פסוק ס 75
פסוק סא 75

פסוק סד 76
פסוק סו 76
פרק ט 76
פסוק א 76
פסוק ב 77
פסוק ג 77
פסוק ד 77
פסוק ה 77
פסוק ו 77
פסוק ז 78
פסוק ח 78
פסוק ט 78
פסוק י 78
פסוק יב 79
פסוק יג 79
פסוק יד 79
פסוק טו 79
פסוק טז 79
פסוק יז 79
פסוק יח 80
פסוק יט 80
פסוק כב 80
פסוק כג 80
פסוק כד 81
פסוק כה 81
פסוק כו 81
פסוק כז 81
פסוק כח 81
פרק י 81
פסוק א 81
פסוק ב 82
פסוק ג 82
פסוק ד 82
פסוק ה 82
פסוק ו 83
פסוק ז 83
פסוק ח 83
פסוק ט 83
פסוק יא 83
פסוק יג 84
פסוק יד 84
פסוק טו 84
פסוק טז 84
פסוק יט 84
פסוק כ 85
פסוק כב 85
פסוק כג 86
פסוק כד 86
פסוק כה 86
פסוק כו 86
פסוק כז 86
פסוק כח 86
פסוק כט 87
פרק יא 87
פסוק א 87
פסוק ב 87
פסוק ג 87
פסוק ד 87
פסוק ה 88
פסוק ז 88
פסוק ח 88
פסוק ט 89
פסוק י 89
פסוק יא 89

פסוק יב 89
פסוק יג 90
פסוק יד 90
פסוק טו 90
פסוק יז 90
פסוק יט 91
פסוק כא 91
פסוק כג 91
פסוק כד 91
פסוק כה 91
פסוק כו 91
פסוק כז 91
פסוק כח 92
פסוק כט 92
פסוק ל 92
פסוק לב 92
פסוק לד 92
פסוק לה 92
פסוק לז 93
פסוק לח 93
פסוק לט 93
פסוק מ 93
פסוק מא 93
פסוק מב 93
פרק יב 94
פסוק א 94
פסוק ב 94
פסוק ד 94
פסוק ה 95
פסוק ו 95
פסוק ז 96
פסוק ח 96
פסוק ט 97
פסוק י 97
פסוק יא 97
פסוק יב 97
פסוק יג 98
פסוק יד 98
פסוק טו 98
פסוק טז 98
פסוק יז 99
פסוק יח 99
פסוק יט 99
פסוק כ 99
פסוק כא 99
פסוק כד 100
פסוק כה 100
פסוק כו 100
פסוק כח 100
פסוק כט 101
פסוק ל 101
פסוק לא 102
פסוק לב 102
פסוק לג 102
פרק יג 103
פסוק א 103
פסוק ב 103
פסוק ג 103
פסוק ד 104
פסוק ה 104
פסוק ו 104
פסוק ח 104
פסוק יא 104
פסוק יב 104

פסוק טו 105
פסוק טז 105
פסוק יז 105
פסוק יח 106
פסוק כ 106
פסוק כא 106
פסוק כב 106
פסוק כג 107
פסוק כה 107
פסוק כו 107
פסוק כח 107
פסוק לא 107
פסוק לב 107
פסוק לג 108
פסוק לד 108
פרק יד 108
פסוק א 108
פסוק ב 108
פסוק ג 109
פסוק ו 109
פסוק ז 109
פסוק ח 109
פסוק ט 109
פסוק י 109
פסוק יב 110
פסוק יד 110
פסוק טו 110
פסוק טז 110
פסוק יז 111
פסוק כא 111
פסוק כג 111
פסוק כד 111
פסוק כז 111
פסוק לא 111
פרק טו 111
פסוק א 111
פסוק ג 111
פסוק ד 112
פסוק ו 112
פסוק יג 112
פסוק טז 112
פסוק כו 112
פסוק כט 112
פסוק ל 112
פסוק לב 113
פסוק לד 113
פרק טז 113
פסוק ז 113
פסוק ט 113
פסוק יא 113
פסוק יט 114
פסוק כא 114
פסוק כד 114
פסוק כה 114
פסוק לא 114
פסוק לד 114
פרק יז 115
פסוק א 115
פסוק ג 116
פסוק ד 116
פסוק ה 117
פסוק ז 117
פסוק ט 117
פסוק י 117

פסוק יא 118
פסוק יב 118
פסוק יג 118
פסוק יד 118
פסוק טו 118
פסוק יז 119
פסוק יח 119
פסוק יט 119
פסוק כ 119
פסוק כא 120
פסוק כד 120
פרק יח 120
פסוק א 120
פסוק ב 120
פסוק ה 121
פסוק ו 121
פסוק י 121
פסוק יא 121
פסוק יב 121
פסוק יג 122
פסוק יד 122
פסוק יח 122
פסוק יט 122
פסוק כא 122
פסוק כב 122
פסוק כג 122
פסוק כד 123
פסוק כה 123
פסוק כו 123
פסוק כז 123
פסוק כח 124
פסוק כט 124
פסוק ל 124
פסוק לא 124
פסוק לב 124
פסוק לד 124
פסוק לו 125
פסוק לז 125
פסוק לח 125
פסוק לט 125
פסוק מא 126
פסוק מב 126
פסוק מג 126
פסוק מו 126
פרק יט 126
פסוק א 126
פסוק ב 126
פסוק ג 127
פסוק ד 127
פסוק ה 127
פסוק ו 128
פסוק ז 128
פסוק ח 128
פסוק ט 128
פסוק י 128
פסוק יא 128
פסוק יג 129
פסוק יד 129
פסוק טו 129
פסוק יט 130
פרק כ 130
פסוק ג 130
פסוק ד 130
פסוק ה 131

פסוק ו 131
פסוק ז 131
פסוק ח 131
פסוק ט 131
פסוק יא 131
פסוק יב 132
פסוק יג 132
פסוק יד 132
פסוק טז 132
פסוק יז 132
פסוק יח 132
פסוק יט 133
פסוק כב 133
פסוק כג 133
פסוק כה 133
פסוק כז 133
פסוק כח 133
פסוק כט 134
פסוק לב 134
פסוק לג 134
פסוק לד 134
פסוק לה 134
פסוק לט 135
פסוק מ 135
פסוק מב 135
פרק כא 135
פסוק א 135
פסוק ב 136
פסוק ג 136
פסוק ד 136
פסוק ו 137
פסוק ז 137
פסוק ח 137
פסוק ט 138
פסוק י 138
פסוק יא 138
פסוק יג 139
פסוק טו 139
פסוק יח 139
פסוק יט 139
פסוק כ 139
פסוק כב 139
פסוק כג 139
פסוק כד 140
פסוק כה 140
פסוק כו 140
פסוק כט 140
פרק כב 140
פסוק א 140
פסוק ג 140
פסוק ד 141
פסוק ה 141
פסוק ו 141
פסוק ז 141
פסוק ח 141
פסוק י 141
פסוק יא 142
פסוק יב 142
פסוק טז 142
פסוק יז 142
פסוק יט 142
פסוק כ 142
פסוק כא 143
פסוק כב 143

פסוק כג 143
פסוק כד 143
פסוק כה 143
פסוק כו 143
פסוק ל 144
פסוק לא 144
פסוק לב 144
פסוק לה 144
פסוק לו 144
פסוק לח 144
פסוק מד 145
פסוק מח 145
פסוק נ 145

פרק א

פסוק א

והמלך דוד, כבר כתב מהרי"א שמה שלא נכתבו דברים האלה בספר שמואל, שהוא מיוחד אל ספורי קורות דוד, הוא כי רצה לכתוב בספר הזה דברים הכוללים כל עניני שלמה והמשחתו, כי המשחת שלמה ומחלוקת אדוניהו עליו וכל הנמשך יתיחס אל ספורי שלמה, אמנם למה ספר ענין אבישג השונמית נתן בזה טעמים בלתי עצמיים כפי דעתי, ואנכי אחשוב כי באשר הסבה שהניעה את לב דוד להמליך את שלמה באותו היום שהמליכו בחייו היה מחלוקת אדוניה אשר רצה להחזיק מלכות בלא דעת אביו, ומטעם זה משחו את שלמה הגם שמלך בן מלך אין צריך משיחה (כמ"ש בספרא מכלתא דמלואים, ובגמ' דכריתות והוריות), מכל מקום משחו את שלמה מפני מחלקותו של אדוניה ולכן הוכרח הכותב להקדים ענין אדוניהו, ואולם באשר גם זה היה לו סבה בהכרח, כי מה ראה אדוניה לעשות האולת הזאת, למלוך בחיי אביו בלא דעתו, ולא ידע כי יתודע הדבר לאביו ומלבד שלא ישיג התכלית עוד ישנאהו על כי חשב למרוד בו, ויקדים להמליך את שלמה כאשר היה כן באמת, ואם אבשלום מרד על פני אביו קשר קשר ויט כל ישראל אחריו, לא כן אדוניה שלא היו דבריו רק עם יואב ואביתר, וטוב היה לו להמתין עד ימות אביו, שאז יעשה מה שלבו חפץ, לכן הקדים הסבות שהניעו את הדבר הזה, הנה לא ירא שיהיה כמורד במלכות אביו כמו אבשלום, כי אבשלום עשה זה בעוד מלך דוד ועשה חיל, וזהו און ומרד להעביר את אביו בעוד כחו חזק להנהיג ולמשול, לא כן עתה המלך היה **זקן וגם בא בימים**, רצה לומר זקן באפיסת כחותיו וגם היה בן שבעים, וכבר הפסיק מלהנהיג ולמלוך כי שכב על ערש **מכוסה בבגדים**, **ולא יחם לו**, פירשו המפרשים שלא היה מחמם את עצמו (ושרשו יחם והיו"ד איתי"ן מהקל) כי אפס חומו הטבעי ולכן לא הועילו הבגדים שהם אין מחממים בעצם רק שומרים האויר המקיף שלא יקררהו, ובזה לא היה מקוה עוד להתחזק ולמלוך כי אפסו כחותיו, ונדמה בענין המלוכה כאילו אינו בעולם והגיע העת שבניו ינהיגו את המלכות תחתיו:

פסוק ב

ויאמרו זאת שנית שעבדיו הרופאים אמרו לו **שיבקשו לו נערה בתולה**, כי באשר ראו אפיסת כחותיו, וראו גם כן שלא יתחמם רק מן האדם, שיחם אותו בחום הטבעי אשר בו, לא פקדו שישכבו נשיו או פלגשיו אצלו לחממו, כי פן יתעורר אל המשגל ויחלישהו, לכן יעצו לבקש לו נערה בתולה שלא תהיה לו לפלגש רק **לעמוד לפניו** לשרתהו,

ולהיות לו סוכנת ממונה על אוצרותיו, בענין שלא תבא עוד אחת מנשיו אצלו כי יופרש מהם (ואמרו **ועמדה לפני המלך** בלשון נסתר וסיימו **ושכבה בחיקך** בנכח, רצה לומר שיפרסמו כי מבקשים נערה בתולה לעמוד לשרת את המלך, כי אין מן המוסר לומר שתשכב בחיקו ובאמת תשכב בחיקו ותחמם לו) ובזה הודיע מה שעלה על לב אדוניהו למלוך בירושלים בלא דעת אביו, ואיך יצוייר זה הלא תיכף יודע מעשהו למלך על ידי עבדיו ועל ידי נשיו בפרט בת שבע תגיד זאת, רק אחר שנשיו כולם לא באו לפניו, וגם משרתיו נכלאו ממנו שאין מן הצניעות לשכב עם נערה בפני שום אדם, רק אבישג לבדה, שרתהו ואצרה אוצרותיו והיתה עמו, חשב כי יעלם הדבר מן המלך באשר אין בא בחדרו, ולולא נתן הנביא ששלח את בת שבע לא היה דוד יודע מאומה כי היה מופרש מן העם ומבני ביתו:

פסוק ג

(ג-ד) **ויבקשו** ועתה יגיד הסבה העצמיית אשר נחפז אל הדבר שלא בעתו, כי סוף מעשהו מה שבא אדוניה אל אם שלמה לבקש שתנתן לו אבישג לאשה, היא תגלה לנו כי חשק בה מאד עד שמסר את נפשו בעבורה לבקשה מאת שלמה שלא נעלם זאת מאתו כי בנפשו הוא, רק רוב חשקו אליה הניע אותו לזה, וזאת לעד כי כבר חשק בה מכבר בעת ראה אותה בבית אביו ומאז נתן דעתה עליה, וזאת בערה בלבו כרשף אש למלוך תיכף ולקחתה לו לאשה, כי לא ימנענה אביו ממנו אחר שלא ידעה והיתה רק לשרתו לבד וימצא נערות יפות זולתה לשרתהו, וזה שהקדים שהיתה יחידה ביופי, אם מצד הבקשה **שבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל**, ורק אותה מצאו מכל הבתולות, ואם מצד עצמה שהיתה **יפה עד מאד**, יופי מופלגת, ולא היתה מניעה מצד אביו **כי המלך לא ידעה**, והגם שהכתוב לא באר זה בפירוש שחשק בה אז, ושלכן החיש מעשהו, והסתיר ברמז מפני הכבוד, הן רמז כ"ז אם בהמשך הסיפור שהקדים הסבה אל המסובב, אם באחרית דבר שמסר נפשו על זה, ושבעבור כן נהרג, כי גם שלמה בחכמתו הבין זה, שלא ישקוט אם ימנענה מאתו, ובאופן זה נדמה במעשיו לאבשלום, זה מלך בחיי אביו וזה רוצה למלוך בחיי אביו, זה בא על פלגשיו וזה רוצה לקחת שוכבת חיקו, רק אבשלום מרד בזדון ובא על פלגשי אביו להראות כי נבאש באביו, ובזה היה בהפך, רצה באבישג מפני תאוותו, ורצה למלוך באופן שלא ירע בעיני אביו:

פסוק ה

ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלך, על ידי הסבות הנ"ל התחיל לאמר כי הוא ימלוך, **ויעש לו רכב** וכו' כמו שעשה אבשלום, להראות תכסיסי מלוכה:

פסוק ו

ולא עצבו, עתה יספר מה שיפלא, א. איך לא התיירא מאביו, ב. איך לא התיירא שלא יסכימו ישראל במלכותו, על זה אמר מאביו לא התיירא **כי לא עצבו מימיו** וחשב שגם עתה יחריש אחר שיראה שהחזיק במלכות, ולא התיירא שלא יסכימו ישראל, שבזה הי"ל ג' טעמים שיסכימו עליו, א. **כי גם הוא טוב תאר מאד**, שזה דבר הנושא חן בעיני העם לענין המלכות, כמו שאבשלום מצא חן מטעם זה, ועל זה אמר וגם הוא, ב. שהיתה המלוכה מגיע לו ממנהגי המלכות, **כי אותו ילדה** חגית **אמו אחרי** שנולד **אבשלום** למעכה, כי היה אמנון הבכור ואחריו דניאל ואחריו אבשלום ואחריו אדוניה, ואחר שג' הראשונים מתו הוא הבכור המולך תחת אביו:

פסוק ז

ג. **ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה ועם אביתר הכהן**, שאחרי שיואב היה שר הצבא, וכל בני החיל יטו אחריו, ואביתר היה הכהן הגדול ויטה אחריו ההמון, חשב כי שני אלה יטו את כל ישראל אחריו והטעם שעזרו יואב ואביתר אחרי אדוניה, באר מהרי"א כי יואב ידע שבלב דוד עליו מפני שהרג את אבשלום וחשב שיצוה לשלמה עליו להרגו וכן אביתר ראה שדוד חולק יתרון כבוד לצדוק וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה, וחשבו להנצל בעתיד על ידי שיחזיקו ידי אדוניה:

פסוק ח

וצדוק הכהן וכו' **לא היו עם אדוניהו** כי ידעו שדעת דוד להמליך את שלמה, והיה זה אצלם מרד למרות רצון דוד מלכם:

פסוק ט

ויזבח אדוניהו, ומטעם זה בעצמו שראה שיש מתנגדים לו ומחזיקים ידי שלמה רצה לקשר את אוהביו במסורת הברית על ידי משתה ששם במשתה היין ימליכוהו טרם יתיעצו אוהבי שלמה, באופן שימלוך פתאום, ולכן לא קרא אל מתנגדיו לבל יתעורר שם ריב ומדנים, ומ"ש **ויקרא את כל אחיו בני המלך ולכל אנשי יהודה** מבואר אצלי שיש הבדל בין קרא שאחריו את ובין קרא שאחריו למ"ד, שקריאה עם את מורה שמזמינו לדבר גדול, ובבני המלך שהיה מתיעץ עמהם תחלה אם יסכימו, אומר **קרא את** רצה לומר ששאל עצתם תחלה, לא כן אנשי יהודה קרא סתם שיבואו כי יסכימו אחר זה במשתה, ולכן אמר אחר כך **ואת נתן** וכו' **לא קרא**, רצה לומר כי לא שאל עצתם בזה (ואבן הזוחלת י"מ שהמים זוחלים שם והוא עין רוגל):

פסוק יא

הלא שמעת, בא לעוררה מג' צדדים, א. בל תאמר כי עוד יש שהות, על זה אמר **כי מלך אדוניהו** כבר מלך והדבר נחוץ ב. בל תאמר כי אם כן כבר נעשה מעשה ואין להשיב, על זה אמר **ואדנינו דוד לא ידע**, וכשידע ימליך את שלמה:

פסוק יב

ג. בל תאמר כי אין בזה רק רדיפת הכבוד והשררה ואין זה כדאי אצלה להשתדל על זה, לכן אמר **ומלטי את נפשך ואת נפש בנך שלמה**, רצה לומר כי במלוך אדוניה יהרוג אתכם אחר שיודע שהיה דעת דוד להמליך את שלמה:

פסוק טו

והמלך זקן מאד, הקדים להציע למה שיאמר שדוד נבהל על ביאתה ואמר מה לך, שזה היה מג' טעמים, א. שלא היו נשיו רגילות לבא לפניו אז לתשמיש כי היה זקן מאד, ב. שלא באו לשרתו כי **אבישג השונמית משרת את המלך**, (ובפרט למ"ש למעלה שזה היה כדי שלא יבואו נשיו לחדרו):

פסוק טז

ג. **ותקד ותשתחו**, שזה היה מורה שבאה לבקש דבר, כי נשי המלך בבואן לחדרו כדרך נשים לא תשתחוינה, ולכן **ויאמר המלך מה לך**, כי הבין שיש לה דבר גדול נחוץ:

פסוק יז

ותאמר לו, היא ספרה הדבר באופן שאינה מתרעמת על המלך כי לבה בטוח שלא מאתו יצא הדבר, אחר שנשבע לה, רק מגדלת פשע אדוניהו וחטאתו שהוא בן סורר ומורה על פני אביו, וזה שכתוב, א. **אתה נשבעת**, ב. שהיתה השבועה **בה' אלהיך** שהיא שבועה חמורה בשם, ובפרט למ"ש דהנשבע באלהי ישראל אין מתירין לו, ג. **לאמתך** והנשבע לחברו אין מתירין לו אלא בפניו, ד. שאמרת **כי שלמה בנך ימלך אחרי**, שימלוך מצד שהוא בני, מאהבתך אותי וכי אני הראויה לזה מצד שיצא ממעי שבט מושלים, בפרט למ"ש חכמינו זכרונם לברכה שלא רצתה להנשא לו רק על תנאי זה, ואם כן התקשר לה על הדבר הזה, ה. **והוא ישב על כסאי**, כי הוא גם כן ראוי לזה מצד עצמו, כי ידמה כסאו לכסאך, בענין שלא תופחת מעלת כסאך בישיבתו עליו:

פסוק יח

ועתה הנה אדוניהו מלך, רצה לומר והלא גם אם היה מולך אחרי מותך היה זה מרד, אחר שהבטחת את המלכות לשלמה, כ"ש **עתה** בחייך, זאת שנית **ועתה אדני המלך לא ידעת**, שאין לו אמתלא שלא ידע משבועתך, ושחשב שתסכים לזה אחר שהוא הבכור

ולו המלוכה, שאם כן מדוע העלים הדבר מאתך שגם אם תגיע לו המלכות בירושה, אין מגעת לו בעודך חי, ואם כן **עתה**, רצה לומר בחייך איך אדוני המלך לא ידעת:

פסוק יט

ויזבח הוסיפה להגדיל פשעו במה שהכין זבח רב והקדיש קרואיו בחיי אביו בהיותו שוכב על ערש דוי, זאת שנית **כי לשלמה עבדך לא קרא**, שזה מעיד שיודע כי הבטחת המלכות לשלמה, ולכן לא קראו, שאם היה זה בתומו, לא היה שלמה בן המלך גרוע משר הצבא:

פסוק כ

ואתה, והנה לא ספרה לו שקרא לכל עבדי המלך בל ייראו דוד שהעם אתו בקושרים, אמרה בהפך **שעיני כל ישראל** מצפים **עליו**, ורק מי שיבחר הוא זה ימלוך עליהם:

פסוק כא

והיה אמנם אם יחריש יחשבו ישראל שזה נעשה בידיעתו, כי מי יאמין שדבר גדול כזה נכחד מן המלך, ובזה לא לבד שאחרי שכב המלך ימלוך אדוניהו באין מוחה, אחר שידמו כולם שהומלך בידיעתך כי גם **אהיה אני ובני שלמה חטאים**, כי אחר שהוא יודע ששלמה היה מוכן למלוכה, יאמרו ששוב נדחה על ידי חטאי וחטאו, וגם יזכירו חטא של אוריה באופן שישימוהו כבן זנונים, ואותי כמנאפת תחת אישה וידונו אותנו למיתה כחטאים, ויהיה די בזיון וקצף גם אל כבודך, מה שאין כן אם ימלוך שלמה יהיה גלוי לכל כי ראויה היתה בת שבע לדוד, ושסבב ה' שיצא הכל בהיתר כפי שפירשנו בספר שמואל ב' (ס' י"א) :

פסוק כד

ויאמר נתן אדוני המלך אתה אמרת אדניהו ימלך אחרי, הנה נתן תפס הספור באופן מתנגד אל דברי בת שבע, הוא עשה את עצמו כאילו יחשב שהיה זה בפקודת המלך, ובלתי מתרעם על אדוניהו רק על מה שהעלים המלך הדבר מאתו, כי הוא עשה את עצמו כלא ידע משבועת המלך לבת שבע, וזה שכתוב אתה אמרת אדוניהו ימלוך אחרי רצה לומר כן נראה הדבר:

פסוק כה

כי ירד היום ואי אפשר שיעשה זה היום בעוד המלך חי בלא ידיעתו, וגם **שקרא לכל בני המלך ולשרי הצבא ולאביתר הכהן**, שאי אפשר שאלה כולם יעשו זה בלא דעת המלך, והלא **הנם אכלים ושותים לפניו ויאמרו יחי המלך אדניהו**:

פסוק כו

ולי ואם כן אתרעם **למה לא קרא לי** באשר גם **אני עבדך**, וכן **לצדוק ולבניהו**, כאילו מכחידים פקודת המלך מפנינו, וכי אנו לא נהיה נכונים לעשות פקודת המלך הזאת, וכן למה **לשלמה עבדך לא קרא**, אחר שנעשה הדבר בפקודתך בודאי גם שלמה יכנע תחתיו כי הוא עבדך ולא ימרה את רצונך, ולמה חושדים אותנו שנסרב להמליך את מי שיבחר המלך למלוך תחתיו:

פסוק כז

אם מאת אדני, עוד הזכיר תרעומת אחרת נוגעת אליו לבד, באשר הוא נבא לדוד כי שלמה ימלוך אחריו, אם יצוייר שדוד ימליך זולתו, בהכרח בא אליו נבואה אחרת להמליך את אדוניהו, (שזה יצוייר אם גרם איזה חטא בינתים לשלמה שלא ימלוך) ואז היה דוד מחוייב להודיע זאת לנתן, בל יגרום לו ספק בנבואתו, או חשד על דוד שעבר על דברי נביא, וזה שכתוב **אם מאת אדוני נהיה הדבר איך לא הודעת את עבדך מי ישב** וכו', וכבר אמרו החכמים כי להוציא איזה התפעלות צריך לעורר הדברים מכל צדדיו, כי לפעמים יתפעל האדם מהקנאה והחמה, וזאת פעלה בת שבע בהגדילה חטא אדוניה, ולפעמים יתפעל מצד החשד והבושה, וזאת פעל נתן במה שהניח שדוד עשה זאת, ויתעורר מפני שראה שחושדים אותו שעבר על דברי נביא ועל שבועת אלהים:

פסוק כח

קראו לי כי בעת שבא נתן הנביא יצאה בלא מענה, והודיע לה עתה כי ימלא שבועתו ביום הזה:

פסוק לא

יחי אדוני המלך דוד לעולם, מלבד כוונה הפשוטה שיאריך ימים, כוונה שמלכות בנו תהיה כאילו הוא חי ומולך כי המלכות מתיחסת אליו שהוא לה לראש פנה, והכסא כסא דוד, גם מצד הסוד דוד חי וקיים:

פסוק לב

קראו לי וכו', אחר שראה מחלוקת רצה לחזק מלכותו על ידי כהן גדול ונביא ובניהו שהיה ראש הסנהדרין, שע"י תעשה המשיחה כהלכה:

פסוק לג

על הפרדה אשר לי לפי שאין הדיוט משתמש בשרביטו של מלך, ואין ראוי שישתמש כל בע"ח בדבר מלכות, היה רוכב על הפרדה שלא היתה מקבלת זכר, כמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה ומיוחדת למלך לבד ובזה הראה כי הוא המולך תחתיו, וצוה

להורידו **אל גיחון** שהוא מי השלוח ההולכים לאט, לרמז על המשכת מלכותו בהשקט, וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה אין מושחין מלכים אלא על גבי מעין:

פסוק לה

והוא ימלך תחתי רצה לומר לא אחרי מותי רק בחיי ימלוך תחתי ובמקומי תיכף, **ואותו צויתי** בענין שאינו כמולך בחיי אביו כיון שאני צויתי אותו ומקיים ציוויי בזה ולא שתחולק המלכות לשנים בענין שגם אדוניה יהיה לו שבט אחד, רק **על ישראל ועל יהודה**:

פסוק לו

כן יאמר ה', שיסכימו על זה בשמים:

פסוק לז

ויגדל את כסאו, שאחר שה' יהיה עם שלמה כמו עמך ממילא יגדל את כסאו אחר שהוא מלך בן מלך, וזה שכתוב **מכסא אדני המלך**, מסבת שכסאו בא מכסא דוד אביו, וי"ל זכות אבות ומלכות בירושה מה שלא היה לך:

פסוק מא

וישמע יואב, הם לא שמו על לבם רק המיית העיר, אבל יואב שהיה שר הצבא שמע והבין **את קול השופר**, שהיה בו סימנים מיוחדים, והבין כי קול כזה לא ישמיעו רק לענין גדול, ולכן אמר **מדוע קול הקריה הומה**, בודאי נעשה איזה דבר רשום (ומלת הומה מוסב על הקריה מה היא הקול שהקריה הומה):

פסוק מב

בא כי איש חיל אתה, יונתן לא היה מן הקרואים כי נשאר בעיר לרגל מה יעשה שם בעת ההיא שנקבצו חוץ לעיר להמליך את אדוניהו, וזאת הבינו כי המית הקריה יש לה איזה יחוס אל הענין שהם עוסקים בו, או לעזרתם או כנגדם, כי בלי ספק יתעורר רעש בעיר כשיודע כי ממליכים מלך בעין רוגל, וחשב שיונתן בהיותו איש חיל, קבץ גבורי המלך והריעו בקול בעיר שמחים על מלכות אדוניהו, ובזה **טוב יבשר**:

פסוק מג

ויען יונתן, **אבל** לא כדברך כי **אדונינו המלך דוד המליך את שלמה**, זה אמר דרך כלל, עתה פרט פרטי הדברים:

פסוק מד
(מד-מה) **וישלח אתו המלך** וכו' **וימשחו** וכו' באופן שהיה זה ע"פ כ"ג ונביא וסנהדרין, ואל תחשוב שהעם לא יסכימו לזה על זה אמר **ויעלו משם שמחים ותהום הקריה הוא הקול**:

פסוק מו
ולא תאמר שנמשח למלוך אחרי מות דוד, **כי ישב על כסא המלוכה** :

פסוק מז
ולא תאמר שגם הם עשו זאת מעצמם, כמו שיואב ואביתר רצו להמליך את אדוניהו מעצמם, על זה אמר **וגם באו עבדי המלך לברך את אדונינו והמלך השתחוה על המשכב** הרי מדעתו נעשה כל זה, ונוסח הברכה היה **שיגדל ה' את שלמה** בשם טוב מצד מעשיו הטובים וחכמתו **ויגדיל כסאו** מצד המלוכה למרבה המשרה, ושניהם יגדלו **מדוד**, מצד שהוא יורש עצר ובן מלך כנ"ל:

פסוק מח
ולא תאמר שדוד יחלק המלכות לשנים ויתן גם לך שכם אחד, **כי ככה אמר המלך ברוך ה'** וכו' **אשר נתן היום יושב על כסאי**, זה מורה שתפס מלכות כללי על כסא דוד ועל ממלכתו, וגם שהחזיק המלכות **מהיום** בענין שהוא המולך עתה תחת דוד, וכל החולק עליו מורד במלכות וחייב מיתה:

פסוק נא
לאמר ישבע לי כיום, רצה לומר כי מנהג המלכים לעבור על פשע ביום מלכותם, כי הוא יום חסד, לכן אמר שישבע לו **כיום** בפרט כי היום הומלך והוא נכנע תיכף, כמ"ש **אם ימית את עבדו בחרב**, אחר שהוא עבדו אם ימיתהו בסייף שהמלך אין לו רשות להרוג כי אם בסייף, פי' שלא ימיתהו על מרידתו:

פסוק נב
ויאמר שלמה, לא נשבע כי אמר שבל"ז על העבר אינו חייב מיתה רק **אם רעה תמצא בו בזה** יתחייב למפרע **ומת**:

פסוק נג
ויאמר וכו' **לך לביתך** פי' מהרי"א שבמ"ש אם יהיה לבן חיל חשב אדוניה שרצה לומר שיעבוד עבודתו, והוא א"ל שילך לביתו, ואינו צריך אל עבודתו ומשאו:

פרק ב

פסוק ב

אנכי הולך, שלמה היה בעת ההיא לדעת המפרשים בן י"ב שנה, וכמ"ש (דה"א כ"ט) שלמה בני וכו' נער ורך, ובהיות דוד חי עמד לימינו בין בהנהגת העם בין ללמדו תורה ומוסר, א"ל כי בהיותו מוכן ללכת בדרך עולם, צריך הוא **להתחזק בעצמו**, בין בהנהגת העם **והיית לאיש**, כראוי למושל ממשל רב בל יירא מפני כל:

פסוק ג

ושמרת ובהנהגה בדברים שבין אדם למקום יהיה בהפך, כמ"ש אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו, יהיה כקטן אשר אמו תנחהו בכל צעדיו, כן **תשמר משמרת ה'** **ככתוב בתורת משה**, ולא תסמך על בינתך, ומפרש **ללכת בדרכיו**, הוא בעניני המדות מה הוא רחום וחנון ארך אפים שאלה הם דרכיו, **ולשמור חקותיו** במצות שאין בהם שום טעם, **מצותיו** הם מצות שיש בהם טעם, **ומשפטיו** במצות שבין אדם לחברו, **ועדותיו** במצות המעידים על חידוש העולם ויציאת מצרים כמו השבתות והמועדים וכדומה, ורק **ככתוב בתורת משה** בלא תוספת ומגרעת, וכמ"ש לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל, **למען תשכיל** וכו' אמר שבזה תרויח בשתים, א. מצד עצם המצוה, שע"י **תשכיל את מעשיך**, וכבר בארנו שיש הבדל בין מצליח ובין משכיל, שהצלחה תלויה במזל, וההשכלה תלויה בטוב שכל האדם לבחור האמצעיים הטובים תמיד, וזה ילמדוך מצות התורה ומשפטיה, ויש המשכיל את אשר יעשה ולא את אשר יפנה, כי בפנותו לבקש האמצעיים ימצא הרבה מהם בלתי טובים ויעזבם, עד יבחר הטוב שבאמצעיים וילך בהם ואז ישכיל בדרכו, ויש המשכיל את כל אשר יפנה, שגם אם יבחר אמצעיים בלתי מובילים אל התכלית ישיבום בשכלו לטוב, באופן שישיג מהם את המבוקש, וזה שכתוב שישכיל גם **את כל אשר יפנה שם**:

פסוק ד

למען, ב. תרויח מצד ה' המצוה ושהבטיח לי מלכות קיימת לדור דורים, ותלאה בתנאי כמ"ש אם ישמרו בניך בריתי וכו' גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך, ובמה שתשמור מצות ה', בהכרח **יקים ה' את דברו**, והגם שאין לעשות המצות על מנת לקבל שכר, הנה בזה יהיה הכוונה למען יוכל ה' להקים את דברו, כי ה' רוצה בזה שיבנה כסא דוד לדור ודור, וזה עצמו רצון ה', בענין שבמה שיעשה המצות על תכלית זה הוא גם כן על תכלית שיוכל ה' למלאות דברו, שזה רצון ה', וכמ"ש למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו

אחריו ושמרו דרך ה' וכו', למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו, ומה שכפל מלת **לאמר**, ירמוז בזה מ"ש חכמינו זכרונם לברכה (ברכות דף ז) שכל מדה טובה שיצאה מפי הקב"ה אפי' על תנאי לא חזר בו, כי מאמרו ית' הוא המביא הדבר אל המציאות, והתנאי לא יוכל להשיב דבר שנאמר מאת ה', אמר כי פה לא יהיה כן, כי הקדים את התנאי אל המאמר, כאילו אמר **אם ישמרו בניך את דרכם** וכו', **אז לאמר לא יכרת לך איש**, רצה לומר אז יאמר ויגזור כן, אחר שיתקיים התנאי אז תהיה האמירה, בענין שאם לא יתקיים התנאי לא אמר כלל ולא יצאה מדה טובה זו מפיו:

פסוק ה

(ה-ו) **השאלות**: מדוע צוהו להרוג את יואב אחר שלא הרגו בעצמו, מפני שלא היתה שם התראה ושירא מפניו, ואיך נתן מכשול לפני בנו הנער ורך, ומדוע פה אמר ולא תורד שיבתו בשלום שאול, ואיך עבר על השבועה שנשבע להחיותו, ומה לי אם הרגו על ידי שליח בחייו או אחר מותו, ומהו וגם אתה ידעת, מלת וגם מיותר:

וגם אתה ידעת, מלת וגם נמשך אל **ועשית כחכמתך**, אחר שצוהו בל יסור מתורת משה, ולא יסמוך על חכמתו ושקול דעתו, אמר שבכ"ז יש ענינים שניתן לו הכח לעשות כחכמתו, ולא כמשפטי התורה, והם דיני המלך שמשונים מדיני התורה, שהמלך הורג בלא התראה והורג רבים ביום אחד כשהוא צורך שעה, הגם שאינו כמשפט התורה, נתן כח זה אליו לגדור גדר ולעמוד בפרץ, ובזה יעשה כפי חכמתו לבד, וגם ענין יואב היה מעין זה, כי בדין תורה לא היה חייב מיתה כי לא היה שם התראה, וצוה להרגו מדין המלכות, ולכן הגם שלא הרגו בחייו שראה שאז היה צורך שעה להחיותו, כי לא היה אחר ראוי לצבוא צבא, אמר **שיעשה כחכמתו** לפי צורך זמנו, ועל זה אמר **וגם**, שעם משפטי התורה תוכל לשפוט גם כחכמתך, ובאר מה שחטא יואב, א. **אתה ידעת את אשר עשה לי**, שחטא איזה דבר נגד דוד שהיה בסוד וידעוהו דוד וגם שלמה וחכמינו זכרונם לברכה בארו שהראה האגרת ששלח לו בדבר אוריה, ועל ידי כן פרסם קלון, ב. **אשר עשה לשני שרי צבאות**, ובזה הגדיל חטאו בשלשה פנים, א. **ויהרגם**, ב. **וישם דמי מלחמה בשלום** כי שני שרים האלה נלחמו תחלה נגד דוד, אבנר היה אצל איש בושת, ועמשא אצל אבשלום ואז היה יוכל להרגם בדרך מלחמה, אבל הוא הרג שניהם אחר שהשלימו עם דוד, כאילו עדיין עוסקים במלחמה, ודבר כזה הורס ענין המלוכה ונמוסי המדינות להרוג השרים שכורתים עמהם ברית אחר כלות המלחמה, וזה חטא נמוסי ונוגע בכבוד המלכות אחר שנעשה משר צבאו שנדמה שעשאו בפקודת דוד. ג. **ויתן דמי מלחמה בחגורתו אשר במתניו**, שלא הרגם פנים אל פנים רק בדרך ערמה, על

ידי החגורה שנפל החרב מתוכה ועל ידי שניתק שרוך נעל והטה את עצמו ועמשא לא נשמר, כמו שפרש"י:

פסוק ו

ולכן **ועשית כחכמתך** אשר תראה שהוא צורך שעה להענישו באופן **שלא תורד שיבתו בשלום שאול**, לא פקד להרגו דוקא, רק שלא ירד שאול בשלום, כי יענישנו באיזה אופן שיראה בחכמתו:

פסוק ז

ולבני ברזלי וכו' **כי כן קרבו אלי**, רצה לומר זה יהיה מדה כנגד מדה, כי כן קרבו בשולחנם, לכן יאכלו על שולחנך, והיתה הקורבה בברחי מפני אבשלום, שאז לא היו מצפים לתשלום גמול:

פסוק ח

והנה עמך פי' מהרי"א שא"ל **הנה שמעי עמך** מאנשי עצתך כי היה רבו של שלמה, (וגם מ"ש (א ח) ושמעי ורעי לא היו עם אדוניהו הוא שמעי בן גרא) דע שראוי שתרחיקהו כי איש רע מעללים הוא, א. **שקללני**, ב. **שירד לקראתי הירדן** ובזה הכריחני **להשבע לו** כמ"ש ואני באתי היום ראשון לכל בית יוסף, שבזה די עזות וקצף:

פסוק ט

ועתה רצה לומר אני נשבעתי ומחלתי לו **ועתה** אם יחטא לך **אל תנקהו**, **כי איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה לו** לנסותו אם פי מלך ישמור כראוי ואם רעה תמצא בו **והורדת את שיבתו בדם שאול**, ואל תמחול לו:

פסוק יא

והימים כבר נזכר בס' שמואל ושינה זה פה כי גם שלמה מלך כזמן הזה, וזה נכלל במ"ש **ושלמה ישב על כסא דוד אביו**, רק דוד מלך תחלה שבע שנים בחברון מלכות בלתי כוללת ושלמה **ותכון מלכותו מאד** תיכף במלכו:

פסוק טו

(טו-כב) **השאלות**: איך הסכיל אדוניה לדבר כדברים האלה, שלו היתה המלוכה, ושבו רצו ישראל, וכי לא ידע שבזה יעלה חמת המלך והי"ל לבקש לאמר שאוהב אותה ושחשק בה, ואיך נתרצית בת שבע לדבריו אשר בטא כמדקרות חרב ומ"ש בפסוק כ"ב ולו ולאביתר וכו' הוא קשה ההבנה, ואיך עלה בזה חרון אפו על אביתר ויואב:
את ידעת כי לי היתה המלוכה הוצעה זו היא בעלת שתי פנים, באופן אחד יראה כאומר אחר שהמלכות היתה ראויה לי, אם מצד תולדותי שאני הבכור, ועל זה אמר **כי לי היתה**

המלוכה, ואם מצד רצון העם שהסכימו עלי, ועל זה אמר **ועלי שמו כל ישראל פניהם למלוך ותסב המלוכה ותהי לאחי**, כי נסבה ממקום הראוי לה אל מקום אחר, ואם כן על כל פנים ראוי לפייס אותי במה שיתנו לי חלק קטן, אשה שהשתמש בה המלך, כי הגם שאין הדיוט משתמש בשרביטו של מלך, אני איני הדיוט כי המלוכה הגיעה לי בתחלה ובאופן אחר תקן דבריו במה שסיים **כי מה' היתה לו**, כי מה שאין הדיוט משתמש בשרביטו של מלך, הוא רק במלך המולך על ידי הסכמת העם, שאחר שבעצם הוא איש ככל האנשים, בהכרח לציין כבודו על ידי רושמים מיוחדים הסכמיים שאין להדיוט להשתמש בהם כי בזה ישמר כבודו ומעלתו, לא כן במלך המולך מצד עצמו כי המלכות תאות אליו בעצם, א"צ לציונים אלה ההסכמיים, וכמ"ש במד' מלך ב"ו אין רוכבים על סוסו ואין יושבים על כסאו ואין משתמשים בשרביטו, אבל הקב"ה רוכבין על סוסו ויושבים על כסאו וכו' הה"ד מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה, רצה לומר דאחר שכבוד מלכות השם תלוי בו בעצמו, והוא בעצמו מלך הכבוד לא על ידי הסכמה ובחירת העם, לא שייך אצלו שלא ישתמש אחר בשרביטו, כי אין כבודו תלוי באותות אלה המוסכמים מן העם, וזה שכתוב שה' הוא מלך הכבוד רצה לומר שהוא עצמו מלך הכבוד לא על ידי העם, ואם כן גם בשלמה אחר שמלכותו לא הגיעה לו מן העם רק מה' בהיות המלוכה והכבוד עצמי לו, אין לו לחוש אם ישתמש זר בשרביט המלך:

פסוק יט

לדבר לו על אדוניהו כל דבור שאחריו מלת לו פי' בשבילו, בת שבע חשבה כי זה יהיה לטובת שלמה גם כן, כי בזה ישוב אליו לאהבה בשימלא חשק לבו, וזה שכתוב לדבר לו בשביל טובת שלמה:

פסוק כב

ולמה את שאלת את אבישג וכו' לעומת מה שספרה לו כל דברי אדוניהו, שהקדים **כי לי היתה המלוכה** וכו', השיב הלא מצד שלו היתה המלוכה **כי הוא אחי הגדול, שאלי לו את המלוכה** לא את אבישג, ומצד שאמר **ועלי שמו כל ישראל פניהם למלוך**, שהוא על שאביתר ויואב שמו פניהם עליו, גם כן לא תועיל אבישג שהם רצו שימלוך ומה ירויחו בשישא אשה, ואם כן שאלי את המלוכה שבזה תשאלי **גם בשביל אביתר ויואב** במה שרצו הם:

פסוק כג

וישבע המלך וכו' **כי בנפשו דבר**, רצה לומר הלא דבר זה דבר במסירת נפשו, כי בודאי הבין שיש לו סכנה בשאלה זאת, ובשביל נשואי אבישג לא היה מוסר נפשו אם לא בשחושב תחבולות שבזה שישתמש בשרביטו של מלך יוכל למרוד:

פסוק כד

ועתה חי ה' אשר הכינני וכו', ור"ל והבטחת ה' היתה שאהיה איש מנוחה **ואשר עשה לי בית** שגם זרעי ימלכו אחרי ובזה אני מוכרח לבער כל מורד וכל משטין בל ישבית השלום הכללי המובטח לי מאת ה' ולכן **היום יומת אדניהו**:

פסוק כח

(כח-לד) **השאלות**: מז"ש ואחרי אבשלום לא נטה, שמשמע שבעבור זה יגדל חטאו עתה ואיך יהיה זה, למה כפל כה דבר יואב וכה ענני, ולמה אמר וקברתו הלא ודאי יקברהו, ומה הרויח יואב במ"ש כה אמות, ולמה קללו שלמה אותו ואת זרעו, וכבר היתה מיתתו כפרה על עונותיו:

והשמועה באה עד יואב, ובאר הטעם שיואב ירא לנפשו יותר מאביתר, **כי נטה אחרי אדניהו ואחרי אבשלום לא נטה**, כי אם היה נוטה אחרי אבשלום גם כן בחשבו שהמלוכה מגיעה אל הבכור אין לו עתה משפט מות כי עשה לפי מחשבתו שהבכור הוא המולך, אבל אחרי שלא נטה אחרי אבשלום ואדרבה הרג את אבשלום, אם כן הלא מתחייב מיתה במה שעשה עתה בעצמו חטא זה שעשה אבשלום, במה שרצה להמליך את אדוניהו, וגם שאחרי שלא נטה אחרי אבשלום, בהכרח מה שנטה אחרי אדוניהו לא היה משום שחשב שהבכור ימלוך רק בעבור שירא משלמה בידעו פשעיו מה שחטא שהרג את עמשא. ולכן נס אל אהל ה' כי ידע שחייב מיתה, וחז"ל אמרו שטעה ג' טעיות. א. שאין המזבח קולט רק כהן ועבודה בידו, ונגד זה אמר **וינס יואב**, ב. שאין קולט רק בית עולמים, ועז"א **אל אהל ה'**, ג. שאין קולט רק גגו לא קרנותיו, ועז"א **ויחזק בקרנות המזבח**:

פסוק ל

כה דבר יואב וכה ענני משמע שחוץ מן המענה **לא כי פה אמות** היה עוד דברים ביניהם, שעז"א כה דבר יואב, וחז"ל בירושלמי אמרו שיואב רצה לידון בסנהדרין מפני שהרוגי מלך נכסיהן למלך והרוגי ב"ד נכסיהן ליורשין, ובמדרש אמרו אמר יואב הרוגי ב"ד אין נקברין בקברות אבותיהם מוטב שאמות כאן ואקבר בקבר אבותי, וזה מדויק במ"ש:

פסוק לא

עשה לו כאשר דבר ופגע בו וקברתו, ר"ל שיקברנו בקבר אבותיו כאשר דבר והנה שלמה רצה להרגו על שהוא מורד ונטה אחרי אדוניהו, ובזה יהיה מהרוגי מלך, וסנהדרין אם יהרגוהו יהיה על שהרג את אבנר ועמשא, וז"ש **והסירות דמי חנם אשר שפך**, שזה יהיה בדין הסנהדרין, עוד אמרו חכמינו ז"ל שהיו דברי יואב שיקבל עליו שלמה את הקללות שקללו דוד בהרגו את אבנר כמ"ש (ש"ב ג' כ"ט) ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע וכו', וז"ש:

פסוק לב

(לב-לג) **והשיב ה' את דמו על ראשו**, וכו' **ושבו דמיהם בראש יואב ובראש זרעו**, שהשיב שהגם שנדון במיתה, ראוי הוא גם לקללה, כי חוץ מן הדין משפטו קשה יותר, א. **שהרג שני אנשים**, ב. שהיו **צדיקים וטובים**, ג. **שהרגם בחרב ואבי דוד לא ידע**, כי הריגת חרב היה נוהג בדין המלכות, והוא הרגם כאילו היה עפ"י המלך והמלך לא ידע ופגם בזה בכבוד דוד, ד. שהנרצחים היו **שרי צבאות ישראל ויהודה**, ולכן חוץ ממה שהשיב ה' דמו בראשו, ישובו דמיהם גם בראש יואב ובראש זרעו לעולם והקללות יחולו עליו לא על בית דוד כי **לדוד ולזרעו יהיה שלום**, וחז"ל אמרו שלא צדק בזה והקללות נתקיימו בזרע בית דוד:

פסוק לד

ויקבר בביתו במדבר, פי' מהרי"א שהיה לו בית במדבר לזון שם אורחים עוברים ושבים והיה בית צדקה וחסד ושם נקבר לזכר מע"ט שלו:

פסוק לו

(לו-מב) **השאלות**: ממ"ש ולא תצא אנה ואנה משמע לשום צד, וממ"ש ביום צאתך ועברת את נחל קדרון משמע שאינו מוזהר רק על צד של נחל קדרון לא על צד אחר, ובפסוק מ"ב תפס רק מ"ש ביום צאתך והלכת אנה ואנה:

ויאמר לו בנה לך בית הנה אזהרה זו היתה חתומה, שממ"ש **בנה לך בית וישבת שם** משמע שלא הקפיד רק שיקבע שם דירתו, ואם יוצא וחוזר מיד אינו מוזהר, וי"ל שמ"ש **ולא תצא אנה ואנה** היינו יציאה לגמרי שיעקר דירתו מירושלים, אמנם ממ"ש **והיה ביום צאתך** וכו' **מות תמות** משמע שתיכף באותו יום יתחייב מיתה אף שיחזור לשם, וממ"ש **והיה ביום צאתך ועברת את נחל קדרון** משמע שלא הקפיד רק אם יעבור נחל קדרון שדרך שם היו הולכים לבחורים, (כמו שתראה ש"ב ט"ו כ"ג) אבל אם יצא לצד אחר שלא דרך נחל קדרון לא ימות, אולם ממ"ש **ולא תצא משם אנה ואנה** משמע שלא

יצא לשום צד, וזה תלוי לפי טעם האזהרה שאם היה דרך מאסר שישב במקום א' מוזהר שלא יצא לשום צד רק ישב במאסרו, ואם הוא רק מפני שחשדו שיקשור עליו מרד בין בני שבטו אינו מוזהר רק ללכת דרך נחל קדרון אל בני שבטו לא אל מקום זולתו שאין חשש מרד וקשר:

פסוק מ

ויקם שמעי הנה שמעי סמך בזה, שאינו מוזהר רק לעבור את נחל קדרון, מחשש מרד, לא ללכת לגת שהוא במערב ירושלים ומערי העמים שאין חשש מרד, בפרט שנודע יציאתו שהלך מפני אונס לבקש את עבדיו, וז"ש א. **וילך גתה**, וחשב שע"ז אינו מוזהר, ב. שהלך **אל אכיש** לא אל בני עמו, ג. שהלך **לבקש את עבדיו**, ונראה בעליל שלא הלך לקשור קשר, ד. **וילך שמעי ויבא את עבדיו** הרי הלך ושב מיד, ולא עבר ע"מ שצוהו לדור בירושלים:

פסוק מב

ויאמר אליו הלא השבעתיך בה', א"ל הלא נשבעת בה' והיה לך לדייק ולא לבקש התירים ע"י ספק, כי הלא **ואעיד בך ביום צאתך והלכת אנה ואנה מות תמות**, ר"ל שממה שאמרתי ביום צאתך מות תמות, מבואר שהיתה האזהרה אף על יציאה לפי שעה, וממ"ש **והלכת אנה ואנה** מבואר שהיתה האזהרה אף על צד אחר ועל מקום אחר ואתה **אמרת טוב הדבר שמעתי** וקבלת השבועה שהיתה על דעתי, והיה לך לחוש לחומר השבועה, ושלא לצאת אף לגת ואף לפי שעה:

פסוק מד

אתה ידעת את כל הרעה אשר ידע לבבך, ר"ל כי במה שקלל את דוד היה יכול לאמר שהיה שוגג כי חשב שדוד נרדף מפני עונותיו ואלהים עזבו, אולם מה שאנה ה' לידך שתעבור על השבועה ותמות ע"י בנו, זה העד כי ידע לבבך מן הרעה ר"ל שלא היה מעשה שוגג בלא ידיעה רק לבבך ידע אז שאתה עושה רעה והיית מזיד, ולכן **והשיב ה' את רעתך בראשך**:

פסוק מה

והמלך שלמה ברוך, ולא יחשב לו לחטא מה שגרם לך המכשול הזה כי הוא מאת ה' ע"י עונך, וזה עד **שכסא דוד יהיה נכון עד עולם** אחר שה' רב ריב חרפתו:

פסוק מו

השאלות: למה כפל שנית והממלכה נכונה ביד שלמה שכבר אמר למעלה פסוק י"ב ותכון מלכותו מאד:

ויצו המלך, ובזה קיים צואת אביו שרמז במ"ש וידעת את אשר תעשה לו **והממלכה נכונה ביד שלמה** העיד הכתוב שעד הנה היו משטינים במלכותו, כי באמת יואב ואביתר חרשו רע מצד אדוניהו, ושמעי זרע עמל מצד בני ימיני, ועתה במותם נכונה הממלכה, ויש הבדל בין **מלוכה** ובין **ממלכה**, שנושא שם מלוכה הוא מצד המלך ומצד זה כבר כתוב **ותכון מלכותו מאד**, אבל נושא שם ממלכה הוא המדינה, ובמדינה היו עדיין עוררים ועתה **הממלכה נכונה בידו** אין שטן ופגע רע:

פרק ג

פסוק א

ויתחתן שלמה, אחר שהכין מלכותו בקרב עמו, הכין אותה גם נגד מלכי ארץ אשר סביב לו במה שהתחתן עם מלך גדול מושל ממשל רב בימים ההם, ובזה ימצא עזר מצריו מבחוץ:

פסוק ב

(ב-ד) **השאלות**: מלת רק אין לו טעם, וצל"ה ההמשך ויתחתן שלמה, רק העם, ואיך נמשך לזה מה שהלך גבעונה:

רק העם, במלת רק יכוין שהממלכה היתה נכונה מבית ומחוץ רק עוד היה חסרון אחד בעניני עבודתם לאלהים, שהיו **מזבחים בבמות** יען שלא נבנה בית, ומ"ש **עד הימים ההם** מוסב למעלה שהיו מזבחים בבמות עד הימים ההם:

פסוק ג

ויאהב, ויען ששלמה **אהב את ה'** ורצה **ללכת בחקות דוד אביו**, והלך בחקותיו בכל דבר **רק בבמות הוא מזבח**, שבזה לא הלך בחקות דוד שלא היה זובח רק על הבמה הגדולה, וכדי לתקן דבר זה שבין העם ובין המלך לא יזבחו עוד בבמות:

פסוק ד

וילך המלך גבעונה לזבח שם ובדה"א א' מבואר **ויאמר שלמה לכל ישראל** וכו' **וילכו שלמה וכל הקהל עמו לבמה אשר בגבעון** פי' שאמר לכל ישראל שאין ראוי להקטיר בבמות ולכן הלכו כולם לגבעון לזבוח שם כי שם היה אהל מועד ומזבח הנחושת ואש מן השמים, וכמש"ש **וידרשהו שלמה והקהל**, ושם מסיים (פ' י"ג) **ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון ירושלים מלפני אוהל מועד** שנראה פירושו שאז לקח עמו מזבח הנחושת וא"מ לירושלים להיות מוכן עד עת יגמר המקדש שגנזו את אהל מועד, ומאז הקריבו

בירושלים, ועז"א **ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון ירושלים**, שמאז היה בירושלים בא אל הבמה אשר בגבעון, וביום ההוא העלה אלף עולות:

פסוק ו

אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול כבר בארנו (ש"ב ז' ובפי' תהלות סי' פ"ט) כי כסא דוד מכוננת על שני דברים, שהם החסד והאמונה, ויש הבדל ביניהם, כי הדבר שיעשה ה' מצד החסד, לא ישקיף בו על זכות ומעשה בני אדם, ובכ"ז אפשר שימצא אח"כ איש אחר ימצא חן וחסד ויסיר החסד אל הראוי אליו ביותר כפי מדת חסדיו, כמו שהיה בשאול ודוד, והדבר שיעשה ה' מצד האמונה שהיא ההבטחה כפי הזכות והכשרון של המקבל, זה יש לו יתד קבוע שהוא הזכות, אבל הוא מצומצם רק כפי המעשה, אמנם בדוד התקבצו שני אלה חסד ואמונה, שמה שהרימו ה' אל המלכות היה מצד החסד, אבל החסד הזה היתה סבתו זכות וכשרון דוד, שהיה ראוי לגמול, רק כי בכ"ז אם היה צדיק אחר זוכה כדוד לא היה מגיע לו שכר כזה שהוא לבנות לו בית נאמן, רק גמול אחר, וה' הגדיל חסדיו עם דוד לבנות לו בית מלוכה שזה מצד החסד, ואחר שהחסד הזה היה לו שורש חזק מצד כשרון דוד וצדקתו, א"א שיסור ממנו לעולם, אחר שאינו חסד חנם רק גמול מעשה, וזה שהקדים **אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול**, אבל החסד הזה היה צמח צדקה ואמת ויושר לבב, שעז"א **כאשר הלך לפניך באמת**, שהוא ידיעות אמיתיות ואמנה בדברים עיוניים, **ובצדקה** שהוא מע"ט בין אדם למקום **ובישרת לבב עמך**, היושר לבב כולל טוב המדות ללכת בדרכי ה' מה הוא רחום וכו' ולקבל הכל באהבה, שזה דייק במלת **עמך**, וא"כ היה החסד הזה בסבת מע"ט שלכן **ותשמר לו את החסד הזה ותתן לו בן יושב על כסאו**, כי חסד זה שמור וערוך לעד שא"א שיסור ממנו אחר שהוא פרי מע"ט:

פסוק ז

ועתה המשיך התולדה מזה, אחר שמלכותו נמשך מחסדי דוד הנאמנים, אינו דומה ככל האדם שא"א לו לבקש מה' רק כפי ההכנה, כי ה' לא ישפיע אל האדם רק כפי הכנתו, וכמ"ש אין ה' נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה, שזה בדבר התלוי בזכות האדם עצמו, לא כן מלכותי שמכוננת על חסדי דוד. א"צ שתביט על הכנתי, רק שתשפיע עלי חכמה בענין שלא תופר ברית החסד שכרת עם דוד, וז"ש אחר **שה' אלהי אתה המלכת את עבדך**, מלכותי בא מצדך לא מצדי ולפי זכותי רק **אתה המלכת את עבדך תחת דוד אבי**, שבזה יקוים דברך שיעמוד כסא דוד, ואף אם איני מוכן לזה, בהכרח תשפיע עלי כפי

חסדך וכפי הבטחתך אל דוד, כי כפי שאני עתה א"א שאנהג את המלכות, א. אם מצדי כי **עבדך נער קטן** ולא למדתי חכמה שזה לא יושג רק בשנים ובשקידה רבה:

פסוק ח

ב. מצד המונהגים, שא"א שאנהיגם במיעוט חכמתי, אם מצד גדולתם באיכות **שהם עם אשר בחרת**, אם בכמות **עם רב אשר לא ימנה**:

פסוק י

וייטב הדבר בעיני ה' כי שאל שלמה את הדבר הזה, כבר בארתי זה בחבורי ארצות השלום, כי מה שמצא שלמה על תשובתו זאת חן בעיני ה' יפלא מאד, שאם אמר יאמר מלך לשר צבאו בחר לך אחת משני דברים אתן לך, מרגלית יקרה אלף דנרי זהב ערכה, או ספר תורה שוה שלשים דינרי זהב ובעמוד שלה קבוע מרגלית שוה ג"כ אלף דנרי זהב ויבחר לקחת הס"ת, היתכן ימצא חן במה שבחר בס"ת ולא במרגלית, אחר שבמה שבחר בס"ת יקח גם ס"ת גם מרגלית, וא"כ אחר אשר עם קנין החכמה ימצא ג"כ עושר וכבוד וארך ימים כמ"ש ארך ימים בימינה וכו', ונצחון האויבים כמ"ש טובה חכמה מכלי קרב, ושלמה ידע מכ"ז בעת ההיא כמ"ש במד' שאמר הריני שואל בתו של מלך והכל בכלל, ובחר בחכמה שעמה ימצא גם יתר הטובות גם עושר גם כבוד, מדוע מצא חן בעיני ה'? אמנם שלמה ע"ה מרוב חשקו אל החכמה לא עלה בלבו מאומה מיתר החמודות הרצופות עמה, שהגם שידע שימצא עמה גם טובות זמניות לא פעלו אלה בלבו שום התפעלות, כי רק את החכמה בקש ורק בעבור החכמה בעצמה אפי' יצוייר בלבו שימשך לו ממנה עוני וקוצר ימים, כמ"ש בבקשתו **ונתת לעבדך לב מבין לשמוע משפט**, ובאר שאינו מבקש זה בעבור טובות זמניות רק אל התכלית **להבין בין טוב לרע** ורק מסבה **כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה**, ובזה נבדל שלמה מן המבקש חכמה ויעלה בלבו גם טובות חצוניות הבאים בעקבה, שזה אינו מבקש חכמה רק מבקש עושר או כבוד, כי כל דבר נדון על סבתו התכליית כמ"ש החוקר, ואחר שתכלית מגמתו בבקשת החכמה הוא להשיג ע"י עושר או כבוד, יקרא בעצם בשם מבקש עושר וכבוד, או עכ"פ נאמר שמבקש שניהם חכמה ועושר, אבל שלמה לא בקש רק החכמה לבדה, וזה מה שהוטב בעיני ה', **כי שאל שלמה את הדבר הזה** שלא שאל רק הדבר הזה לבד שהוא קנין החכמה, כי ה' ידע כוונתו שלא עלה בלבו שום פניה אחרת:

פסוק יא

ויאמר אלהים אליו יען אשר שאלת את הדבר הזה ר"ל החכמה לבדה **ולא שאלת לך** עם בקשת החכמה **ימים רבים ועושר וכבוד ונפש אויביך, ושאלת לך** את החכמה רק על

תכלית **הבין לשמוע משפט**, **הנה עשיתי כדברך** וכו', וגם י"ל כי אם היה מבקש חכמה להשיג על ידה עושר וכבוד היה שואל חכמה ומדע בכלל, היינו שהיה מבקש שיתחכם בכל מיני החכמות, אבל הוא לא בקש רק ענין פרטי, לב הבין לשמוע משפט, שהוא חכמה המדיניית לבד, לבל יטה משפט, וז"ש **כי שאל שלמה את הדבר הזה**, וע"כ אמר ה' אליו:

פסוק יב

(יב-יד) **הנה עשיתי כדברך** היינו שיתן בלבו חכמה לשמוע משפט שזה אשר דבר ושאל ונוסף לזה **הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך**, באופן שתשיג את החכמה בכלל לכל מחלקותיה חכמה הטבעיית והמדיניית והאלהית, ובזה **וגם אשר לא שאלת נתתי לך**, כי זה נוסף על שאלתך, **גם עשר גם כבוד אשר לא היה כמוך כי** עם קנין החכמה הכלליית כלולים בהכרח גם כבוד ועושר, רק **ארך ימים** הוא בתנאי **אם תלך בדרכי**, כמ"ש ארך ימים בימינה למיימינים בה, ועוד בארתי בזה דרך לחז"ל בספר הנ"ל קחהו משם:

פסוק טו

ויקץ שלמה והנה חלום ר"ל כי עד עתה נדמה לו הכל כאילו נעשה בהקיץ, עד שבהעירו משנתו ראה כי היה זה בחלום הנבואיי וכבר האריך מהרי"א לבאר שזו היתה מראה גמורה נבואיית, לא כדעת הרמב"ם במורה שכתב ששלמה לא השיג בנבואה, עיי"ש באורך, וכן בארתי זאת בפי' שה"ש שעל המראה הזאת הושר השיר הראשון, שמצייר בו איך נפש שלמה דרשה את החכמה בדרך העיון, ותבקש להשיג דרכיה בדרך הנבואיי שמשיג מן הקודם אל המאוחר השגה פתאומיות שעז"א ישקני מנשיקות פיהו משכני אחריך נרוצה, וה' מלא שאלתו כמ"ש הביאני אל בית היין:

פסוק טז

אז תבאנה, הקרה ה' לפניו משפט שיתברר ממנו כי מלא ה' שאלתו והחזיון אמת:

פסוק יח

(יח עד סוף הסימן) **השאלות**: למה כפלה אין זר אתנו בבית, זולתי שתים אנחנו בבית, למה תחלה אמרה מאצלי ואחר כך בחיקי ולא אמר השכיבה אצלי, למה ואקום בבקר ואתבונן בבקר למה אמרה שהכירה שהמת אינו בנה ולא אמרה שהכירה שהחי הוא בנה, למה תפסה האחת בלשונה בני החי ובנך המת, והשנית אמרה בהפך בנך המת ובני החי, למה החזיר המלך את דבריהן שנית, מה היה מהחכמה הגדולה במשפט הזה,

שכבר הוא דבר פשוט שרחמי האם על הבן, ומה היה עושה אם היתה השנית אשה חכמה והיתה מבינה הערמה והיתה מבקשת ג"כ שיחיה אותו:
ואנחנו יחדו ר"ל בל תחשוב שאנו יושבות בבית א' כל א' בחדר בפ"ע כי אנחנו יחדו **ואין זר אתנו** בחדר שאנו שם, מוסיף **זולתי שתים אנחנו בכל הבית** לא דר בו איש זולתנו אף ביתר החדרים:

פסוק כ

ותקח את בני מאצלי גם זה לה לראיה כי אין בנה המת כי אחר שמיתת הילד היה ע"י ששכבה עליו אמו, (כי כן הכירה בו שזה סבת מיתתו), ובנה לא היה מונח בחיקה רק **אצלה**, ורק היא **השכיבתו בחיקה** כדי שתטעה שהמיתה אותו:

פסוק כא

ואקום בבקר, **ואתבונן אליו בבקר** ר"ל שתיכף בבקר התבוננה שלא היה בנה, בל תאמר שנשתנה מחמת מיתה כי ראתה תיכף, והוסיפה **והנה לא היה בני אשר ילדתי**, א. שהכירה שאינו בנה, ב. אשר ילדתי כי בנה נולד ג' ימים קודם, והכירה שזה המת הוא נולד עתה שכבר יוכר הנולד עתה מן בן ג' ימים, והנה עקר טענתה סמכה ע"מ שאמרה שהכירה שהמת אינו בנה, ולא אמרה ג"כ שמכרת שהחי הוא בנה, כי ע"ז י"ל אולי שניהם היו דומים בפרצופיהם, אבל ממה שהכירה שהמת משונה מבנה החי מבואר שהחי הוא בנה, כי מי עשה לה זה להחליף את בנה אם לא חברתה אחר שאין זר אתם בכל הבית, וגם א"ל שבא גנב מבחוץ והחליף, כי לא ידע איש מן החוץ שילדו שע"ז הקדימה וכפלה דבריה **ואלד עמה בבית**, **ויהי ביום השלישי ותלד גם האשה הזאת ואנחנו יחדו** ר"ל שלא בא לשם איש מן החוץ ולא ידע אדם בדבר:

פסוק כב

ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובנך המת וזאת אומרת לא כי בנך המת ובני החי, ספר הכתוב כי בדברם, אמרה הנתבעת בלשון בני החי ובנך המת והתובעת אמרה בהפך בנך המת ובני החי, וכלל בלשון שהאדם יקדים תמיד מה שהוא העקר ויאחר את הטפל, ולפ"ז הסברא נותנת שהאשה שדקדקה להקדים בלשונה בני החי קודם, עקר מגמתה שיהיה החי בנה, והמקדמת בלשונה בנך המת עקר מגמתה שיהיה המת בן חברתה, לא שיהיה החי בנה, ומזה כבר היה יכול להבין ולהכריע מי אמו, אמנם יש סברא שכל א' מקדמת מה שהוא עקר אצלה בטענה וראיה, כי התובעת עקר ראייתה היה ממה שהמת אינו בנה שמזה תכריח שהחי הוא בנה כנ"ל, והנתבעת עקר ראייתה הוא ממה שהחי הוא בנה, שמזה מכרחת שהמת הוא בן חברתה, וכ"א הקדימה מה

שהוא עקר הראיה וההוכחה לדבריה, אמנם בכל זאת הבין שלמה בחכמתו שהאומרת ומקדמת בנך המת הוא מצד שזה עקר מגמתה, כי הגם שבפעם הראשון שבררה ראיותיה היתה צריכה להקדים שבן חברתה הוא המת שזה עקר הראיה, בכ"ז אחר שחזרה זאת כמה פעמים כמ"ש **ותדברנה לפני המלך** ר"ל שכן דברו כמה פעמים ובכל פעם הקדימה התובעת בנך המת ובני החי, מזה השכיל שעקר מגמתה הוא רק שגם לה גם לחברתה לא יהיה, ולכן מקדמת זאת תמיד, כי הבאת הראיה היא רק בפעם הראשון, לא כן בדברים אח"כ יקדים כ"א מה שהוא עקר ברצונו ובלבבו ומה שרוצה לזכות במשפט, וז"ש, (כג) **ויאמר המלך זאת אומרת זה בני החי** וכו' **וזאת אומרת לא כי בנך המת**, הנה לא הזכיר דברי התובעת ראשונה, רק התחיל בדברי הנתבעת ואחריו מה שהשיבה התובעת שנית והקדימה בנך המת לבני החי, שע"ז בנה יסודו, כי בטענתה הראשונה נכון מה שהקדימה שבן חברתה הוא המת שזה ראויה יותר כנ"ל, אבל אחר שהשיבה חברתה זה בני החי, כמראה באצבע שמכרת ויודעת שבנה החי, היה לה להשיב לא כי בני החי, ר"ל שהיא יודעת זאת, כי זאת עקר מה שתרצה לזכות במשפט ודרך הבעלי דינים שבתחלת טענותיהם כ"א מציע ראיותיו, ואח"כ כשיתעצמו בדין, מפרט כ"א מה שהוא רוצה לזכות בדין, וא"כ כיון שבסוף דבריה הקדימה ג"כ בנך המת לבני החי, מבואר שזה הוא מה שהיא רוצה לזכות, שיהיה המת בן חברתה, ולברר זאת אמר **קחו לי חרב**, כי בזה יבורר מי הרוצה שיחיה ומי שתתרצה שימות, וכן היה:

פסוק כו

ותאמר האשה אשר בנה החי היא הנתבעת שהקדימה בדבריה בני החי, היא בקשה לבל ימיתוהו, ושיתנו הילוד לחברתה, ולא מצד שהודית לדברי חברתה רק מצד **שנכמרו רחמיה על בנה**, **וזאת אומרת** היא התובעת שהקדימה בדבריה בנך המת, אמרה **גם לי גם לך לא יהיה**, ר"ל אחר שכבר עמד ערעור על הילד ויהיה תמיד בספק מי אמו, עד שלא יהיה לשנינו בבירור, ולכן **גזרו**, ובזה בררה שמה שהקדימה תמיד בנך המת הוא מצד כי זה היה עקר חפצה:

פסוק כז

ויען המלך ויאמר, ובזה ברר מ"ש בתחלת דבריו, להכריע מתוך סדר דבריהם מי החפץ בילד ומי לא, ובזה חרץ המשפט כי **היא אמו**:

פסוק כח

וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט ששמעו איכות משפטו ובאיזה אופן הבין מתחלה עם מי הצדק, ויראו מפניו באשר **ראו כי חכמת אלהים בקרבו** לדעת אשר בלב הבע"ד:

פרק ד

פסוק א

השאלות: למה אמר שלישית שהיה מלך על כל ישראל שכבר הזכיר ב"פ שהממלכה נכונה בידו:

ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל כבר אמר זה למעלה שני פעמים, וכתב מהרי"א שבא להודיע ששלש סבות התחברו בהמלכתו, א. רצון אביו שהמליכו בחייו, ועז"א אחרי זכרון המשיחה ושלמה ישב על כסא אביו ותכון מלכותו מאד, ב. מה שהרג את אויביו, ועז"א שם והממלכה נכונה ביד שלמה, ג. מה שנתן לו אלהים חכמה ובינה שעי"ז רצו כל העם במלכותו, וז"ש פה שהיה מלך על כל ישראל, ר"ל לא כשאול שבתחלת מלכותו בני בליעל בזוהו ולא כדוד שמלך שבע שנים על יהודה לבד, כי תיכף מלך על כל ישראל ואין פוצה פה ומצפצף:

פסוק ב

(ב-ג) **עזריהו בן צדוק** ר"ל בן בנו, כי הי' בן אחימעץ בן צדוק, ולא פי' על מה נתמנה ומהרי"א פי' שמוסב למטה עזריה אליחורף ואחיה סופרים, רש"י פי' כותבים דברי הימים, וכן היו כותבים כל דברי המלך ומשפטיו **המזכיר** איזה דין בא ראשון, ומהרי"א כ' כותב ספר הזכרונות:

פסוק ד

וצדוק ואביתר כהנים, פי' הרד"ק שהיה אביתר אחר, והרלב"ג כתב שאף שנתגרש היה משמש בכ"ג בעת שלא היה צדוק ראוי:

פסוק ו

(ו-יט) **ולשלמה שנים עשר נצבים**, טרם שיספר גודל שולחנו של המלך וכבד משאו כי רבה מאד, יקדים א. כי ערך הדבר בחכמה באופן שלא יכביד על בני מדינתו, הנה חלק את ארצו לשנים עשר חלקים כנגד י"ב חדש, באופן שכל חלק יפרנס את המלך ויכלכל שולחנו חדש ימים, ומינה נציבים שיתעסקו בזה, באופן שכל אחד היה מכין כל השנה לחם לחדש אחד, ובזה הוקל הדבר מן הכלל באשר נחו ממשאם אחד עשר חדש:

פסוק כ

ב. ועתה יאמר כי היה יכול להגדיל שולחנו ביתר שאת, אם מצד העם המכלכלים אותו **שהיו רבים כחול**, והיה להם שופע שובע גדול די והותר שכולם **אוכלים ושותים ושמחים** ובזה לא הכביד עליהם מצדם, שהגם שלפי החשבון שחשב הרי"א היו אוכלים על שולחן המלך ששים אלף אנשים בכל יום, לא יהיה זה למעמסה אל עם רב כחול, אשר לא חסר להם כל טוב, לכלכל כמספר הזה:

פרק ה

פסוק א

(א-ח) **השאלות**: לפי הסדר הי"ל לסדר תחלה ויהי לחם שלמה וכו', ואח"כ יאמר ושלמה היה מושל וכו', כי הוא רודה בכל עבר הנהר וכו', וכן מ"ש בפסוק ז' וכלכלו הנציבים וכו' הוא מיותר שכבר אמר זה, גם הסתירה שיש בענין מספר הארוות סוסים בין ספר זה לספר ד"ה: ג. **ושלמה** היה צריך להגדיל שולחנו מצד גודל מלכותו ויקר תפארת גדולתו, כי **היה מושל בכל הממלכות**, ושולחן המלך יגדל כפי גודל מלכותו, וגם בזה לא היה למשא אל העם כי כולם **מגישים מנחה ועובדים את שלמה**, ועי"ז ינקו ישראל חלב העמים והגיע להם שפע מן הארצות הנכנעים תחתם:

פסוק ב

ולכן **ויהי לחם שלמה ליום אחד** וכו', ר"ל והיה זה ראוי כפי עושר עם ישראל וכפי גדולת מלכות שלמה, וכפי רוב האנשים שבאו אליו יום יום מסביב:

פסוק ד

כי הוא רודה עתה יציע שנית למה שיספר מרוב הסוסים שהיו לשלמה שגם אלה מוטלים על העם לכלכלם, שגם זה היה כפי הראוי והנכון, כי הסוסים היו מוכנים למלחמה בעת הצורך, ועל ידם רדה בכל הממלכות באשר ידעו כי לו חיל וסוס ורכב ויראו מפניו, ועי"כ לא הצטרך למלחמה, ר"ל שע"ז פעל ג' דברים א. שרדה ביד חזקה, שזה ההבדל בין מ"ש תחלה ושלמה היה מושל ובין מ"ש פה כי הוא רודה ומפרש שהיה **רודה בכל מלכי עבר הנהר**, ר"ל כי הלוחם וכובש רודה בהעמים אשר כובש, לא כן שלמה שלא לחם עם העמים רק מלכיהם פחדו מלפניו ובם רדה וע"י נכנעו עמיהם ממילא, וזה ע"י שראו רב חילו ופרשיו ב. **ושלום היה לו מכל עבריו** שגם העמים ביתר הצדדים שלא רדה בם עכ"פ התיראו מלהרים יד להלחם נגדו:

פסוק ה
ג. ועי"כ **וישב יהודה וישראל לבטח** כי לא הצטרכו להלחם, ולא החרידם רגל אויב מחוץ ולא מרד ושעוריה בפנים:

פסוק ו
ויהי לשלמה ר"ל ולתכלית זה היו לו **ארבעים אלף ארות סוסים**, ובד"ה כתוב ארבעת אלף, שם חשב מה שהיה לו לצורך תשמישו כמ"ש וינחם בערי הרכב ועם המלך בירושלים כי שם חשב כבוד עשרו, ופה חשב מה שהיה לו לצורך החיל להיות נכון ליום קרב ומלחמה:

פסוק ז
(ז-ח) **וכלכלו הנצבים**, עתה גומר דבריו שע"י הנציבים אשר הכין השיג כל הצריך לו, בין אל שולחן המלך בין מה שצריך לצורך הסוסים, וגם הביאו כל הצריך עד המקום אשר יהיה שם:

פסוק ט
ויתן אלהים חוץ מחכמת ההנהגה שדבר בה עד הנה **נתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד** וכבר בארנו בפירוש ספר משלי בפרטות ההבדל בין חכמה ותבונה, בחכמה כלול כל חכמת המדות וכל ענינים שנופל עליהם טוב ורע ובתבונה כלולה החכמה העיונית שנופל עליה שם אמת ושקר, **ורוחב לב** לדעת כל פרטי החכמות והתכונות ומיניהם אשר אין להם סוף:

פסוק י
ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם שהיו מחוכמים בחכמת התכונה ודומיה וחכמת מצרים שהיו חכמים בחכמת הטבע ומזגי הדברים עד שהיו יכולים להפך הדברים בלהטיהם:

פסוק יא
ויחכם מכל האדם, שהם החכמים הגדולים וחרטומים שהיו בזמנו, וכבר ידעת מה שדרשו חז"ל בזה, ועי' במהרי"א שבאר באורך ההבדל שבין חכמת שלמה ליתר החכמים, שעל שהיתה חכמתו בדרך הנס השיג הכל מן הקודם אל המאוחר בידיעה פתאומית לא בידיעה הדרגיית שלא תושג רק ע"י השגת החושים ובעמל ויגיעה וברב זמן ובריבוי ההוצעות והיא עלולה לטעות וא"א לו שישיג שרשי הדברים וצורותיהם העצמיים ולא השכלים המופשטים מחומר, ע"ש באורך:

פסוק יב
וידבר חוץ מן החכמה הקבועה בלבו, דבר ג"כ דברי חכמה ברוה"ק וחבר ספרים, שהם **שלשת אלפים משל** הוא ספר משלי שנחלק לשלשה חלקים, כמבואר בפירוש, ור"ל שלשת למודים (מלשון ואאלפך חכמה) **ויהי שירו חמשה ואלף** הוא ספר שה"ש שנחלק לחמשה שירים ושיר האחרון המתחיל אחות לנו קטנה שאומר שם איש יביא בפריו אלף כסף, האלף לך שלמה נקרא שיר האלף, כמו שבארנו זאת ת"ל בפי' שירי הנפש:

פסוק יג
וידבר גם חבר חבורים רבים על חכמת הטבע שבם דבר על הצומח בכל מיניו, מן הארז עד האזוב, וכן בחכמת הבע"ח לכל מיניהם, ההולך על ארבע, והמעופף והשוחה במים, והרמש שכולל האמפיביאן וגם הרמשים הקטנים:

פסוק יד
ויבואו פי' מהרי"א שמאת מלכי הארץ ששמעו שמע חכמתו נשלחו שלוחים מכל העמים חכמי עם ועם לשמוע את חכמת שלמה, וי"מ שמלכי הארץ באו לשמוע חכמתו, ובשובם למדינתם באו כל העמים ללמוד לקח מפיהם מה ששמעו המלכים ממנו, וי"ל שרמז בזה על ספר קהלת שנאמר בהקהל, ובו דבר בדרך החקירה והחיפוש על כל עניני העולם, והיה בזה לימוד גם להמלכים להחביל הצלחת העולם, גם להמון העמים יחד:

פסוק טו
וישלח חירם הנה בשמואל ב' (ה' י"א) נזכר שחירם שלח מלאכים אל דוד ועצי ארזים וחרשי עץ וכו' ויבנו בית לדוד, ופה אמר ששלח את עבדיו, כי שם רצה לכרות עמו ברית בפעם ראשונה, והיה צריך לשלוח מלאכים, ששם מלאך הונח על ההולך בשליחות נכבד, כי היו שרים נכבדים ומלאכים מליצים ומורשים מאת המלך לכרות עמו הברית עפ"י הקשורים שיעשו ביניהם, אבל עם שלמה לא היה צריך לחדש ברית חדש, כי הוא עומד תחת אביו והברית שהי"ל עם אביו נכונה גם לבנו המולך אחריו, ולא שלח רק **עבדיו**, לברכו ולדרוש שלומו, ומפ' **כי שמע כי אותו משחו** ולכן שלח עבדיו ולא הוצרך לשלוח מלאכים **כי אהב היה חירם לדוד כל הימים**, והברית נאמן וקיים ביניהם מכבר עפ"י הברית שבינו לבין דוד:

פסוק טז
וישלח שלמה הנה מהרי"א העיר והתפלא על החלופים שבין הספור שבכאן אל הנז' בד"ה, ובאשר דרכו בישוב החלופים לא נכונה אצלי, הנני מעתיק הלשון בד"ה להעיר עליהם ולבחון היטב ענינם: שם כתוב (ב' ב') **וישלח שלמה אל חירם מלך צור לאמר**

כאשר עשית עם דוד אבי ותשלח לו ארזים לבנות לו בית לשבת בו, הנה אני בונה בית לשם ה' אלהי להקדיש לו להקטיר לפניו קטורת סמים ומערכת תמיד, ועולות לבקר ולערב לשבתות ולחדשים ולמועדי ה' אלהינו לעולם זאת על ישראל, והבית אשר אני בונה גדול כי גדול אלהינו מכל האלהים, ומי יעצר כח לבנות לו בית כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו ומי אני אשר אבנה לו בית כי אם להקטיר לפניו, ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב בכסף וכו' ויודע לפתח פתוחים עם החכמים אשר עמי וכו' ושלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים מהלבנון כי אני ידעתי אשר עבדיך יודעים לכרות עצי לבנון והנה עבדי עם עבדיך, ולהכין לי עצים לרוב כי הבית אשר אני בונה גדול והפלא, והנה לחוטבים לכורתי העצים נתתי חטים מכות לעבדיך כורים עשרים אלף ושעורים כורים עשרים אלף ויין בתים עשרים אלף ושמן בתים עשרים אלף, ויאמר חירם מלך צור בכתב וישלח אל שלמה באהבת ה' את עמו נתנך עליהם מלך, ויאמר חירם ברוך ה' אלהי ישראל אשר עשה את השמים ואת הארץ אשר נתן לדוד המלך בן חכם יודע שכל ובינה אשר יבנה בית לה' ובית למלכותו, ועתה שלחתי איש חכם יודע בינה לחירם אבי וכו' ועתה החטים והשעורים היין והשמן אשר אמר אדוני ישלח לעבדיו ואנחנו נכרות עצים מן הלבנון ככל צרכך ונביאם לך רפסדות על ים יפו ואתה תעלה אותם ירושלים ע"כ והנה לא נזכר שם השליחות ובשליחות של שלמה הראשון ששלח חירם עבדיו אל שלמה כתוב כאן בהוצעת דבריו ענין אחר ושם כתוב ענין אחר מדברים אחרים לגמרי, וגם השאלה דכאן משונה מן השאלה דשם, פה כתוב צוה ויכרתו לי ארזים, שמשמע שלא בקש רק פועלים שיכרתו ארזים מן הלבנון אשר בארץ ישראל, ושם כתוב ושלח לי עצי ארזים שמורה שישלח לו מן הלבנון אשר בגבול חירם, והוסיף ברושים ואלגומים ושישלח לו עצי ארזים לרוב שלא נזכר בבקשה דפה, שם פירש השכר עשרים אלף כור חטים וכו' ופה נזכר ושכר עבדיך אתן לך ככל אשר תאמר הרי רצה שחירם יקוב שכרו עליו ויתן, פה אמר כי אתה ידעת כי אין בנו איש ושם אמר כי אני ידעתי, ושם הוסיף לבקש איש חכם לעשות בזהב וכו' שלא נזכר פה, וכן תשובת חירם משונה בשני הספרים, פה אמר שהשיב שמעתי את אשר שלחת אלי וכו' ושם הוסיף דברים רבים, מכל זה נראה בעליל, שהיו בזה חמש שליחויות, תחלה שלח חירם אל שלמה לנחמו ולחזק עמו הברית והאהבה, ואז שלח שלמה אל חירם וחירם השיב אל שלמה הדברים שנז' פה, ואחרי תשובת חירם חזר שלמה ושלח אל חירם, וחירם השיב הדברים שנזכר בד"ה, באופן שעזרא הסופר השלים בד"ה הדברים החסרים כאן, והדברים המבוארים כאן לא הוצרך לשנות שנית, וכמו שנבאר. ועתה נבאר בפרט,

שלמה בשאלתו הראשונה לא שאל תיכף שישלח לו עצי ארזים הרבה מהלבנון שבגבול חירם, כי בחכמתו התחיל בשאלה קטנה, שאינו מבקש רק יתן רשות לעבדיו האומנים לכרות עצים, ר"ל שיעשו מלאכתו לכרות ארזי לבנון אשר בא"י, והקדים לשאלתו הוצעה שעל פיה יתנדב חירם מעצמו לתת לו יותר מאשר בקש:

פסוק יז

אתה ידעת, הקדים התנצלות על דוד אביו שלא התעסק בדבר הגדול הזה, כי לא היה זה מרפיון ידים, רק שהיה טרוד תמיד במלחמותיו, ויש בזה ג' כונות אם כפשוטו שלבנות בנין גדול כזה צריך עת שלוה ושקט, ואם מפני שכן גם מצות התורה שלא יבנו בית הנבחר עד יניח ה' להם מכל אויביהם, כמ"ש חז"ל ג' מצות נצטוו ישראל למנות מלך ולהכרית זרע עמלק ולבנות בית הבחירה, והוכיחו שם שבנין הבחירה יהיה בסוף כמ"ש והניח ה' וכו' והיה המקום אשר יבחר, ועוד ענין שלישי בארתי, בדרושי אה"ש, כי באשר עקר המצוה הזאת אינה הבנין עצמו רק אם יבנו הבית יהיה לשם ה' בלבד מבלי שום פניה חיצונית שיכוונו להשיג על ידו איזה כבוד או תועלת לעצמם, וכמו שדייק פה במה שכתוב ג' פעמים **לשם ה' אלהיו**, **לשם ה' אלהי**, **לשמי**, וידוע שקשה מאד על טבע האדם לעשות דבר שמצפה ממנו ריוח גדול ותועלת, ולא יפנה כלל להנאת עצמו רק יעשהו לשם ה' כמ"ש שם באורך, וכבר הובטח דוד ע"י נתן שע"י בנין הבית ימצאו מנוחה מן האויבים כמ"ש בברכות (דף ז') כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו שנא' ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו, שהבטיח לו שאחרי יבנה הבית ימצאו מנוחה מאויביהם, וא"כ היה נמנע שיבנה דוד הבית בכוונה נקי' לשם ה' בלבד, באשר היה מצפה ג"כ התועלת שימצא ממנו לנוח מאויביו סביב שתו עליו כל היום, רק שלמה שבל"ז היה שלום בימיו, והובטח ע"י נתן שיהיה איש מנוחה היה נקל לו לבנות הבית בכוונה שלמה מיוחדת לשם ה' מבלי שום פניה חיצונית, וז"ש **אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכול לבנות בית לשם ה' אלהיו**, ר"ל שלא הי' יכול לבנותו בכוונה לשם ה' בלבד מבלי פניה חיצונית, מפני המלחמות אשר סבבוהו, והיה עולה בלבו בהכרח ג"כ תועלת עצמו שבונה הבית מפני המלחמה למצוא מנוחה מאויביו:

פסוק יח

ועתה שכבר **הניח ה' אלהי לי מסביב** וגם בלא המקדש אין לי מלחמה עם האויבים כי **אין שטן** מן האומות הקרובים **ואין פגע רע**, שיפגעני אויב מרחוק בדרך מקרה:

פסוק יט

והנני אומר, ר"ל אני הוא שיכול לאמר לבנות בית לשם ה' אלהי היינו בכוונה מיוחדת לשם ה' בלא שום פניה חיצונית, אחר שאין לי לקוות למצוא על ידי הבית מנוחה ממלחמות, **כאשר דבר ה' אל דוד אבי שבנך אשר אתן תחתיך על כסאך**, והוא כבר ימצא ממלכה נכונה בשלות השקט **הוא יבנה הבית לשמי** דייקא לשם ה' ביחוד, שזה העיקר הנרצה בבנין הקדוש הזה:

פסוק כ

ועתה צוה אחר ההוצעה הזאת שמורה שרוצה לבנות בנין גדול והפלא מאד, עד שלא הי' בכח דוד אביו לבנותו הגם שהיה מלך גדול ונורא למלכי ארץ, בקש שאלה קטנה מאד, והוא שיתן רשות לאומנים וחרשי עץ אשר במלכותו שיעשו מלאכת שלמה ויעזרו לעבדיו **לכרות ארזים מן הלבנון** אשר בגבול א"י, שעז"א ועתה **צוה ויכרתו**, לא בקש שיתן לו ארזים משלו רק אומנים כורתי ארזים, שיעשו מלאכה ביער הלבנון שבא"י, ושהוא ישלם שכר פעולתם כפי שיקוב עליו חירם, ובאר הטעם שמבקש אומנים מאתו, מפני שהוא יודע שלא נמצא בישראל איש יודע לכרת עצים כצדונים:

פסוק כא

ויהי כשמוע חירם את דברי שלמה, הנה חירם הבין מדברי שלמה כי בלבו מבקש דבר גדול יותר ממה ששאל, כי על אומנים לבד לא היה צריך להציע באורך שדוד אביו לא היה יכול לבנות הבית שזה מורה על גדולת הבנין ושהוא גם כן צריך עזר וסעד אל הבנין, ומזה הבין שרמז לו שהוא יתן לו ארזים משלו, כי בחלק הלבנון שאצל צור היו ארזים וברושים טובים יותר ולרוב מאד, וז"ש **ויהי כשמוע** ר"ל כאשר הבין דבריו **שמח מאד וברך ה' אשר נתן לדוד בן חכם**, כי זה מורה על רוב חכמתו ששאל מעט כפי המוסר והנמוס ובכ"ז כלכל דבריו כפי תבונתו שחירם בעצמו יבין את זאת להפריז לו כרצונו:

פסוק כב

וישלח וכו', **שמעתי** וכו' ר"ל הבנתי **את אשר שלחת אלי**, **אני אעשה את כל חפצך בעצי ארזים**, לא אמר אעשה את שאלתך רק את כל חפצך ר"ל מה שחפצת בלבך הגם שלא שאלת בפיך שאתה חפץ שאתן לך עצי ארזים מהלבנון אשר בצור וכן אעשה:

פסוק כג

עבדי יורידו מהלבנון שבגבול צור אל הים, וקבל עליו להוליכם עד המקום שיפרט שלמה, ומשם ישאם לירושלים, והתנה עמו שבעבור זה **תעשה את חפצי לתת לי לחם ביתי**:

פסוק כד

(כד-כה) וספר שכן היה **שחירם נתן לו עצי ארזים ועצי ברושים ושלמה נתן לו** ללחם ביתו **עשרים אלף כור חטים ועשרים אלף כור שמן כתית מדי שנה בשנה**, ופה לא השלים הספור, והשלימו עזרא בד"ה, שאחר השליחות הזה הנזכר פה, שנרצה לו לתת לו עצים משלו, חזר שלמה ושלח אליו השליחות שנזכר בד"ה **כאשר עשית חסד עם דוד אבי ותשלח לו ארזים לבנות לו בית לשבת בו**, ר"ל הלא זה דומה כמו שעשית עם דוד ששלחת לו ארזים משלך, וכן הבטחת לעשות עמדי, אבל **אני הנה בונה לשם ה' אלהי** וכו' **והבית אשר אני בונה גדול**, וע"כ תוסיף בחסדך **לשלוח** ג"כ **איש חכם לעשות בזהב ובכסף** וכו' **ושלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים מהלבנון** הוסיף שני דברים איש חכם לעשות בזהב, גם שישלח אלגומים, והוסיף עוד ולהכין לי עצים לרוב, ושם פרט שכר העבדים החוטבים וכורתי העצים, שלהם נתן עשרים אלף כור חטים וכן שעורים, וגם יין ושמן כ"א עשרים אלף בתים, וע"ז באה התשובה מן חירם פעם שנית בכתב ששלח לו איש חכם יודע בינה לחירם אביו, וכן גלה לו שנרצה בהשכר שפרט לעבדי חירם ושהוא יביא לו העצים על ים יפו שמשם יעלם לירושלים:

פסוק כו

וה' נתן חכמה לשלמה, ספר כי השלום שהיה בין שלמה ובין חירם לא היה מצד שהיה לו אהבה עם דוד אביו, רק מצד חכמת שלמה, כי מה שעשה חירם שלום עם דוד היה בעבור שהיה איש מלחמה כובש ארצות והיה צריך לעזרתו, ומה שהיה לו שלום עם שלמה היה בעבור רוב חכמתו, ושלזה הוסיף לכרות עמו ברית האהבה:

פסוק כז

(כז-כח) **ויעל המלך**, הנה עבדי חירם עשו מלאכה עם עבדי שלמה ביער אשר בגבול חירם, וחוץ מזה כרת ג"כ ארזים מהלבנון שבגבול שלמה, כי היה נצרך גם אל עצים קטנים שהם ימצאו בגבול ישראל ולמלאכה זו העלה מס שלשים אלף איש, שתמיד עסקו עשרת אלפים בכל חדש, ועשרים אלף מהם נשארו בביתם שני חדשים לעסוק בצרכי ביתם:

פסוק כט

ויהי לשלמה ועוד היה לו מן הגרים שהיו בא"י (הם הגבעונים ואותם שנשארו מן האומות אשר לא הורישו ב"י) והיו ק"ן אלף איש ועשה מהם **שבעים אלף נושא סבל** לשאת העצים מן הלבנון שבגבול שלמה ומן ים יפו עד ירושלים, ולשאת האבנים מן ההר אל מקום הבנין, **ושמונים אלף חוצבים בהר**:

פסוק ל
לבד משרי הנצבים שהיו ממונים עליהם **שלשת אלפים ושלש מאות**, ובד"ה אומר שהיו ג' אלפים ושש מאות, והיינו כי היו שלשת אלפים שרי חמשים, ושלש מאות שרי חמש מאות, והם הרודים בעם העושים במלאכה, ובד"ה שכתוב ושש מאות מנצחים, הם היו ממונים על הג' אלפים הנצבים כל אחד ממונה על עשר:

פסוק לא
ויצו המלך ספר שצוה **להסיע אבנים גדולות** בכמות **ויקרות** באיכות, ר"ל אבני שיש טהור **ליסד הבית** שהגם שדרך העולם שביסוד מניחים אבנים פחותות, צוה שגם אל היסוד יבחרו אבנים גדולות וכבדות ושתהיינה **אבני גזית**:

פסוק לב
ויפסלו ואחרי שקצצו העצים מן היער והסיעו האבנים מן המחצב אז עסקו הבונים לפסלם ולהשוותם וליפותם, ובזה הכינו הכל שיהיה מוכן אל הבנין, באופן שכל מה שהביאו אל הבית היה מופסל בכל הלכותיו שלא היה צריך לעשות בו דבר רק להניחו במקומו וכמ"ש ומקבות והגרזן וכל ברזל לא נשמע בבית בהבנותו:

פרק ו

פסוק א
ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים הנה מן בנין המשכן בימי משה עד בנין המקדש היה ת"פ שנה, וכן מן בנין המקדש בימי שלמה עד שנבנה שנית בימי עזרא היה גם כן ת"פ שנה, וכתב מהרי"א שהיה הזמן מכוון מה', שכן היה ראוי שיתעלה הבית מזמן לזמן, **הוא החדש השני למלך שלמה** מוסב למעלה ר"ל **בשנה הרביעית למלך שלמה**, וחז"ל פי' בד"ה מפני שלמלכי ישראל מניסן מנינן, והיה בשנה הרביעית וחדש שני למלכותו, וכן בד"ה ויחל לבנות בחדש השני בשני בשנת ארבע למלכותו:

פסוק ב
והבית אשר בנה האורך והרוחב היה כפול מן המשכן שהיה ארכו שלשים ורחבו עשרה, והגובה היה שלש פעמים מן המשכן, מפני שבמשכן רמז בגובה על עשר מדרגות הקדושה, כמ"ש מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה ארון תשעה וכפורת טפח וכו', ובבית עולמים הי' שלש פעמים כנגד ג"פ עשר מעלות שיש בשלשה עולמות למעלה בקדש, והנה מספר אמות שהיה במקדש הם ל"ו אלף שהם ח"י מיל, ורמז עמ"ש במדרש

שבית המקדש של מעלה גבוה משל מטה י"ח מיל, כמ"ש וזה שער השמים ובד"ה אומר שהיה גבהו מאה ועשרים, ופי' הרד"ק על גובה האולם, ומהרי"א פי' שגובה העליות של כל המקדש היה מאה ועשרים:

פסוק ג

והאולם על פני היכל הבית, ר"ל שלא היה בצד מערב רק בצד מזרח ששם ההיכל, **ועשרים אמה ארכו על פני רוחב הבית** מדרום לצפון לא על פני האורך, ורחבו היה **על פני הבית** ר"ל שנמשך בשוה עם הבית, באופן שהבית עם האולם היה ארכו שבעים אמה:

פסוק ד

חלוני שקופים אטומים, פי' חז"ל שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים להראות שאינו צריך לאורה, והגם שמבחוץ היה נראה שהחלונות רחבים ושצריך לאור יומם, העומד בפנים ראה שאור השכינה זורח שם ואור ה' מאיר בכבודו, ומהרי"א פי' שהיו שקופים ואטומים ע"י זכוכית:

פסוק ה

השאלות: מ"ש ויעש צלעות סביב לא נודע פירושו, ורש"י ז"ל פירש שר"ל את קירות הבית עשה צלעות, מלבד יתור הוי"ו, הענין מיותר, והאתנח שעל מלת ולדביר אינו מסכים לפירוש זה:

ויבן על קיר הבית יציע סביב את קירות הבית ר"ל שהיציע הי' נבנה מקירות הבית שלא היה ביציע רק שלשה קירות והקיר הרביעי היה קיר הבית שהיתה היציע מדובקת אל הקיר **סביב להיכל ולדביר** שהיציע הי' סביב להיכל ולדביר ולא סביב האולם **ויעש צלעות סביב** אצל קירות האבנים היו צלעות מעץ וזה היה סביב גם בצד כותל ההיכל והדביר והנה נקרא בשם **יציע** ובשם **צלע** שמצד הבנין בכלל נקרא יציע, ומצד הצלעות של ארזים שהיו סביב הכותלים ושחלקו את היציע באמצע לחדרים נקראו צלעות, וע"כ בפסוק ו' שמדבר מן הכלל קראו יציע, ובפסוק ט' שמדבר מן החדרים קראו צלע, ופי' ויבן יציע סביב היינו כלל היציע, ומ"ש ויעש צלעות היינו שחלק את היציע לג' חדרים, והחדרים המחולקים נקראים צלעות, ועוד מצאנו שם **תא**, ובא על החדר הדבוק רק בקיר שאצל השער שבאים בו (מלשון אתא בוקר), ולא נמצא שם זה פה רק בבנין יחזקאל הבנינים הסמוכים אצל השער קוראם תא:

פסוק ו

היציע התחתונה קומת כל יציע היה חמש אמות כמ"ש (בפסוק י') והיו תחתיים שניים ושלישיים בענין שהיו מגיעים עד אמצע גובה ההיכל, שלמעלה מהם היו חלונות ההיכל, ובכל חמש אמות כנס בחומה אמה אחת כדי שלא יצטרך לעשות נקבים בחומה להניח בהם ראשי קורות היציע. וז"ש **כי מגרעות נתן לבית סביב לבלתי אחוז בקירות הבית**, ומצד זה היה היציע התיכונה רחבה אמה יותר וכן העליונה:

פסוק ז

והבית מפרש מדוע כנס בחומה ולא עשה שם נקבים להכניס בם ראשי קורות, מפני **שנבנה אבן שלמה וכו'**, ר"ל כי יצוייר שיכניס ראשי קורות בלא שיעשה מגרעות ע"י שיעשה אח"כ נקבים בכותל, ועז"א **ומקבות** וכו' **לא נשמע בבית**, ועוד יצוייר ע"י שבמקום ראשי הקורות יניח אבנים קטנות, ועז"א **אבן שלמה מסע נבנה**:

פסוק ח

פתח הצלע התיכונה המפ' נלחצו בזה, ומדברי הת"י מבואר שמפרש על התחתונה ופי' התיכונה האמצעית שבין הצלעות שבצד ימין, כי בכל צד היו שלשה תאים או חמשה תאים לפירש"י שהשוה זה עם בנין בית שני, והתא האמצעית שבצד ימין היה פתוח לצד חוץ ושם נכנסו מחוץ לפנים ובפנים היו לכל תא שלשה פתחים, אחד למעלה ושנים מתא לתא כמ"ש במס' מדות ויל"פ ג"כ שמדבר מן הפתח שהיה מן ההיכל אל התאים. וי"ל שבית של שלמה היה ג"כ גובה היסוד שש אמות כמו בבית השני כמבואר במס' מדות, וא"כ הפתח שמן ההיכל אל התאים היה בהכרח לצלע התיכונה שהיא היתה שוה עם קרקע ההיכל, ומן הפתח שהיה לצד חוץ אינו מדבר כי היו פתחי התאים בצד השער כמו שמשמע במס' מדות, **ובלולים יעלו** מן התאים התחתונות אל העליונות היו עולים ע"י לולים:

פסוק ט

השאלות: למה אמר שתי פעמים ויבן את הבית ויכלהו, ולמה בא הדבור באמצע הבנין אחר שאח"כ יוסיף לספר מן הבנין, והיה ראוי שיבא בתחלת הבנין או בסופו:

ויבן את הבית אחר שספר אורך ורוחב הבית והיציעים שסביבו, אומר **שבנה את הבית ויכלהו**, ר"ל שכלה הבנין החיצוני שהוא הבנין של האבנים, וגם **ספן את הבית גבים ושדרות בארזים**, הוא כמ"ש הרמב"ם (פ"ד מה' בית הבחירה) רום הכיור שבתקרה אמה ועל גביו גובה שתי אמות פנוי שיכנס בו הדלף והוא הנקרא בית דלפא, ועובי התקרה שע"ג בית דלפא אמה, ופי' הכסף משנה שהמנהג בארץ תוגרמא בבנין בית השרים

לעשות גג מנסרים מצויירים והוא הנקרא טבאן, ולמעלה ממנו התקרה העקרית שהיא מגולה לאויר השמים, וחלל יש בין הטבאן ובין אותה תקרה שאם לפעמים ירד הדלף ירד באותו בית חלל וכו', והתחתונה קרא גבים על שהיתה בגב הבית, או ע"ש שהיתה מצויירת ושירד שם הדלף, כמ"ש עשה הנחל גבים גבים, והעליונה שהיא העקרית קרא שדרות בארזים, והרי"א פי' גבים שהיו עליות על גבי הסיפון:

פסוק י

ויבן אחר שגמר התקרה **בנה את היציע סביב**, וכל יציע היה קומתה חמש אמות שאחר גובה חמש אמות **אחז הבית בעצי ארזים** ר"ל הניח תקרת היציע על מגרעות של קירות הבית שזה קרא איחוז כמ"ש לבלתי אחוז בקירות הבית, על שהיה אוחז בבית:

פסוק יא

ויהי דבר ה' ר"ל בעת שגמר תקרת היציע בא דבר ה' אליו, כי אז בצד א' נגמר בנין הבית שהוא הבנין החצוני שנבנה מאבנים וקורות, ובצד א' היה צריך להתחיל הבנין השני שנבנה בפנים מעצים, ולכן היה אז עת המוכשר אל הדיבור:

פסוק יב

הבית הזה אשר אתה בונה, הודיעו כי עקר הבית אינו הבית עצמו, רק שהוא הציור אל שיתאחדו שם ישראל לעבוד את ה' שכם אחד באופן שעי"ז ישרה שכינתו בתוכם וזה עקר הבית אשר יבנו לו, וז"ש **הבית הזה אשר אתה בנה אם תלך בחקותי** ר"ל ההליכה בחקותי היא עקר הבית, והוא **הבית הזה אשר אתה** בעצמך **בנה** לא אומנים וחרשי עץ ואבן, וגם התנה שהוא בעצמו ישמור חוקי ה' משפטיו ומצותיו כי בית דוד ובית ה' היו מקושרים זב"ז וא' תנאי לחברו (כמש"פ בשמואל ב' ז' בארך) וה' נתן כסא לבית דוד בתנאי שישמרו תורותיו ומצותיו כמש"ש, וז"ש **אם תלך בחקותי והקמותי את דברי אתך ושכנתי בתוך בני ישראל**, (וכמ"ש חז"ל שמה שכתב כי על אפי וחמתי היתה לי העיר הזאת הוא אחר שנשא שלמה את בת פרעה) וא"ל שבאם ישמרו תורת ה' תהיה עקר השכינה בתוך ב"י ועי"ז לא יעזבם ולא יסלק שכינתו מהם:

פסוק יד

ויבן שלמה, אחר הדיבור הזה התחיל לבנות את הבנין הפנימי של עץ שבנה אחר שכילה הבנין החצוני של האבנים, ומפרש:

פסוק טו

ויבן את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים, בנה קירות שניים של ארזים, ומפרש שבנין זה היה, א. בקירות שצפה עץ, ושהיה הציפוי הזה **מן הקרקע עד קירות הסיפון** ר"ל עד

התקרה (וזה היה רק בהיכל כי בדביר לא היה הציפוי מגיע רק עד שליש הבית העליון)
ב. ברצפה **שצפה את הקרקע בצלעות ברושים**, וזמ"ש בד"ה **ואת הבית הגדול חפה עצי ברושים**, ר"ל קרקע הבית, כי הקירות היה בעצי ארזים, והנה זה היה רק בבית הגדול שהוא ההיכל, כי בדביר היה שם שני שנויים, א. שלא חפה את הקירות בעצים רק עד שליש העליון, כמשי"ת בפסוק שאח"ז, ב. שאת קרקע הבית לא חפה בעצי ברושים, כי פה מדבר רק מן ההיכל, וכן בד"ה דייק ואת הבית הגדול חפה עצי ברושים, אבל בדביר שהוא קה"ק חפה את קרקע הבית בזהב לבד על האבנים (כמ"ש בפסוק ל') ואת שליש הבית העליון חפה באבן יקרה שע"ז כתב בד"ה **ויצף את הבית אבן יקרה**, כי זה מגביל לעומת מ"ש ואת הבית הגדול חיפה עצי ברושים, אמר ויצף את הבית ר"ל הבית הקטן חפה אבן יקרה לתפארת:

פסוק טז

השאלות: למה אמר שנית בפסוק ט"ז שבנה את עשרים אמה מירכתי הבית בצלעות ארזים שכבר אמר זה בפסוק ט"ו, ולמה בפסוק ט"ו אמר עד קירות הסיפון ובפסוק ט"ז אמר עד הקירות, ולמה לא באר בפסוק ט"ז במה רצף את הקרקע, ובפסוק ל' נזכר שצפהו זהב ולא נזכר הציפוי של עץ, ובד"ה נזכר שחפה את הבית אבן יקרה וזה לא נזכר במלכים, למה אמר בפ' י"ח הכל ארז וכו' שכבר נודע זה מהקודם, ומ"ש בפסוק כ' ולפני הדביר עשרים אמה כבר נודע מהקודם, והפליאה הנשגבה בזה הלא גובה הדביר היה שלשים אמה כגובה ההיכל, ולמה הזכיר ארבע פעמים שצפה את הבית זהב, ולמה הזכיר בכאן ציפוי המזבח, שהי"ל להזכיר זה אחר זה כשהזכיר מעשה יתר כלי המקדש:
ויבן באר כי **את עשרים אמה** של הדביר, הגם שהבנין החצוני שלו של אבן היה ג"כ גבהו שלשים אמה כמו ההיכל, בכ"ז הבנין הפנימי שלו של עץ לא בנה רק גובה עשרים כי בנין זה היה מן הקרקע עד הקירות, לא עד קירות הסיפון שהוא עד התקרה כמו ההיכל רק עד הקירות לבד שהוא עד גובה עשרים אמה, עד שם היה מחופה בארזים, ובד"ה באר שמשם ולמעלה היה מחופה באבנים טובות, וכן לא באר כאן במה חפה את הרצפה ובאר בד"ה כנ"ל בפסוק הקודם:
ויבן לו מבית לדביר רצה לומר עוד בנה מחיצה מפסקת בין ההיכל ובין עשרים אמה של ירכתי הבית ובנין זה היה **מבית** ר"ל בפנים להיות **דביר** ומחיצה לקדש הקדשים:

פסוק יז

וארבעים וכו' **לפני** ובזה נשאר **לפני** היינו לפני הדביר ארבעים אמה והוא היה ההיכל:

פסוק יח

וארז אל הבית פנימה מפרש שבארבעים אמה של ההיכל היה כו' מצופה בארז עד **שאין אבן נראה**, משא"כ בדביר ששליש הראשון לא היה מצופה:

פסוק יט

ודביר מפרש למה הכין הדביר שזה היה לתת שם ארון ה':

פסוק כ

ולפני הדביר החדר שהיה לפניו **היה עשרים אמה ארכו ורחבו וקומתו**, והנה רש"י פי' שקומת הדביר לא היה רק עשרים אמה, והתוס' (סוכה ד' ד"ה בשליש, יומא נ"ב ד"ה ועשרים) השיגוהו ממ"ש בב"ב (דף צ"ח) ההוא משפת כרובים ולמעלה, ע"ש, וכן מב"ב (דף ג') מבואר שקומת אמה טרקסין היה שלשים אמה, ומה שפרשתי מתוקן כפי הפשט כי בפסוקים אלה חשב הבנין הפנימי של עץ וגובה בנין זה לא היה רק עשרים אמה, ועז"א **עשרים אמה קומתו** שלבנין העץ **ויצפהו זהב סגור** ר"ל עד שם צפה זהב על העץ, והבנין הראשון של אבנים שהיה גבוה על הבנין של עץ עשר אמות לא צפה לא בעץ ולא בזהב, ופי' בד"ה שצפהו באבנים טובות **ויצף מזבח ארז** אחר שצפה את הדביר בזהב צפה את המזבח שהיה בהיכל שהי' של אבנים או אדמה וצפהו בארז:

פסוק כא

ויצף ואח"כ צפה את ההיכל זהב סגור ר"ל את הקירות עד התקרה:

ויעבר ברתוקות זהב לפני הדביר, ר"ל כי הדביר שהוא מחיצת אמה טרקסין היה בנוי מאבנים ולא היה מצופה בארזים כמבואר מדברי חז"ל (בב"ב דף ג'), ולא היה יכול לצפות זהב על האבנים לכן עברו תחלה ברתוקות זהב, ועל הרתוקות צפה זהב, באופן שהרתוקות היו קבועים באבנים ועליהם הזהב שבזה קלט את הציפוי ויחזקהו בל ימוט, וכבר כתב מהרי"א שנודע במלאכת הזהב שאין ראוי לצפותו על אבן כי מפני לחות האבנים יחשיך ויפסד קודם זמנו, ולמ"ש מהרי"א שקומת אמה טרקסין לא היה רק עשרים אמה ועשר אמות למעלה היה פנוי שיכנס עשן הקטורת יל"פ שעל החלל הזה העבר רתוקות זהב כמעשה שבכה, אך כ"כ שדעת חז"ל שהיה קומת הקיר שלשים אמה:

פסוק כב

ואת כל הבית צפה זהב תחלה דבר מציפוי הקירות ועתה מדבר מצפוי התקרה והדלתות ובפסוק ל' ידבר מציפוי הרצפה, ובד"ה כלל הכל במ"ש ויחף את הבית הקורות הספים וקירותיו ודלתותיו זהב **וכל המזבח אשר לדביר** ר"ל המזבח שבהיכל שעמד לפני הדביר:

צפה זהב, שמ"ש תחלה ויצף מזבח ארז הוא ציפוי ארזים וכאן יאמר שצפה זהב על הארז, ומפני שהמזבח היה בנין מחובר צפהו בעת שצפה את ההיכל, ולא נחשב עם הכלים:

פסוק כג

ויעש בדביר ספר שעשה **שני כרובים** שוים שזה גדר מלת שני בסמיכות להורות על השווי ושווי הזה היה רק במדתם, כי בענינם היה א' בדמות זכר וא' בדמות נקבה זה משפיע וזה מקבל, עז"א בד"ה ויעש כרובים שנים שמלת שנים בנפרד מורה על החילוק, כמ"ש בחבורי התו"ה פ' אחרי:

עשר אמות קומתו של כרוב האחד:

פסוק כד

וחמש אמות וכו' וכל כנף היה מחזיק חמש אמות, עד שמקצה הכנף הא' עד קצה השני היה עשר אמות, והכנפים היו דבוקים בגב הכרוב זה אצל זה ובזה אצ"ל שהכרובים עמדו בנס ולדעת חז"ל היה גוף הכרובים כל אחד אמה ועמדו בנס:

פסוק כה

ועשר וכו' וכן היה שיעור הכרוב השני הן בארך הכנפים שהיה עשר אמות אורך שתי הכנפים, הן במדה וקצב הכרובים עצמם:

פסוק כו

קומת כו' וכן היו שוים בקומה שגם השני היה קומתו עשר אמות:

פסוק כז

ויתן וכו' **ויפרשו** משמע שהכנפים היו עשוים בענין שהיו יכולים להתפשט ולהתקבץ כדרך כנף העופות, וכשבאו בפנים פרשו אותם, וז"ש בד"ה כנפי הכרובים האלה פורשים אמות עשרים, וכשנכנס הארון נפרשו על הארון:

פסוק כח

ויצף את הכרובים זהב משמע שהיה עשר אמות בלא הציפוי, ובזה נכון מ"ש בד"ה והכנף האחרת אמות חמש דבקה לכנף הכרוב האחד כי שם מדבר אחר הציפוי כמש"ש תחלה ויצפו אותם זהב ונדבקו זה לזה בצמצום:

פסוק כט

ואת כל קירות ר"ל מפני שהיו כרובים בפנים לכן היו כרובים על הקירות ג"כ ולכן כפל זה שנית הגם שכבר נאמר בפסוק י"ח:

פסוק ל

ואת קרקע אחר שעשה הכרובים בדביר אז צפה הקרקע בל ישחית הצפוי בלכתו שם ובהעשותו הכרובים:

פסוק לא

ואת פתח וכו' **האיל מזוזות חמשית** פי' שהיה מעצי שמן בין האיל ר"ל המשקוף ובין המזוזות, וחמשית ר"ל הפתח החמשית, כי היה במקדש ה' פתחים הא' לעזרה הגדולה והב' לחצר הכהנים שהיה אחרי העזרה ההיא והג' לאולם והד' להיכל והחמשי לדביר ועליו אמר חמשית וכן פירש הרלב"ג:

פסוק לב

ושתי דלתות, פי' חז"ל שהיו ארבעה דלתות לפתח הדביר וכן לפתח ההיכל, וכמ"ש ביחזקאל (מ"א כ"ג) ושתים דלתות להיכל ולקדש ושתים דלתות לדלתות ואמרו שהחצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל והפנימיות נפתחות לתוך הבית לכסות אחורי הדלתות שאחורי הדלתות לא היו מצופים זהב:

וקלע וכו' **וירד** וכו', ר"ל שלא תאמר שע"י הצפוי לא נראו הכרובים כי רדד הזהב לתוך הצורות בענין שהיו בולטות בהזהב:

פסוק לג

וכן עשה לפתח ההיכל שהיה ג"כ המזוזות של עצי שמן והדלתות היו של עצי ברושים שפחותים במעלה מן עצי שמן, ומ"ש **מאת רבעית** היינו הפתח הרביעית:

פסוק לד

ושתי דלתות, ר"ל דלת לפנים מדלת (כנ"ל פסוק ל"ב) וכל דלת היתה משני צלעים ר"ל שני לוחות, דלת א' היתה גלילים:

ושני קלעים ר"ל שני צורות קלועות, והדלת השני היתה בצורות גלילים:

פסוק לה

וצפה זהב, ר"ל כי בדביר רדד הזהב על הכרובים היינו שהתיך הזהב באופן שנכנס לתוך המחוקה בעוביו ובשיעורו, אבל בהיכל היה הזהב, **מיושר על המחוקה** היינו שהניח טסי הזהב ביושר ואח"כ הקיש בקורנס עד שנכנס הזהב לתוך החיקוי, ובזה לא היה צריך זהב רב כ"כ, וזה ממעלת הדביר נגד ההיכל:

פסוק לו

ויבן וכו' הוא חצר הפנימית שנזכר לקמן (ז' י"ב) שהיה לפני האולם, ומפני שלא היה מצופה בזהב ולא נבנה בפנים בצלעות ארזים אמר שהיה רק הבנין החצוני שלשה טורי גזית וכו':

פסוק לז

בשנה הרביעית כבר אמר זה בתחלת הסימן, רק שבא לאמור שההתחלה היתה בשנה הרביעית בחדש זיו והגמר בשנה הי"א בירח בול, אם להודיע שעסק בבנינו שבע שנים והיו ז' שנים וז' חדשים (ולפי דעתי ז' שנים עסק בבנין וז' חדשים עסק בטיח הזהב שהיה אחר גמר הבנין, ומודיע שנשמר בזה מספר השבועי שהוא קדש, בין בשנים בין בחדשים) ואם להודיע שהיה היסוד בירח זיו והגמר בירח בול הפך הטבע שבירח בול הוא הזריעה ובירח זיו הוא הלידה שאז הכל מלא וגדוש ואז נגמר בנין הטבע, כי הטבע והענין האלהי יתחיל האחד עת השני יעמד מלדת, וכמ"ש בזה במקום אחר:

פרק ז

פסוק א

שלש עשרה שנה שאחר בנין בית המקדש התחיל בנין ביתו, וכמ"ש למטה ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים, **ויכל את כל ביתו** אע"פ שנמשך הבנין ימים רבים מ"מ לא קץ בטורח הבנין עד שכלהו:

פסוק ב

את בית יער הלבנון נקרא כן על שהיה מרובה בארזים כיער או נבנה ביער הלבנון שהיה סמוך לירושלים שכן היה מנהג המלכים לבנות בית הקיץ ביער להתקרר שם, והיה בו פתחים וחלונות הרבה פתוחים לרוח היום **על ארבעה טורי עמודי ארזים** העמודים היו נתונים לרוחב הבית וחולקים את אורך הבית לג' חלקים כ"א לג' אמה ושליש **וכרותות ארזים** מן עמוד לעמוד לרוחב הבית לחבר העמודים זל"ז ולהניח עליהם התקרה:

פסוק ג

וספון, סיפון הנסרים של הקירוי היה מונח על הצלעות דהיינו על כרותות ארזים שזכר, **על העמודים ארבעים וחמשה**, ר"ל שסך הכל היה ארבעים וחמשה נסרים, דהיינו שהיו נסרים חמשה עשר בכל טור ומסודרים לרוחב הבית, עד שבחמשים אמה היו ט"ו נסרים, וי"ל שהיו נסרים עבים כ"א ג' אמות וחמשית אמה או שהיה אויר בין כל א' וא':

פסוק ד
ושקופים הנה משני צדדי האורך היה בנין של אבני גזית (כמ"ש למטה) והיה שם חלונות להכניס האויר, והיה **שלשה טורים** ר"ל ג' חלונות זה ע"ז בגובה וכן היה שלשה בצד הארך זה אצל זה, והיה **מחזה אל מחזה**, ר"ל חלונות של צד הארך מזה מכוונים נגד חלונות של צד הארך השני וזה היה שלש פעמים, כי כן היה בכל חלוקה שארך הבית נחלק לשלשה כנ"ל, ובכ"א היה שלשה טורי חלונות וזה היה בשני צדדי הארך:

פסוק ה
וכל הפתחים הפתחים היו בצד רוחב הבית משני צדדי הרוחב בין סדרי העמודים, והיה **רבעים שקף** שהיה משקוף ע"ג משקוף, כי היה שלשה חלונות על הפתחים, עד שהיה השקף ארבעה, דהיינו משקיף א' של הפתח, וג' של ג' החלונות, וכן היה **מחזה אל מחזה** שהיו הפתחים והחלונות שעליהם מכוונים זה מול זה בטורי העמודים אשר בארך הבית ביושר, והיה **שלש פעמים** שהיה שלשה פתחים בכל טור:

פסוק ו
ואת אולם לפני העמודים עשה אולם, והיה **חמשים אמה ארכו** לעומת רוחב בית יער הלבנון, **ושלשים אמה רחבו** נמשך לארך הבית **ואולם על פניהם** לפני הבית והאולם היה עוד אולם ולפני האולם השני היו **עמודים ועב על פניהם** היינו מריש שהוא עץ עב כמ"ש חז"ל העבים הם המרישים:

פסוק ז
ואולם ולפני העמודים היה אולם אחר שבו עמד **כסא המשפט** ששם שפט המלך בעצמו בעניינים גדולים, וגם **אולם המשפט עשה** ששם ישבו הסנהדרין ושם עמדו הבע"ד והיה לפני אולם הכסא, **וספון** ורצפת האולם היה מכוסה **בארזים מהקרקע ועד הקרקע** ר"ל מקצה לקצה:

פסוק ח
וביתו אשר ישב שם ועוד היה שם בית המלך שהיה מיוחד למושבו ודירתו לאכול ולשתות והוא הבית שנזכר בריש הסימן, **וגם חצר האחרת** ר"ל החצר שלפני בית המלך: **מבית לאולם** ר"ל בית המלך והחצר שלפניו היה מבית לאולם ופנימי לו והיה ג"כ כמעשה האולמים הנאמרים, ולפ"ז היה שם שמונה חלוקות, בית המלך ולפניו חצר הגדולה שלו ולפניו בית יער הלבנון ולפניו אולם העמודים ועוד אולם לפניו ולפני כולם עמודים ועב על פניהם ולפניו כסא המשפט, ולפניו אולם המשפט:
ובית יעשה, ואחרי גמר הבנינים התחיל לעשות בית לבת פרעה ג"כ בתבנית האולם הזה:

פסוק ט
כל אלה הבנינים הנז' היו **אבנים יקרות** באיכות:
וכמדת גזית בכמות, והיו **מגוררות** ומשופעות מבית ומחוץ ר"ל משני הצדדים, ואבנים כאלה היו מן **היסוד עד הטפחות** דהיינו שמי קורה, וכן היה מחוץ עד החצר הגדולה:

פסוק י
אבני כו' והיסוד בעצמו היה אבנים גדולות מעשר ומשמנה אמות והיה ג"כ מאבנים יקרות:

פסוק יא
ומלמעלה כו' והאבנים שהיו מלמעלה קרוב להקורה היה כמדת גזית, **וארז** שהיה מעורב ארז ואבן בהבנין:

פסוק יב
וחצר הגדולה דהיינו החומה שהיה סביב כל הבנינים היה שלשה טורים וכו' וכן היה לחצר בית ה' הפנימית ולאולם הבית:

פסוק יג
וישלח זה היה בסוף ז' שנים כשגמר בנין בהמ"ק:

פסוק יד
השאלות: פה אמר שהיה בן אשה אלמנה ממטה נפתלי ובד"ה אמר שהיה בן אשה מבנות דן, ומ"ש המפרשים שאביו היה ממטה נפתלי, הלא בד"ה אמר שאביו היה איש צורי, בד"ה אמר שחירם מלך צור שלחו וששלחו בתחלת הבנין, ושהיה יודע לעשות בזהב ובכסף, ופה אמר ששלמה שלח אחריו ושהיה זה בגמר הבנין ושלא ידע לעשות רק בנחושת, ובד"ה אמר ואת הסירות ואת היעים עשה חירם אביו משמע ששנים היו אב ובנו:
בן אשה אלמנה ממטה נפתלי פי' מצד אביו היה ממטה נפתלי, כי אמו היתה מבנות דן כמ"ש בד"ה ומ"ש ואביו איש צורי פי' שהיה דר בצור כן פירשו המפ', ולי נראה שמ"ש בד"ה ששלח מלך חירם בכתב אל שלמה ועתה שלחתי לך איש חכם בן אשה מן בנות דן ואביו איש צורי יודע לעשות בזהב ובכסף כו', זה היה אביו של חירם זה והיה שמו ג"כ חירם, והוא נשלח מאת מלך צור בתחלת הבנין, והוא היה יודע לעשות גם בזהב ובכסף כמבואר שם ועשה כל מלאכת טיח הבתים בזהב ומלאכת הכסף, והוא היה בן אשה מבנות דן, ומצד אביו היה מבני צור ואחר שבע שנים מת, ושלח שלמה אחר בנו, ועז"א וישלח שלמה ויקח את חירם מצור, כי הראשון בא אליו בפקודת מלך צור, והשני

בא ע"ש ששלח שלמה אחריו, והוא היה בן אשה אלמנה ממטה נפתלי, והיתה אלמנה כי מת חירם בעלה, וזה השני היה רק חורש נחושת לבד, ועשה רק מלאכת הנחושת, ובזה תבין מ"ש בד"ה ב' (ג' ט"ז) ואת הסירות ואת היעים עשה חירם אביו למלך שלמה וכו' כי זה היה מלאכת האב, וכן במלכים דייק לאמר ויעש חירם את היעים, שם הוסיף חירם ובכלם אמר ויעש, כי זה היה חירם הראשון:

פסוק טו

(טו-כב) **השאלות**: בכאן אמר שהיה גובהן י"ח אמות, ובד"ה אמר שלשים וחמש אמות קומתם, בכאן אמר שגובה הכותרת חמש אמות, ובפסוק י"ט אמר שהיה ארבע אמות ובסוף הספר אמר שהיו שלש אמות, פסוק י"ח מוקשה מאד ונדחקו בו המפרשים, ומ"ש פסוק י"ט וכותרת וכו' באולם מלת באולם אין לו באור ומלבד זה למה אמר שלש פעמים שעשה כותרת, ופסוק כ' מוקשה ואין לו באור:

ויצר תחלה צייר צורתם בדפוס **שמונה עשרה אמה** ובד"ה אומר שלשים וחמש אמות, שם חושב אורך שניהם, כי הציק אותם חתיכה אחת, וכשנתחלקו הקיש בקורנס ועשה על שפת כל א' מעשה שושן ונתארך חצי אמה, ומ"ש **יסוב את העמוד השני** ה"ה העמוד הראשון כי שניהם היו שוים בארכם ורחבם, וכמ"ש בירמיה (סי' נ"א) י"ח אמה קומת העמוד הא' וחוט י"ב אמה יסובנו, ועביו ארבע אצבעות נבוב:

פסוק טז

ושתי כותרות עשה פי' שהיו שתי כותרות לשני העמודים כתר לכל עמוד, והיה גובה כ"א חמש אמות, ובסוף מלכים אמר שהיה שלש אמות, כי הכתר נחלק לשתי גולות והיה גובה הגולה עליונה שלש וכמו שיבואר:

פסוק יז

שבכים על הכותרות נעשו שני מיני מלאכות חציו העליון היה מכוסה בשבכה שהוא לבוש ממעשה רשת, ארוג מנחושת, ותחת השבכה היה גדילים מעשה שרשרות, והיו שבעה שרשרות לכל כותרת, והיה התחלת השרשרות על השבכה בסופה לכסות ההפסק בין שני הגולות (שיתבאר בפסוק כ') ובסוף השרשרות היו תלוים שני טורי רמונים שהיה ראשם תלוי בשרשרות וסופם מכסה את הגולה התחתונה:

פסוק יח

ויעש עד הנה דבר איך צייר אותם בדפוס ועתה דבר מעשייתם **ושני טורים סביב על השבכה** בתחתית השבכה היה שני טורי רמונים, ומ"ש **לכסות את הכותרות** ר"ל השבכה שהיתה לכסות את הכותרות, ומ"ש **על ראש הרמונים** שיעורו ושני טורים סביב

אשר על ראש הרמונים, ר"ל שהיו שני טורי שרשרות על ראש הרמונים, כי הרמונים היו תלוים בשרשרות כמ"ש בד"ה ויעש רמונים מאה ויתן בשרשרות, והיו הרמונים תלוים בשרשרות בראשם לא באמצע הרמון, ועז"א אשר על ראש הרמונים, ר"ל שהשרשרות דבוקים לראש הרמונים וגוף הרמונים תלוים למטה על הגולה התחתונה:

פסוק יט

וכותרת אשר על ראש העמודים ר"ל עוד היה מצויר כותרת **מעשה שושן באולם** ר"ל שהיה שושן מצויר על כותל האולם במקום שהגיעו לשם ראשי העמודים היינו י"ח אמות בגובה הכותל של האולם והיה ארכו ורחבו וגבהו של הכותרת המצויר בכותל ד' אמות:

פסוק כ

וכתרת יבואר עפמ"ש בפסוק מ"א, **וגולת הכתרת אשר על ראש העמודים שתים והשבכות שתים לכסות את שתי גולות הכתרת אשר על ראש העמודים ואת הרמונים ארבע מאות לשתי השבכות שני טורים רמונים לשבכה הא' לכסות את שתי גולות הכתרת אשר על פני העמודים**, ופי' כי הכתר נחלק לשתים, וכל חלק נקרא גולה, שעז"א וגולות הכותרות שתים ר"ל שתים בכל עמוד החלק העליון שהיה ככובע על ראש העמוד ונקרא הגולה שעל ראש העמודים היה מכוסה בשבכה, והגולות התחתונות שנקראו גולות הכותרות שעל פני העמודים היו מכוסים בשני טורי רמונים, ועז"א בסוף מלכים **וכתרת עליו נחושת וקומת הכתרת שלש אמות ושבכה, ורמונים על הכתרת סביב**, ר"ל שחלק העליון היה שלש אמות והיה מכוסה בשבכה ועוד היו רמונים על הכותרת השנית, ועפ"ז בא כאן לבאר ענין הכותרת בפרטות והודיע בזה כמה דברים, א. **וכתרת על שני העמודים** ר"ל שהיה כותרת גם ממעל בל תחשוב שממעל היה החלל מגולה ושהכותרת העליונה לא היתה ככובע שלם ועז"א שהיתה הכותרת גם ממעל, ב. בא לבאר מהיכן התחילה כותרת הזאת שהיא הגולה העליונה, אמר שהתחיל **מלעומת הבטן**, ציייר הכותרת בכלל כגוף שלם, והגולה העליונה היתה אחר שתי אמות של גובה הכותרת שהיה חצי אמה למטה מאמצע הכותרת, כערך הבטן שהוא קצת למטה מחצי הגוף, כי הגולה התחתונה היה גובהה שתי אמות ואז התחילה הגולה העליונה שהיה גובהה שלש אמות ואמר **אשר לעבר השבכה** כי בצד זה היה השבכה שהיתה בחלק העליון, עוד באר כמה היו **רמונים** שהיו **מאתים** על כל עמוד והיו ארבע מאות לשתי העמודים כמ"ש לקמן, ושהיו **טורים** ר"ל שני טורים נמצא שהיו מאה רמונים בכל טור, שעז"א בד"ה **ויעש רמונים מאה ויתן בשרשרות** ר"ל מאה בכל שרשר, ושהיו **סביב**

בארבע רוחות, וכשנחלק העיגול לד' רוחות היו כ"ד רמונים בכל רוח, וא' באמצע בין כל חלוקה וחלוקה, ועז"א שם **ויהיו הרמונים תשעה וששה רוחה** (פי' לד' רוחות) **כל הרמונים מאה על השבכה סביב**, ושהיו **על הכתרת השנית** ר"ל על הכותרת התחתונה, כי העליונה היתה מכוסה בשבכה והתחתונה היתה מכוסת ברמונים:

פסוק כא

ויקם עתה מפרש הקמתם, שהקים אותם לפני האולם וסמוך לו, ושקרא לכ"א שם, והנה בשני העמודים רמז על שני ההנהגות שה' מנהיג את עולמו, ההנהגה הטבעיית הקבועה משמת ימי בראשית היא מיוחסת תמיד ליד שמאל ונקרא בועז, כי עוז ה' קבוע בו לא ישתנה לעולם, וההנהגה הנסיית שיעשה ה' לפי הצורך ולפי הכנת התחתונים קרא יכין כי זאת יכין תמיד לפי הרצון המתחדש כפי מעשה התחתונים בעלי הבחירה, וכבר בארו האלהיים כי הני תרי סמכי קשוט, הם שני הירכים נצח והוד, הימיני משפיע והשמאלי מקבל, והם לעומת יסוד ומלכות, שהנהגה הנסיית מושפע מיסוד העולם שנקרא חי העולמים, ועז"א (בפסוק ט"ו) **שמונה עשרה אמה קומת העמוד האחד**, ורמזו בקומה כי היסוד מושך מתפארת ישראל, תפארת גופא, שמרומז בח"י חוליות שבשדרה שהיא הקומה הנשאה בקדש, וההנהגה הטבעיית נשפעת ממדת מלכות המקבלת, ששם י"ב צרופי הוי"ה, ואחריו י"ב גבולי אלכסון, והוא הים שעשה שלמה העומד על שנים עשר בקר, ועז"א (שם) **וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד השני**, כי הוא הסובב מארבע רוחות:

פסוק כב

ועל ראש העמודים מעשה שושן, שכל עמוד בעצמו נעשה בראשו כמעשה שושן, וכבר כתבתי למעלה (פסוק טו) שאחרי שנעשו העמודים הקיש בקורנס ועשה מחצי האמה אורך אמה, וצייר ברדודו מעשה שושן בראשו, ועי"כ תמה מלאכת העמודים כי כשהפרידם מן היציקה לא היו תמים עדיין כי היה חסר השושן, וכל עמוד היה חסר חצי אמה, כי שניהם לא היו רק חמש ושלשים אמה וע"י שהקיש לעשות השושן היתה המלאכה תמימה:

פסוק כג

ויעש את הים עשר אמה משפתו עד שפתו היינו מבפנים שחללו היה עשר אמות, וכן הקו שלשים יסוב אותו מבפנים:

פסוק כד

ופקעים ת"י כצורת בצים ובד"ה כתיב ובקרים שעל הבצים הבולטות היה חקוק כדמות בקר, **עשר באמה** יל"פ שבכל אמה היה עשר פקעים, וחז"ל היו מפרשים שעל כל עשר אמות היו פקעים, ואמרו חז"ל (בירושלמי דעירובין ובבלי שם) ששלש אמות התחתונות היו מרובעות ושתים העליונות היו עגולות שא"א שיחזיק אלפים בת רק בענין זה, והיה שטח המרובע מבחוץ, בכל צד י' אמות ושני טפחים, והפקעים נמשכו על הי' אמות, והטפח מכאן ומכאן של עובי הדופן נשאר חלק, והיו הפקעים שני טורים כי גם בשפתו העליונה העגולה היו פקעים, בשלש ההרחקים, והיה הפסק בין כל הרחק לערך חמשה טפחים פחות מעט, כי העגול מבחוץ היה מחזיק נוסף על השלשים אמה ששה טפחים של היקף עובי הדפנות שהיו משפתו אל שפתו עשר אמות ושני טפחים, ועוד שביעית של האלכסון, הנוסף על ההיקף כפי כללי ההנדסה שהוא לערך ח' טפחים וחצי:

פסוק כו

אלפים בת יכיל ובד"ה אמר **בתים שלשת אלפים** ופי' חז"ל אלפים בלח שהם שלשת אלפים ביבש, ובאמת הבת הוא מדת הלח, אך בימי עזרא כותב ס' ד"ה, נקטן מדת הבת שליש, כמו שנגדל מדת המשקל, ונעשה מן מחצית השקל שליש שקל כמ"ש (נחמיה י' ל"ג) והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל בשנה, כמ"ש (עמוס ה' ח') להקטין איפה ולהגדיל שקל, שלכן נבא יחזקאל שלעתיד תשוב מדת השקל והבת לכמו שהיתה בימי קדם כמש"ש (מ"ה י"א) האיפה והבת תוכן אחד יהיה וכו' והשקל עשרים גרה, ועשו מדת הלח במדה שהיתה אצל הקדמונים מדת היבש, שהיתה פחות שליש כי הגודש מחזיק שליש וכותב ס' עזרא עשה החשבון לפי מדת זמנו וש"ר קרוב לזה בשו"ת הרשב"ץ:

פסוק כז

ויעש את המכונות, במצות הכיור היה לעשות לו כן ומכון שישב עליו כמ"ש ועשית כיור נחושת וכנו נחושת, ואחר ששלמה עשה י' כיורות עשה להם עשרה מכונות:

פסוק כח

וזה מעשה המכונה, בציור ענין המכונות ומלאכתם הלכו המפ' נבוכים ולא מצאו בו כל אנשי חיל ידיהם, ולכן לקחתי לי דרך אחר מתישב כפי לשון הכתובים, הנה בפסוק ל"ח אמר, ארבעים בת יכיל הכיור האחד ארבע באמה הכיור האחד, וא"א לומר שהיו ארבע אמות בארכו ורחבו, שא"כ לא היה גבהו מחזיק אף אמה אחת לפי החשבון דשיעור מקוה הוא אמה על אמה ברום ג' אמות, והכיור היה ארבעים בת שהם ג' מקואות, וזה

א"א, וע"כ דשיעור זה בגובה, שקומת הכיור היה ד' אמות, ולפ"ז אם היה כולו עגול, היה מחזיק בחללו אמה וחצי ורביע על אמה וחצי ורביע שתחת שבמרובע היה די בג' אמות באה האמה הרביעית להשלים מה שמרובע יותר על העיגול רביע, ולפי מה שאפרש שאמה וחצי התחתונות של הכיור היו מרובעים צ"ל שהיה אמה וחצי ורביע על אמה וחצי ורביע מבחוץ והיה צריך להשלים מה שחסר ע"י עובי הדפנות, עכ"פ לא היה ארך ורחב הכיור יותר מאמה וחצי ורביע והמכונה היה ארכה ורחבה ד' אמות והיתה עודפת על הכיור, והיה בה שתי חלוקות, א. חצונית המכונה שהיתה ד' על ד', ב. פנימית המכונה מקום מושב הכיור, ששם היה כן ובסיס וכן היה שם מסגרת המקיף את הכיור שזה היה אמה וג' רביעי אמה על אמה וג' רביעי אמה והודיע שהיו בה שני מיני מסגרות (כמו מסגרת טופח סביב שהם לוחות ולבזבזין הסוגרים סביב), א. המסגרות שהיו בפנים במקום מושב הכיור, ועז"א **מסגרות להם** היינו להמכונות עצמם בפנימיותם שהיו המסגרות בשביל הכיורות, ב. **ומסגרות בין השלבים**, שחצוניות המכונה היה מוקף שלבים שהם קנים ארוגים משולבים זה בזה כעין סורג, ובין הקנים וכן סביבם היו מסגרות לוחות עבים שאליהם חוברו השלבים:

פסוק כט

ועל המסגרות הנה המסגרות הפנימיות שסביב הכיור לא היו מפותחים לנוי כי היו מבפנים, אבל על **המסגרות אשר בין השלבים** שהם המסגרות החצוניות היו מפותחים צורות **אריות** וצורות **בקר** וצורות **כרובים** לנוי ותפארת, **ועל השלבים כן ממעל** וכן היו הצורות האלה מפותחים על השלבים עצמם שהם הקנים הארוגים כמין סורג, והיו הצורות דבוקים בם ממעל, ומפרש במה נדבקו הצורות אל הקנים, אמר **שתחת לאריות ולבקר** (וה"ה לכרובים) **ליות** היו טסים מחוברים שאל הטסים נדבקו הצורות, והיה **מעשה מורד** ר"ל לא מותכים רק מרודדים בקורנס, והטסים עם הצורות שעליהם נדבקו במסמרות אל השלבים (וליות מענין חיבור כמו הפעם ילוה אישי אלי):

פסוק ל

וארבעה אופני נחושת למכונה האחת, לכל מכונה היו ארבעה אופנים שנים בכל צד, **וסרני נחושת** גם היה למכונה נסרים של נחושת בתחתיתה שהיו כמו רצפה להמכונה, והנסר היה ד' אמות על ד' אמות, **וארבעה פעמותיו כתפות להם** בארבע זויות של הסרנים היה להם כתפות בולטות למעלה, והנה היו שני מיני כתפות, א. הכתפות שהיו עולות מן הסרנים בקצות החלוקה החצונה של המכונה שהיו מקיפים את המכונה מבחוץ והיו ד' על ד', ב. הכתפות שהיו עולות מן הסרנים סביב החלוקה הפנימית של המכונה

שעליהם מקום מושב הכיור והיה ארכם ורחבם כשעור המקום המוכן על מושב הכיור מתחתיתו, והיה הבדל ביניהם שהכתפות הפנימיות היו יצוקות, ועז"א **מתחת הכיור הכתפות יצוקות** דהיינו שהיו יצוקות עם הסרנים בעת יציקתם, אבל **מעבר איש ליות** ר"ל הכתפות החיצוניות שהיה **מעבר איש** ר"ל מעבר החיצון של כל **איש** ר"ל של כל מכונה היו **ליות** מחוברות אל הסרנים על ידי חיבור אחר כך ולא הוצקו עמהם, כי הכתפות הללו היו עשוים להסגר ולהפתח בעת שנצרכו ליכנס תוך המכונה עד מקום הכיור להכניס שם את הכיור כמו שיתבאר ולכן היה מוכרח שיהיו מחוברים על ידי חיבור:

פסוק לא

ופיהו, עתה יתחיל לספר מן החלוקה הפנימית ששם היה מושב הכיור באיזה אופן היה, הנה קומת הכיור היה ד' אמות (כנ"ל פכ"ח) וקומת המכונה היה ג' אמות (כנ"ל) ויתבאר עוד (בפסוק ל"ה) שהיה עוד על ראש המכונה קומה עגול סביב במקום מושב הכיור שהיה קומתו חצי האמה וזה נקרא בכאן כותרת, ואמר בכאן **שפיהו** היינו פה הכיור יצא **מבית לכותרת ומעלה באמה** ר"ל כאשר הכניסו הכיור בכנו יצא ממנו אמה של גובה הכיור למעלה מן הכותרת, והכותרת היה קומתו חצי האמה, נשאר מן הכיור בתוך המכונה עצמה שתי אמות ומחצה, ואחר שגובה המכונה עצמה חוץ מן הכותרת היה ג' אמות, מבואר שגובה הכתפות שיצאו מן הסרנים תחת הכיור שעליהם עמד הכיור כנ"ל בפסוק הקודם היה חצי האמה, **ופיה עגול מעשה כן אמה וחצי האמה** פיה היינו פי המכונה מקום שהיה פתוח מלמעלה לקבל את הכיור היה עגול אמה וחצי האמה לקבל את הכיור שהיה שתי אמות וחצי ממנו עגול ואמה וחצי היה מרובע, וכיון שאמה אחת מן העגול יצא לחוץ מן המכונה נשאר במכונה אמה וחצי של הכיור עגול והיה צריך שפי המכונה אחר שהיה **מעשה כן** ומכון להכיור שיהיה עגול אמה וחצי האמה שהוא החצי אמה של הכותרת שעלה על המכונה ואמה בתוך המכונה **וגם על פיה מקלעות** על פי המכונה שיצא לחוץ חצי האמה כמין כותרת היו קלועים ציורים לנוי ולתפארת **ומסגרותיהם מרובעות לא עגולות** אחר אמה וחצי העיגול הנ"ל שהתחיל הכיור להיות מרובע אמה וחצי, היה הכן שסביבו הסוגר אותו מסגרות מרובעות ולא עגולות כי היה מכוון למדת הכיור, (ומבואר שבצד הכן הפנימי, בין העגול ובין המרובע היה כמין פתח שנפתח ונסגר להכניס שם הכיור ולהוציאו בעת הצורך:

פסוק לב

וארבעת האופנים למתחת למסגרות האופנים לא היו קבועים בצד של חוץ למכונה, רק היו קבועים בצד פנים של דופני המכונה החצונית, כי בין החלוקה החצונית ובין החלוקה הפנימית של המכונה היה יותר מאמה פנוי מכל צד ושם עמדו האופנים, והיו מכוונים נגד תחת המסגרות של החלוקה הפנימית שהמסגרות היו למעלה מן האופנים, וזה יתבאר בפרטות אחר זה, **וידות האופנים במכונה** העץ או הברזל התקוע בחלל האופן הקטן שעליו יתגלגל האופן נקרא יד האופן ויד האופן הזה היה מצוק במכונה שבתחתית דופן המכונה מבפנים היה בולט ברזל ארוך שנצוק מן המכונה עצמה שעליו תקעו את האופן, **וקומת האופן האחד אמה וחצי האמה**, ואחר שתקעו את האופן בברזל היוצא מן תחתית המכונה היתה המכונה גבוהה מן הארץ כשיעור חצי האופן בקרוב והמכונה עמדה על האופנים כדוגמת העגלה והמרכבה שנשאת ע"ג האופנים ותלויה עליהם, וכבר התבאר בפסוק ל"א שהמסגרות של המכונה הפנימית שהיו סביב הכיור התחילו חצי אמה למעלה מרצפת המכונה כי בחצי אמה היו הכתפות שעליהם עמד הכיור, מבואר שארבע האופנים היו תחת המסגרות:

פסוק לג

ומעשה האופנים, עתה יבאר צורת האופנים שהיו דומים **כמעשה אופן המרכבה** שבאופן של מרכבה ימצא ד' דברים, א. **ידותם** שהוא העץ או הברזל התקוע בחלל האופן הקטן האמצעי שעליו יתגלגל הגלגל, ב. **גביהם** הוא האופן הקטן עצמו שהוא מתגלגל על גב היד, ג. **חשקיהם** הוא הגלגל הגדול החצון שהוא הסובב על הארץ, ד. **חשריהם** שהם הקנים שמחברים האופן הקטן הפנימי עם האופן החצון, אמר שכל אלה היה **מוצק** נתכים ביחד, הידות היו מוצקים עם דופן המכונה, והג' האחרים הוצקו ביחד והיו מקשה אחד:

פסוק לד

וארבע כתפות כבר אמר (למעלה פסוק ל') שהסרנים היו להם כתפות בארבע פעמותם ולא היו מוצקים עמהם רק נתחברו על ידי חבור, הודיע בכאן שבכ"ז **בארבע פנות המכונה** על קרני הזויות היו להם כתפות מוצקים מן המכונה עצמה לא מחוברים על ידי דיבוק, כי מה שבארבע פעמותם לא היו מוצקים היה כדי שיוכלו להסגר ולהפתח בעת יצטרך ליכנס תוך המכונה, וזה לא שייך בהפנות:

פסוק לה

ובראש המכונה, המכונה היתה מכוסה למעלה ובאמצעית המכונה במקום שהיה פתוח לקבל את הכיור (כמו שהתבאר פסוק ל"א) שם היה כותרת סביב החלל שהוא פה המכונה והיה קומתו חצי האמה והיה עגול סביב, ועל ראש המכונה שהיה מקורה ומכוסה במסגרות היו שם ידות והיו כולם מן המכונה מוצקים עמה:

פסוק לו

ויפתח, **על הלוחות** של **הידות**, (או פירושו על לוחותיה ועל ידותיה) וכן **על מסגרותיה** של כלל המכונה למעלה ובצדדים פתח צורות **של כרובים ואריות ותמורות**, **כמער איש וליות**, שהיו דומים כאלו כל איש מהם היה מעורה ונשרש שם (מלשון ומתערה כאזרח רענן) ובכ"ז היו רק דבוקים על ידי חיבור:

פסוק לז

מוצק אחד שהמכונה עם ידותיה ומסגרותיה הוצקו כאחד **מדה אחת** ארכם ורחבם וגבהם **קצב אחד** כפי המלאכה שנזכר למעלה:

פסוק לח

ארבעים בת שהם מאה ועשרים סאין, שהוא שיעור ג' מקואות, ומ"ש **ארבע באמה** הוא בגובה אבל האורך והרוחב היה אמה וחצי ורביע, כמו שהתבאר למעלה פסוק כ"ח:

פסוק מ

ויעש חירום את הכירות בד"ה כתוב את הסירות וע"כ פירשו המפ' שמ"ש בכאן כירות היינו סירות ר"ל שהיו עשוים לדשן את האפר ככירה, מלשון ככיור אש בעצים וזה עצמו היה מעשה הסירות כמ"ש ועשית סירותיו לדשנו, ולכן סמך אליו **ואת היעים** וכבר הוכחתי בפי"ד ששני חירם היו, וחירם שעשה את הסירות ואת היעים היה אביו של חירם זה כמו שכתוב בפירוש בד"ה ואת הסירות וכו' עשה חירם אביו למלך שלמה, ולכן הזכיר פה שם חירם ר"ל חירם הראשון עשה את הכירות, ומ"ש **ויכל חירם** הוא חירם בנו שהוא כלה יתר המלאכה, כפי הכלל שבארתי בספרי התורה והמצוה שבמקום שכפל השם לבלי צורך יורה שהשם הנשנה אינו השם הראשון:

פסוק מא

עמודים שנים זה מוסב על ויכל חירם, שהעמודים והמכונות והים כלה חירם השני בנו של חירם הראשון שעשה את הסירות ואת היעים, **וגולות** על כל עמוד היה גולה מחולקת לשתים, העליונה קרויה הגולה שעל ראש העמודים והיתה מכוסה בשבכה, והתחתונה נקראת הכתרת שעל פני העמודים והיתה מכוסה ברמונים, ועז"א:

פסוק מב
ואת הרמנים ארבע מאות שבכל שבכה היו שני טורי רמונים כל טור היה מחזיק מאה רמונים והיו תלוים בסוף השבכה, ומכסים הכותרת התחתונה שעל פני העמודים וכבר בארתי זה למעלה פסוק כ':

פסוק מה
ואת הסירות שהם הכירות הנזכר למעלה פסוק מ' **אשר עשה חירם** ר"ל חירם הראשון אביו של חירם זה ובד"ה מפורש אשר עשה חירם אביו, ואלה היו נחושת ממורט שהיה יקר מאד, ומלאכה זו היה יודע חירם הראשון לבד כמ"ש בדה"ב (ב' י"ג) שהיה יודע לעשות בזהב ובכסף וכו', אבל השני לא ידע רק בנחושת פשוט לא למרקו שיהיה נחושת קלל, ובד"ה כתוב נחושת מרוק:

פסוק מו
בככר הירדן מרוב יוקר הנחושת הממורט עסק המלך והשגיח על יציקתם ונבחר מקום לזה בככר הירדן ששם היתה האדמה עבה ומוכשרת למלאכה זו, משא"כ הים והמכונות שהיו מנחושת פשוט נעשה מלאכתם בירושלים עצמה, (שהסברא נותנת שלא הוליכו את הים מרחק רב כזה שזה טורח רב מאד):

פסוק מז
וינח, ובד"ה ויעש שלמה ר"ל שעשאם הרבה יותר מן הצריך רק להיות מונחים באוצר המקדש מוכנים לעת הצורך בזמן העתיד:

פסוק מח
אשר בית ה' הכלים הצריכים לבית עצמו, לא לצורך תשמיש עבודה, **ואת השולחן** מבואר בד"ה שהיו עשרה שולחנות ומפני שעקר היה האחד שהוא מחויב המצוה, תפס לשון יחיד, וחז"ל (במנחות דף צ"ו) נחלקו אם הונח לה"פ על כל השולחנות:

פסוק מט
ואת המנורות היה מנורה של משה באמצע וחמש מנורות של שלמה היו מימין לה וחמש משמאל לה, ויל"פ שמ"ש חמש מימין מוסב גם על השולחן ור"ל ואת השולחן ואת המנורות שניהם היו חמש מימין וחמש משמאל, ר"ל מימין ומשמאל לשולחן ומנורה של משה, ובכ"ז היו השולחנות בצפון והמנורות בדרום, **והפרח** של המנורה, מפני שהדין הוא שאם המנורה אינה באה זהב א"צ גביעים כפתורים ופרחים כמ"ש במנחות (דף כ"ח) ועל ידי שבאה זהב היה שם פרח, אמנם במ"ש הנרות יש פלוגתא

במנחות (דף פ"ח) ולמ"ד שהנרות מן הככר לא ידעתי למה הזכיר נרות, ובמלקחים יש רבותא אף שהם לא היו מן הככר לכ"ע:

פסוק נ
והספות, עי' רש"י **והפותות** י"מ צירי הדלתות שכ"ה בלשון המשנה:

פסוק נא
ותשלם ועי"כ **ויבא את קדשי דוד אביו** כי לא נצרך להם:

פרק ח

פסוק א
אז יקהל הנה לקדש העזרה היה צריך ב"ד של שבעים ואחד כמבואר בסנהדרין ולכן קבץ כל זקני ישראל שהם הסנהדרין, וגם קבץ כל ראשי האבות שהם הנשיאים לכבוד המלך ולכבוד הארון, וז"ש **אל המלך שלמה להעלות ארון ברית ה'**:

פסוק ב
ויקהלו, אמנם עי"ז נקהלו כלל ישראל מעצמם וזה היה ג"כ לכבוד המלך, ועז"א **אל המלך שלמה**, ומצד הזמן שהיה **בירח האיתנים בחג** שהגם שלא היה מוטל עליהם אז מצות עליה לרגל בכ"ז רצו לחוג את החג בעיר הקודש ולראות באפריון אשר עשה המלך שלמה:

פסוק ג
ויבאו, אולם לנשיאת הארון היה העקר הזקנים והכהנים, שהכהנים נשאו את הארון והזקנים היו במעמד, ועז"א **ויבאו** וכו' **וישאו** וכו':

פסוק ד
ויעלו, וגם העלו את א"מ וכליו, שכפי מ"ש (למעלה סי' ג') היו אז בעיר ציון, והעלום משם, מקצתם נתנו במקדש כמו המנורה והשולחן, ומקצתם נגנזו בעליית הקדש כאשר קבלו חז"ל, ומפרש **ויעלו אותם הכהנים והלוים** ר"ל את הארון העלו הכהנים, ואת א"מ וכליו העלו הלוים:

פסוק ה
והמלך שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו היינו הזקנים שהם היו נועדים, לא כן קהל ישראל היו נקהלים לא נועדים, כמ"ש בחבורי התו"ה בהבדל בין יעד ובין מקהיל, שיעד לא נאמר רק על מי שהזמינו אותו לבוא לזמן מועד ומוגבל, וכל ישראל לא נועדו רק נקהלו מעצמם:

פסוק ו
ויביאו הכהנים את ארון ברית ה' אל מקומו אל דביר הבית וכו' כי באשר יחוס הארון בגוף הכללי שהוא המקדש היה כיחוס הנשמה במוח בגוף הפרטי שהוא האדם, הנה כמו שהנשמה י"ל ג' ענינים, א. כמו שהיא בפ"ע במעונה העליון, ב. כמו שהיא משכלת השכלותי' בפ"ע בהיותה כלואה בגויה, ג. כמו שהיא שולחת השכלתה להאיר מחשכי הגויה ולהבקיע אור מבין החשך והערפל אל כלי הגויה כן ידמה יחוס הארון תחת כנפי הכרובים כנשמה במעונה האלהי העליון, והשפעת הקדושה היוצאת ממנו בקה"ק כנשמה הנמצאת במוח כלואה בגויה, והשפעת הקדושה היוצאת מן הדביר ידמה כשפע הבוקעת מן הנשמה אל הגויה, ובג' מדרגות אלה העלו את הארון תחלה **אל דביר הבית** שהוא הפתח הנשקף להיכל, ומשם **אל** קה"ק, ומשם **אל תחת כנפי הכרובים**:

פסוק ז
כי הכרובים, ר"ל תחלה **פרשו כנפיהם אל מקום הארון** ובהגיע הארון בפנים נטו ויהיו כסוכה **על הארון ועל בדיו מלמעלה** והיה זה בנס, ועוד היה נס:

פסוק ח
ויארכו שהתארכו הבדים עד **שנראו מן הקדש על פני הדביר** ר"ל אל פתח הדביר תוך חלל הפתח בלטו מן הכפורת כשני שדים, שהבדים היו דוגמת חוט השדרה היוצא מן המוח ומשלח מעינות ההרגשה לכלל הגויה עד המקום נגד הלב ששם עקר פעולת נפש החיונית שנגדו היה ההיכל ושם היה דוגמת השדים המלאים חלב:

פסוק ט
אין בארון רק שני לוחות אבנים, לדעת חז"ל היו שם ג"כ שברי לוחות או ס"ת מונחת, (ופליגי בזה ר"מ ור"י בב"ב דף י"ד) ולדעת כולם היה שם עוד דבר לבד מן הלוחות ודייקו ממ"ש אין בארון רק הוה מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות, והדבר מבואר אצלי בכללי הלשון, כי לא נמצא בשום מקום בתנ"ך מלת רק אחר שלילה, שאחר שלילה בא תמיד מלת כי אם (אין זה כי אם בית אלהים, אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה וכדומה) כי מלת רק הוא שלילה בפני עצמו בלא מלת אין, ולפ"ז יש פה זרות בלשון, שהיל"ל אין בארון כי אם שני לוחות, או שיאמר רק שני לוחות היו בארון, וזה כלל בהגיון ששלילה אחר שלילה דינה כמשפט מחייב, כמו ראובן אינו חכם הוא שלילה, ראובן אינו בלתי חכם הוא חיוב ור"ל ראובן הוא חכם, וכן במ"ש אין בארון רק שני לוחות פירוש שלא רק שני לוחות היו בארון כי היו שם עוד דברים, ובכ"ז מפשטות הלשון שמשמע שרק שני לוחות היה מבואר שהדברים שהיו שם עוד, היו

ענין אחד עם הלוחות והם השברי לוחות או הס"ת שכל מה שכתוב בס"ת נכלל בעשרת הדברות כמ"ש הקדמונים:

פסוק י

ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא, הנה בגמר מלאכת המשכן כתיב ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן, שהענן היה מכסה את האהל מלמעלה סביביו מבחוץ, והכבוד שהוא האור הנברא מלא את המשכן בפנים, ובמקדש היה הענן והכבוד שניהם בפנים, כי שכינת המשכן לא היתה קבועה, וע"כ היה הכבוד מגולה בלי לבוש שזה מורה שאינו במקומו כי הכבוד כמו שהוא במקומו ענן וערפל סביביו, וכן ירד במעמד הר סיני (כמ"ש מהרי"א בפ' פקודי בארך), ובמשכן היה הענן בפ"ע והכבוד בפ"ע והנה היה עוד הבדל שני ביניהם שבמשכן הושם הארון תחלה, ואח"כ כלי ההיכל שולחן ומנורה ומזבח הזהב, ואח"כ כלי החצר, ואז ויכס הענן את א"מ, משא"כ במקדש הושמו תחלה כלי העזרה וההיכל, והארון הושם באחרונה, כי בעולם העליון ירדה ההשתלשלות מלמעלה למטה מן החשוב אל הפחות שהעולם השכל נאצל ראשונה שהוא במדרגת המוח, ואחריו העולם האמצעי שהוא במדרגת הלב, ואחריו העולם השפל שהוא במדרגת הגויה, ובעולם התחתון עלתה ההשתלשלות ממטה למעלה דומם צומח חי מדבר וכמ"ש בפי' ספר בראשית בארך, וכן במשכן שלא היתה השכינה בקבע למטה רק באה לשכן כבוד בתוכם מן העולם העליון, הביאו את הארון תחלה שהוא דוגמת העולם העליון השכלי, ואחריו כלי ההיכל שהוא נגד העולם האמצעי, ואחריו כלי העזרה, שהוא דוגמת עולם התחתון שירד שם האור באחרונה ואז בא הענן ויכס את אהל מועד, והיה הענן מובדל מן הכבוד, אבל במקדש שלמה ששרתה בו השכינה בקביעות היה ציור להתעלות העולם התחתון ממטה למעלה וירום ונשא וגבה באשר עקר השכינה היתה בתחתונים ובקבע ומשם יתן הודו על השמים, לכן היה בהפך שהכניסו תחלה כלים השפלים במדרגה וכן עלו למעלה ראש עד שהארון נכנס באחרונה ואז שכן הכבוד בתוך הענן כמו שהוא למעלה, וז"ש שלמה ה' אמר לשכון בערפל בנה בניתי בית זבול לך וכו' ר"ל ממה שאני רואה שכבוד ה' שוכן בענן וערפל מזה נראה שהיא שכינת קבע ובית זבול לו, ושהוא מכון לשבתו עולמים:

פסוק יב

ה' אמר לשכון בערפל, ר"ל באשר המקום הזה הר המוריה שעליו נבנה המקדש היה מקום מיוחד להשראת השכינה מימי קדם, שעליו נעקד יצחק ולשם יצא לשוח בשדה ובמקום הזה ראה יעקב מראה הסולם בצאתו מחרן, ונגלה לדוד בגורן ארונה בעת

המגפה, וידע שהוא המקום המיוחד לה' וזה שער השמים וכיון שה' שכן בו בערפל ר"ל בעוד היה מקום תהו ובהו חשך וערפל, והיה הר ושדה וגורן, ממילא אחר **שבניתי שם בית זבל לך** ידעתי שיהיה **מכון לשבתך עולמים** ונדמה במשלו, מלך שדבקה נפשו לאהבה לשכון במקום אחד על שפת הים שהיה מקום קדוש בעיניו, ובא אוהבו של מלך ובנה לו שמה פלטרין גדולים ובית מקדש מלך שהאוהב הלז בטוח שישב המלך שמה לעולם, דאחר שישב במקום ההוא בהיותו חרב ושמם כ"ש עתה בשימצא שם בית בנוי לתלפיות, ולפי מ"ש בפסוק הקדום אמר אחר שראה שה' הסכים לשכן שם בערפל שכבוד ה' מסובב בענן וערפל כמ"ש ענן וערפל סביביו, ממילא ידעתי, א. שבנה בניתי בית זבול, שפה ישכן בקביעות, ב. שהבית זבול הזה יהיה מכון לשבתך עולמים, כאלו פה יהיה עיקר הדירה והשכינה ומה שישב ה' וישכן בכל העולמים העליונים יהיה ע"י המקדש, כאילו האור יאיר מן המקדש אל כל העולמות והוא יהיה המכון והיסוד אל כל הבנינים של כל ההיכלות ששם יבא המלך בכבודו בכל עולם ועולם, שידמה המקדש כמו הפלטין העקרי ויתר המעונות המקודשים לה' בעולמים שלו יהיו כתאים וחדרים של הפלטין הזה העקרי שהוא מכון ויסוד לכולם:

פסוק טו

ובידו מלא, כי דבורו של הקב"ה פועל הדבר תיכף וכאילו נעשה הדבר כי הכל נעשה בדברו ובגזרתו, אולם זה רק בדברים הבלתי נתלים בבעלי הבחירה, לא כן דברים שתלוים באדם בעל בחירה, שהרשות נתונה בידו לעשות ושלא לעשות, אין הדבור פועל עד שממלא הדבר בידו ר"ל שמניע את האדם ומטה חפצו ובחירתו לעשות כדבר ה', כי היה ביד שלמה שלא לבנות הבית רק שה' מלא הדבר בידו והטה לב מלך אל שיקיים את דברי ה':

פסוק טז

השאלות: פתח בבחירת עיר וסיים בבחירת דוד, והיל"ל ואבחר בירושלים, או לאמר לא בחרתי באיש ואבחר בדוד:

לא בחרתי בעיר וכו' ובד"ה כתיב **לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית** וכו' **ולא בחרתי באיש להיות נגיד על עמי ישראל ואבחר בירושלים להיות שמי שם ואבחר בדוד להיות על עמי ישראל**, ופי' כי התאחדות ישראל היתה תלויה בשני דברים, א. התאחדות האומה להיות כגוף אחד, וזה היה ע"י ירושלים כמ"ש ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו ששם עלו שבטים וכו' שע"י שכולם עלו שם לרגל ופני כולם אל מקום א' נתאחדו כל איברי הגויה הכוללת להיות גוף אחד עד שירושלים היתה אל

גוף הכללי הזה כמשל הלב בגויה, ששולח רוח החיים אל כל הגוייה ע"י מרוצת הדם הסובב מן הלב אל כולם ואליו ישובון, ב. ע"י מלכות ב"ד שעל ידה הקבעה הנהגה אחת מתמדת כוללת את כולם, כמש"ש כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד, והיה מלכות ב"ד אל הגויה הכוללת דוגמת המוח בגוף הפרטי ששולח ההרגשה וההשכלה וההנהגה לכל האברים, ואחריו היה הבית המקדש שע"י שרתה השכינה בישראל בקביעות והיה דוגמת הנשמה העליונה האלהית הנקראת בשם חיה ויחידה, שהיא קשר האלהית עם בני אדם, והיה הציווי שימנו להם מלך תחלה ואח"כ יבנו בית הבחירה, כי א"א שתשכן הנשמה האלהית באדם אם לא תוקדם הרוח החיים והנשמה המשכלת הנתלים בגויה ואחדותה, ואמר שעד הנה היה הגוף הישראלי מפוזר ומפורד בלתי מאוחד לא מצד רוח החיים שהיא ע"י אחדות העם בעיר אחת כי לא בחרתי בעיר וכו', ולא מצד הנשמה המשכלת שהיא ההנהגה הכוללת ומלכות אחת, שעז"א ולא בחרתי באיש להיות נגיד, ועתה נעשו גוף אחד אם ע"י רוח החיים שעז"א ואבחר בירושלים, אם ע"י הנשמה המשכלת שעז"א ואבחר בדוד, ובד"ה האריך ופה קצר ואמר לא בחרתי בעיר, ומובן ממילא שלא בחר באיש להיות נגיד כי בחירת העיר קודם בטבע לבחירת האיש כמו שהרוח החיוני קודם בטבע לנשמה המשכלת, ואמר ואבחר בדוד להיות נגיד, ונודע ממילא שבחר בעיר כי אם נטע בהם המלכות שהיא דוגמת הנפש המשכלת כ"ש התאחדות ע"י העיר שהוא דמיון הנפש החיונית:

פסוק יז

ויהי עם לבב דוד אבי לבנות בית לשם ה' אלהי ישראל, כבר בארתי למעלה (סימן ד') שתנאי העקרי בבנין הבית היה שיבנהו לשם ה' לבד בלא שום פניה חצונית ושזה היה נמנע בימי דוד, כיון שהיה לו מלחמות רבות, וה' הבטיח אותו שע"י בנין הבית ימצא מנוחה מן האויבים, וא"כ בהכרח היה עולה במחשבתו התועלת שישיג מן הבנין, וקשה שיבנהו לשם ה', הגם שבלבו היה לבנותו לשם ה' לבד בלא שום פניה חצונית, וז"ש **ויהי עם לבב** וכו' **לבנות בית לשם ה' אלהי ישראל**, בכ"ז ידע ה' שאם יבנהו בפועל יכוין אח"כ גם אל השגת התועלת ולא יהיה לשם ה', ולכן צוהו שישאר לו זכות המחשבה הזכה שהקב"ה מצרפה למעשה תמיד, ודינה כאילו עשה בפועל, וז"ש:

פסוק יח

ויאמר ה' אל דוד אבי יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי דוקא, הנה בזה **הטיבות כי היה עם לבבך** ר"ל כבר היה ונעשה הבנין עם לבבך כי המחשבה הטובה

הזאת חשובה אצלי כאילו כבר נבנה המקדש בפועל ובזה נבנה לשם ה' לבד בלא שום פניה אחרת:

פסוק יט

רק אתה לא תבנה הבית שאין חסר דבר רק מה שאתה לא תבנהו בפועל ממש ובכ"ז נחשב כאילו היה ונבנה, **כי אם בנך היוצא מחלציך הוא יבנה הבית לשמי** דוקא, כי בימי שלמה שבל"ז היה איש מנוחה היה קל לו לבנות גם בפועל לשם ה', כי לא היה מקוה ע"י הבנין מנוחה מן האויבים:

פסוק כ

ויקם ה' את דברו וכו' **ואשב על כסא ישראל כאשר דבר ה'** ר"ל ישבתי באופן שי"ל מנוחה מן האויבים, ועי"ז **ואבנה** ר"ל יכולתי לבנות **לשם ה' אלהי ישראל** בכוונה לשמה:

פסוק כא

ואשים שם מקום, כולל בזה מ"ש ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו וכו', ופירשתי שם שהיה תנאי הבנין שיהיה להם מקום קבוע, ועי"כ גם האלהים ישכון בקביעות, וכמו שפרשתי שם בארך:

פסוק כג

אין כמוך אלהים וכו', הנה ה' הבטיח לדוד שני דברים, א. ששלמה ימלוך תחתיו ויבנה המקדש וזה היה בלי תנאי, ב. שגם בני בניו ישבו על כסא ישראל וזה היה בתנאי כמ"ש אם ישמרו בניך בריתי ועדותי זו אלמדם גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך, וכבר בארתי בפירוש (שמואל ב' סי' ז') שבכ"ז בקש דוד שיתקיים זה בכל אופן, והיינו שה' ישגיח על ביתו שלא יתמוטטו מדרכי ה', וכמ"ש אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים וכו' וחסדי לא אפיר מעמו, ובארתי שם שאחר שהברית שכרת ה' עם דוד וההבטחה שהבטיח לו, היה סבתו חסדי ה', והחסד לא ימוש לעולם, כי החסד לא ישקיף על מעשה וזכות, ובהכרח יסבב ה' שיקים דברו לעולם, וע"ז בקש שלמה שיקים ה' את דברו בכל אופן ושיסבב שלא תבוטל ההבטחה ע"י איזה חטא, וז"ש אין כמוך אלהים ר"ל כי ביטול ההבטחה יצוייר אם ע"י חסרון יכולת שהמבטיח אינו יכול למלאת דבריו, עז"א **אין כמוך בשמים ממעל ועל הארץ מתחת** בענין שאין מי בשמים ובארץ שיעכב על ידך, וכן יצוייר שתבוטל ההבטחה ע"י שינוי הרצון אם המובטח קלקל מעשיו באופן שישוב המבטיח לשום עינו בו לרעה, ועז"א **שומר הברית והחסד** שלא יצוייר שישתנה רצונך מצד עצמך כי אתה שומר הברית, ולא שישתנה מצד

רוע מעשי המובטח כי אתה שומר **החסד** שהבטחה ששרשה מצד החסד לא תבוטל בשום אופן, כי החסד אינו משקיף על מעשה וזכות:

פסוק כד

אשר שמרת ומוסיף עוד שכבר החל לקיים ההבטחה במה שמלך שלמה ובנה ביהמ"ק, וכיון שנתקיימה מקצת ההבטחה בפועל ראוי שתתקיים בכל, וז"ש ובידך מלאת:

פסוק כה

(כה-כו) **השאלות**: מ"ש שמור לעבדך וכו', יאמן דברך לעבדך הוא כפל לשון:
ועתה, עפ"ז בקש שישמר גם ההבטחה שהבטיח שלא יכרת לו איש יושב על כסא ישראל והיא ירושת המלכות לעולם, הגם שבזה הוטל תנאי בדבר רק אם ישמרו בניך את דרכם וכו':

פסוק כו

ועתה בכ"ז אבקש **שיאמן נא דברך** ותראה שלא תובטל המלכות לעולם, והוא ע"י שתשגיח שבניו לא יסורו מדרכי ה' באופן שלא תהיה עילה לביטול ההבטחה ששרשה מצד חסדי ה', וגם יאמר הגם שמצד הבנים יש תנאי, הלא עקר ההבטחה נאמר לדוד שעליו זרח חסדי ה' לבנות לו בית נאמן לעולם, א"כ גם אם יחטאו הבנים אי אפשר לבטל מה שהבטיח לדוד, כיון שעקר ההבטחה והחסד היה מצד דוד לא מצד דור בניו, וז"ש **ועתה יאמן נא דברך אשר דברת לדוד אבי**:

פסוק כז

השאלות: מ"ש האומנם ישב אלהים על הארץ אין לו באור שאין המשך מזה אל מ"ש ופנית אל תפלת עבדך:
כי האומנם ישב אלהים על הארץ הוסיף עוד טענה עפמ"ש בפירוש תהלות (סי' פ"ט) שבהמ"ק ומלכות בית דוד היו שניהם סבה זל"ז, שה' בחר לשכן שכינתו בבית הנבחר ע"י זכות דוד, ואחר שבחר בציון וקבע שכינתו שם, שוב השגיח לקיים בית דוד בשביל הבית, כמ"ש קומה ה' למנוחתך וכו' בעבור דוד עבדך וכו' שזה מה שהיה זכות דוד סבה אל שכינת ה' בהבית, וחזר ואמר גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך כי בחר ה' בציון, שהוא מה שע"י שבחר בציון ראה לקיים מלכות בית דוד, וז"ש יאמן נא דברך אשר דברת לדוד כי האומנם ישב אלקים על הארץ, אחר שמעתה הוא דבר מאומן וקיים שישב אלהים בקביעות על הארץ, וזה תלוי במלכות ב"ד, **הנה השמים** וכו' אמנם באר שלא תחשוב שישיבת ה' על הארץ הוא כפי מחשבות ההמון שיושב וחונה במעון ובמקום, שזה דבר בטל כי הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך כי הוא מקומו של עולם ואין

העולם מקומו ומכ"ש שלא ישכן בבית בנוי בידי אדם, רק ישיבתו על הארץ הוא כינוי להשגחתו שם בקביעות לשמוע תפלות ולהשגיח בהשגחה פרטית על צרכי עמו, וז"ש **ופנית אל תפלת עבדך** וכו', להיות עיניך פקוחות וכו':

פסוק כח

(כח-ל) **השאלות**: מ"ש ופנית אל תפלת עבדך לשמוע אל הרנה הוא כפל שהיל"ל ופנית ושמעת אל תפלת עבדך, ואמר שנית להיות עיניך פתוחות לשמוע אל התפלה, ואמר שלישית ושמעת אל תחנת עבדך למה כפל דבריו, ולמה כפל פתוחות אל הבית הזה אל המקום:

ופנית בקש שיפנה ה' אל מה שמתפלל, **לשמוע אל הרנה** וכו', ר"ל הוא מתפלל ומתחנן שתהיה שעה זו עת רצון שישמע ה' אל רנתו ותפלתו מה שיתפלל היום ובאר על מה יתפלל, הוא:

פסוק כט

להיות עיניך פתוחות שיתמיד ה' להשגיח בעיני ה' המשוטטות שישמע תמיד התפלות שיתפללו בבהמ"ק, ובאר בזה שתי מדרגות, כי לפעמים כשישראל זכאים שכינת ה' שרויה בין בדי הארון למטה ועיקר שכינתו בתחתונים ודומה כשוכן ביניהם למטה בבית, ולפעמים כשאין ישראל זכאין, אז רק שמו שוכן שם, ר"ל אז עיקר שכינתו בשמים רק שהתפלה שמתפללים דרך המקדש תעלה בסולם השמימה והשם מקבלה, וז"ש על הצד הא' **להיות עיניך פתוחות אל הבית הזה לילה ויום**, שאז עיני ה' פתוחות בבית עצמו, ועל הצד הב' אמר **אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שם**, שבצד שאין ישראל זכאים כ"כ ואין השם שוכן בבית למטה רק במעון קדשו למעלה, בכ"ז עיניו פתוחות אל המקום שאמר ששמו יהיה שם, כדוגמת המלך שיש לו פלטרין בעיר הבירה, ויש לו ג"כ פלטרין אצל בניו במדינה אחרת, שבעת שהוא עם בניו עיניו פתוחות אל הפלטרין עצמו ובעת שמתרחק מהם והוא בבית מקדש מלכות שלו בכ"ז עיניו פתוחות אל המקום מצד ששמו נקרא גם על הפלטרין שאצל בניו ומשגיח עליהם מרחוק, ומפרש נגד הצד הראשון **לשמוע אל התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה** שבעת שהשכינה קבועה למטה שאז שומע התפלה למטה, ונגד הצד השני אומר:

פסוק ל

ושמעת אל תחנת עבדך ועמך וכו' **ואתה תשמע אל מקום שבתך אל השמים** שגם בעת שיהיו חוטאים עד שתסלק השכינה ותהיה קבועה בשמים, גם אז ישמע אל תחנתם, ועז"א ושמעת וסלחת, שאז יסלח עון ויקבל תחנה, והנה השתמש פה על התפלה בג'

לשונות, **רנה**, **תפלה**, **תחנה הרנה** הוא ספור שבחי המקום כמ"ש חז"ל לעולם יזכיר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל **והתפלה** עקרה שפיכת הנפש ודבקות הרוח ופלילת הנפש להתדבק בשורשה ולא תהיה רק לאלהים, **ותחנה** היא בקשת הצרכים, ועניה מענין חנון ומתנת חנם, שגם בשאין ראוי מבקש מתנם חנם, אבל המתפלל ישיג שאלתו מצד הדבקות והמחשבה הטהורה המושכת השפע מן הצנור העליון כי יתקרב לאלהים בחשק ואהבה ותשוקה וכוונה רצויה, וע"כ בצד הא' אמר **אל תפלת עבדך** ועל הצד הב' אמר **אל תחנת עבדך ועמך ישראל** כי כשאין ראוים ועונותיהם מבדילים בינם לבין אלהיהם יבואו דרך תחנה לבד וע"י שהם רבים וצבור:

פסוק לא

את אשר יחטא הוסיף לבקש שגם בדברים שבין איש לחברו, שיבקש משפט ומסירת דין נגד חברו, כשיהיה איזה חטא ועול בין איש לאיש, עד **שישא בו אלה להאלותו**, כגון אלת סוטה או אלת העדים וכדומה, גם בצד זה:

פסוק לב

השאלות: מ"ש ועשית ושפטת אינו נכון בלשון, שתחלה ישפוט מה לעשות ואח"כ יעשה והיל"ל ושפטת ועשית:

ואתה תשמע השמים ועשית ר"ל תיכף תעשה כדבר האלה בענין שבכל אופן תחול האלה על החייב, ואח"כ **ושפטת את עבדך** לראות מי החייב בין שניהם, **להרשיע רשע** וכו' באופן שאם היה האלה שלא כדין תחול על המאלה וכן בהפך:

פסוק לג

(לג-לד) **השאלות**: ממ"ש והתפללו בבית משמע שעודם בארץ וממ"ש והשבותם אל האדמה משמע שגלו ממנה וגם שא"כ הוא כפל עם מ"ש בפסוק מ"ו:

בהנגף הוסיף עוד שגם בעת החל עליהם איזה עונש על ידי חטאתם **שע"י שיחטאו** לך נגזר עליהם **שינגפו לפני אויב** והם **ישובו** בתשובה על החטא **והודו את שמך** כמודים על הרעה שהיה בצדק בעבור עונותיהם, **והתפללו** על העתיד שיחלצו מצרה:

פסוק לד

ואתה תשמע וסלחת נגד התשובה תסלח העון, ונגד התפלה **והשבותם אל האדמה**, ואין פי' שנתנו לפני אויב לארץ אחרת שזה יזכיר בפסוק מ"ו, רק שיצאו למלחמה לגבול ארצם ומ"ש **והשבותם** ר"ל שישובו היוצאים למלחמה לעריהם בשלום:

פסוק לה

(לה-לו) **השאלות**: למה תחלה אמר והודו והתפללו ופה אמר והתפללו והודו, ומז"ש ומחטאתם ישובון כי תענם שמשמע שע"י שיענם ישובו מחטאתם, ומז"ש כי תורם את הדרך וכו':

בהעצר שמים הוסיף בתפלתו עוד ענין אחר, שלפעמים יקדים ה' לשמוע תפלה טרם שיעשו תשובה, כי במאמר הראשון בהנגפם לפני אויב אמר **ושבו והודו והתפללו** וכאן אמר **והתפללו והודו ומחטאתם ישובון**, כי יש שני מיני עונשים, עונש בפועל, ועונש ע"י סילוק השגחה רצוני, כי זה שינגפו לפני אויב הוא עונש שיעשה ה' בפועל, שעל ידי שיעשו עבירות שיחויבו עונש להמסר ביד אויב אז אף שמדרך הטבע ראוי שהם יתגברו על האויב ימסרם ה' ביד אויב בהשגחתו כמ"ש איכה ירדוף אחד אלף וכו' אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם, אמנם עצירת השמים תהיה ע"י סילוק השגחה לבד כי ירידת המטר לא תהיה רק ע"י השגחה כמ"ש כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא כו' והארץ וכו', למטר השמים תשתה מים ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד, ר"ל וא"כ צריך אתה להשגחתו התמידית שע"י השגחתו ירד המטר שהוא ענין השגחיי, לכן והיה אם שמוע תשמעו וכו' ונתתי מטר ארצכם בעתו וכו' פן יפתה לבבכם וכו' ועצר את השמים, וא"ר בעת שאין ישראל זכאים כ"כ עד שראוים להשגחה תמידית ימנע מהם המטר בשב ואל תעשה, כמ"ש (ירמיהו ה':כ"ד) ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו וכו' וחטאתכם מנעו הטוב מכם וכו', ובזה האופן יעצרו השמים לפעמים על עונות נסתרים שאין העם יודעים מהם וצריכים לפשפש במעשיהם עד שיודע להם מה פשעם, וכמ"ש ויהי רעב בימי דוד שלש שנים וכו' ויאמר ה' אל שאול, ופי' חז"ל שבשלש שנים דרשו וחקרו ולא מצאו העון עד שהודיעם ה', ובזה בקש שתיכף כשיתפללו יענם ה', ובזה יקדים לקבל התפלה לפני התשובה, ר"ל שיודיעם ויורם הדרך הטובה, ויודיעם מה העון שבעבורו נעצרו השמים כדי שישובו אח"כ, וז"ש **בהעצר שמים** וכו' **כי יחטאו לך**, **והתפללו והודו את שמך**, ר"ל שיתפללו ויודו כי בא עליהם העונש כדין, הגם שאין יודעים החטא רק **מחטאתם ישובון כי תענם** שמקבלים עליהם לשוב מחטאתם אחר שתענם ותודיעם החטא:

פסוק לו

(לו-מא) **השאלות**: למה האריך וכפל ומהו הכפל לכל האדם לכל עמך ישראל, ולמה סיים בפרט זה למען יראוך כל הימים:

ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל, וזה יהיה ע"י **כי תורם את הדרך הטובה אשר ילכו בה**, שתודיעם מה יתקנו, ועז"א כאן **עבדיך ועמך** כי בצד הזה הם עבדי המקום, כי חטאתם נסתר ונצפן מנגד עינם, ותיכף שיורם **הדרך הטובה** ישובו ויתקנו המעות:

פסוק לז

רעב כי יהיה, עתה הוסיף עוד שאלה כוללת שיענה ה' על כל מיני תפלות ועל כל מיני הצרכים בין הנוגע להכלל בין הנוגע להפרטים, וחשב **רעב**, **דבר**, **שדפון**, **ירקון**, **ארבה**, **חסיל**, **חרב**, והם ארבעה שפטים הרעים שחשב יחזקאל (סי' י"ד) חרב רעב חיה רעה דבר, שהם הכוללים כל מיני הרעות הנמצאים בעולם, והם אבות לכולם, שסבת הרעות יהיו או ע"י הטבע הכוללת וזה רעב או על ידי הטבע של האדם עצמו שנשתנה לרוע וזה דבר או ע"י בעלי רצון וזה חיה רעה, או על ידי בעלי בחירה וזה חרב, וכמ"ש **מזי רעב**, **ולחומי רשף**, **שן בהמות**, **מחוץ תשכל חרב**, וכן סדרם בתוכחה של תו"כ כמ"ש המבארים שמה, ונגד חיה רעה אמר **ארבה חסיל** ונגד חרב אמר **כי יצר לו אויבו** ואחר שחשב ארבעה אבות נזיקין הוסיף **כל נגע כל מחלה** כל נגע כולל כל התולדות המתיחסות לג' שפטים רעב דבר חרב, וכל מחלה כולל כל תולדות שתחת סוג דבר, ואחר שחשב כל מיני הרעות. הוסיף:

פסוק לח

כל תפלה כל תחנה לכלול כל מיני התפלות שיתפלל עליהם האדם בין ע"י תפלה בין ע"י תחנה ותחנונים, והוסיף כל מיני המתפללים והנצרכים לישועה בין יחיד בין רבים, וז"ש **לכל האדם לכל עמך ישראל**, ר"ל בין כלל העם בין כל אדם יחידים, והוסיף **אשר ידעון איש נגע לבבו** ר"ל שגם בענין צרת הכלל כמו שיש רעב כולל או דבר כולל, ובא היחיד היודע נגע לבבו בפ"ע מה שחטא לבדו או מה שמצטרך לו לבדו, **ופרש כפיו אל הבית הזה** ויתפלל בפ"ע על סליחות עונו ועל מילוי צרכיו:

פסוק לט

ואתה תשמע השמים מכון שבתך, הוסיף מכון שבתך ר"ל גם בעת שעקר מכון שבתך בשמים ואין הכלל ראוים שתשכן בתוכם בכ"ז תפנה אל תפלת הערער, **וסלחת ועשית**, שתסלח החטא, ותעשה הבקשה, אמנם התנה בזה **ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו**, ר"ל שיביט אל דרכי האיש השואל כפי מה שידע את לבבו, וזה כולל ב' תנאים, א. במה שיביט על דרכיו הקודמים אם ראוי לזה ואם עשה תשובה כראוי מעומק הלב, ב. שיביט על דרכיו וטבעיו ומנהגיו, אם ע"י שימלא בקשתו לא ימוט מיראת ה', ושיעור

הכתוב **אשר תדע את לבבו למען יראוך כל הימים אשר הם חיים על האדמה**, (ומ"ש כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם הוא מאמר מוסגר) למשל אם שואל עושר והשם יודע כפי טבע האיש שאם ישמן יבעט ואם יתעשר יסור מיראת ה' לא ימלא בקשתו, וכן הגם שבלבבו חושב עתה שע"י שיתעשר יפליא לעשות חסד וצדקה וכדומה, והשם יודע האמת כי כפי דרכי לבבו וכפי מנהגיו יהיה בהפך שע"י העושר ימוט מיראת השם לא ימלא שאלתו וכן בכל הדומה לזה:

פסוק מא

(מא-מג) **וגם אל הנכרי** הוסיף שגם הנכרי הבא מארץ רחוקה וסבת בואו הוא בעבור שנתפרסם ביניהם שמע שם ה' הגדול שהוא משגיח ומשדד המערכה, ועי"כ בא להתפלל בבית הזה, אליו תשמע ג"כ הגם שאינו כדאי ולא עשה תשובה, וכן **ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי** הגם שתפלתו תהיה על דבר בלתי ראוי מצד עצמו, שבתפלת הישראל התנה שרק אם ידע את לבבו למען יראוך כל הימים כנ"ל אבל להנכרי ימלא שאלתו בכל אופן אף שעי"ז שיתן להנכרי עושר יעשה חטאים בכ"ז ימלא שאלתו, באשר עי"כ ירויח שני דברים, א. **למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ליראה אותך כעמך ישראל** שבזה שיראו שה' שומע תפלה יכירו כי הוא משגיח בשפלים, ושהוא קרוב לכל קוראיו, עד שתגיע מדרגת יראתם להתדמות עם יראת ישראל שבא ע"י הכרתם שהוא משגיח בפרטים בהשגחה נפלאה, ב. **שידעו ששם ה' נקרא על הבית** ושהוא שער השמים:

פסוק מד

כי יצא עמך עד עתה התפלל שישמע ה' התפלות שיתפללו בבהמ"ק עצמו, ועתה הוסיף להתפלל שישמע ה' גם התפלות שיתפללו בח"ל דרך המקדש, ובקש בזה שני ענינים, א. בהיותם זכאים ויצאו למלחמה נגד האויב מחוץ לירושלים ועודם בא"י ויתפללו דרך העיר ודרך הבית, שישמע ה' את תפלתם, ויעשה משפטם פי' שיעשה כפי הראוי להם במשפט:

פסוק מו

כי יחטאו זאת שנית אם יחטאו וה' יתאנף בם ועי"כ ישבם האויב חוץ לא"י:

פסוק מז

והשיבו חושב בזה ג' מדרגות תחלה **ישיבו אל לבם** תכף בארץ אשר נשבו שם ואח"כ **ושבו** שנית **והתחננו אליך בארץ שוביהם**, מצד שיראו שהיא ארץ של שוביהם ואינה ארצם כי הם גרים שמה ועי"ז יתחרטו על העבר **לאמר חטאנו והעוינו**, ואח"כ:

פסוק מח
ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם שהיא התשובה הגמורה בלב ונפש וזה יהיה מצד **שהם בארץ אויביהם אשר שבו אותם** ר"ל שאח"כ תמצאן אותם רעות רבות וצרות עד שיראו שהם לא לבד בארץ שוביהם כי אם בארץ אויביהם, שהשובים הם אויביהם ומצירים להם, ועי"כ ישובו בתשובה שלמה **והתפללו אליך דרך ארצם העיר והבית**, כי הם חוץ לארץ לכן יתפללו גם דרך ארצם:

פסוק מט
(מט-נ) **ושמעת השמים** וכו' **וסלחת לעמך**, שתסלח החטאים, וגם תוסיף לסלוח גם הפשעים הגדולים שנעשו במרד, **ונתתם לרחמים לפני שוביהם** הנה לא בקש שיוציאם מן הגלות כי כבר ידע מ"ש בתורה והיה כי יבואו עליך כל הדברים וכו' והשבות אל לבבך וכו' ושבת וכו' ושב ה' אלהיך את שבותך וכו' הרי באר שקיבוץ הגליות לא יהיה רק בזמן ידוע אחר שיבואו עליהם הברכה והקללה, וכן אמר בפ' ואתחנן בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' וכו', לכן עכ"פ שע"י התשובה והתפלה יקל עול גלותם ויתנם לרחמים לפני שוביהם:

פסוק נא
כי עמך אמר שאף שנגזר עליהם קושי השעבוד, יש הבדל בין גליות האחרונות לבין גלות מצרים, אחר שעתה הם כבר עם ה', מה שלא היה זה במצרים וכן אחר שהוציא אותם פעם א' מכור הברזל ראוי שלא ישעבדו בהם עוד:

פסוק נב
להיות, הוסיף עוד שלא לבד שישמע התפלות שיתפללו בבהמ"ק או נגד המקדש רק **שיהיו עיניך פתוחות אל תחנת עבדך לשמע אליהם בכל קראם אליך** אף שיקראו בחו"ל, ולא יכוונו נגד הבית: נג) **כי אתה**, ובאר הטעם אחר **שהבדלתם לך לנחלה** וא"כ ראוי שתשגיח על תפלתם מצד עצמם מצד שהם מובדלים לחלקך:

פסוק נו
ברוך ה' אשר נתן מנוחה, כבר בארתי (ש"ב ז') שבנין המקדש לא היה אפשרי כ"ז שלא היה לישראל מנוחה מן האויבים וכן הבטיח ועברתם את הירדן וכו' והניח ה' לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח והיה המקום אשר יבחר וכו', וז"ש אשר נתן מנוחה ככל אשר דבר, לא נפל דבר א' מכל דברו, כי כן נתקיים ג"כ הבטחתו שיבחר במקום מיוחד להשכין שכינתו שם בקביעות, וכמ"ש ונתתי משכני בתוככם וכו':

פסוק נז

יהי ה' אלהינו עמנו הנה האמצעים שיבחר ה' כדי שיעמדו ישראל בתורתו וליראה אותו הם בשני דרכים, לפעמים יהיה זה על ידי עונשים או שיסתיר פנים מהם ותמצאנה אותם רעות רבות וצרות עד שיכירו שזה בסבת חטאתיהם. ולפעמים יהיה זה על ידי שישגיח בהם בהשגחה תמידית ויראה להם אותותיו ונפלאותיו, למען יכירו כי הוא אלהיהם ושכל טובם מאתו בא. ובזה הדרך נהג עמהם עת הוציאם ממצרים שהיו הנסים מתמידים וההשגחה דבוקה בם תמיד ובקש שלמה שה' יהיה עמהם כאשר היה עם אבותם להטות לבבינו אליו, שעל ידי שיהיה עמהם בתמידות ע"י זה יטה לבבם אליו, כמו שכן נגד אבותם עשה פלא והיה עמהם בתמידות, ומ"ש אל יעזבנו ואל יטשנו מוסב לשני פנים שאל יעזבם כמו שלא עזב את אבותם. וכן יכוין לומר אל יעזבנו להטות לבבינו אליו, שלא ינהג עמהם בדרך השני לעזוב אותם תחת המקרה שעל ידי כן יטה לבבם אליו על ידי רעות ועונשים, רק יהי ה' אלהינו עמנו שעל ידי כן יטה לבבנו אליו בדרך הראשון:

פסוק נט

ויהיו דברי אלה, ר"ל כי השגחת ה' תהיה לפעמים כוללת כמ"ש שכל העולם נדון בר"ה שבו יקצב ה' השפע הצריכה לכל השנה אם לשבט אם לחסד, ולפעמים תהיה פרטית קבועה יום ביום, כמ"ש ר' יוסי אדם נדון בכל יום, וזה בעת שעושים רצונו, כמו שהיה במדבר שנתן טרף חוקם דבר יום ביומו, ובקש שלמה שתפלתו תהיה **קרובה אל ה'** תמיד בענין שתעורר תמיד פניו והשגחתו עליו ועל עמו, עד **שיעשה משפטם** וצרכם **דבר יום ביומו** בהשגחה קבועה הפרטית שבזה ירויח שני דברים:

פסוק ס

א. **למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים** כי השגחה הכללית הקבועה מר"ה היא קרובה לדרך הטבע והאומות תולים אותה בטבע, משא"כ כשיראו ההשגחה הקבועה יום ביום יכירו כי ה' פועל הכל:

פסוק סא

ב. **והיה לבבכם שלם עם ה'** כי גם לישראל תפעול שיהיה לבבם שלם עם ה' לא חלוק לשתים, כי ימצא בלבם ספק היש ה' בקרבם אם אין לא כן כשיראו ההשגחה הקבועה לא יעלה שום טינא בלבם ועי"כ ילכו בחוקיו כיום הזה שכולם ראו השגחת ה' השוכן בתוך עמו ישראל:

פסוק סד

ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר דברים ככתבן דברי ר' יהודה, קדש את רצפת החצר בקדושת מזבח להקטיר על הרצפה, **כי מזבח הנחושת** מזבח האבנים שעשה תחת מזבח הנחושת קטן מהכיל א"ל ר' יוסי והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על מזבח של משה וכשאתה מגיע לחשבון אמות ולמנין עולות זה של אבנים גדול משל משה שמזבח של משה היה מקום מערכתו אמה על אמה וזה היה מקום מערכתו כ"ד על כ"ד הרי של שלמה חמש מאות ושבעים ושש כשל משה א"כ מהו קדש המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה וקטן מהכיל בשל משה הוא אומר ע"כ לשון רש"י, והוא מזבחים דף נ"ט, הנה מ"ש שהיה מקום המערכה כ"ד אמות על כ"ד לר' יוסי, הוא נגד משנה מפורשת (בפ"ג דמדות) א"ר יוסי מתחילה לא היה אלא כ"ח על כ"ח כונס ועולה במדה זו עד שנמצא מקום המערכה כ' על כ', וכן יפלא על המפ' בד"ה שכ' ג"כ כדברי רש"י פה, וברש"י בזבחים שם כתב באמת שהיה מקום המערכה עשרים על עשרים, אולם דברי ר' יוסי בל"ז תמוהים דהא בד"ה כתוב בפי' שמזבח הנחושת אשר עשה שלמה לא היה יכול להכיל את העולה, וזה כר' יהודה, וצריך לדחוק שתחלה העמיד שם מזבח של משה וחברו בבנין ועז"א אשר עשה שלמה, ר"ל שתקנו בבנין ולא יכול להכיל העולות והגדיל מקום המזבח וקדש הרצפה להקים עליו מזבח:

פסוק סו

ביום השמיני שלח את העם בשמיני עצרת פטרם מלהיות עמו ביחד כי כל הימים שבעה ושבעה היה חוגג בעבור כל העם לכבוד החינוך וזה נפסק בשמיני עצרת, ומזה הבינו דהשמיני רגל בפ"ע ויברכו את המלך ברכה בפני עצמו, כמו שפרש"י בר"ה דף ד' ובכ"מ שמ"ש דשמיני טעון ברכה בפ"ע היינו ברכת המלך, ובכ"ז לא יכלו ללכת בלילה לבתיהם דשמיני עצרת טעון לינה כמ"ש חז"ל בכ"מ, לכן אמר בד"ה שביום כ"ג לחדש שלח את העם, ר"ל שאז הרשה להם ללכת לאהליהם:

פרק ט

פסוק א

ואת כל חשק כי בית ה' ובית המלך היו דברים נצרכים, וזולת זה בנה בנינים שלא היה צריך להם רק **שחפץ לעשות** לבנות ולנטוע ולהגדיל מעשיו אף שלא לצורך הדברים רק כדי שיעשה מעשים הרבה כמ"ש הגדלתי מעשי בניתי לי בתים:

פסוק ב

וירא ה' שנית והגם שהיתה זאת הפעם השלישית, המראה שראה בתחילת הבנין אינה מן החשבון שלא היתה נבואה גמורה שלכן כתוב שם (למעלה ו' י"א) ויהי דבר ה' אל שלמה שזה מדרגה קטנה כמו שכתב הרמב"ם במו"נ (ח"ג) ולכן לא חשיב מחזה זאת בד"ה, וז"ש **שנראה אליו שנית כאשר נראה אליו בגבעון** ששם היה נבואה גמורה, וכבר בארתי זה בהקדמת ספרי שירי הנפש בפרטות:

פסוק ג

שמעתי את תפלתך הנה בתפלתו התפלל על שני דברים, א. שישכן ה' שכינתו בבית בתמידות וישמע תפלות המתפללים שם, ב. על התמדת מלכות בית דוד א"ל ששמע תפלתו בשני אלה, אם בענין המקדש **הקדשתי את הבית** וא"ל שהקדישו לשני ענינים, א. **לשום את שמי שם** היינו שיקרא תמיד בית ה' ויהיה שם ה' נקרא עליו, ב. **שיני ולבי יהיו שם** שישגיח עליו בהשגחה נסיית מיוחדת שזה הוראת העינים, ושיהיה באהבה רבה שזה ענין הלב, וזה בשני זמנים שבעת שיעמד המקדש ויהיו ישראל ראוים **יהיו שם עיניו ולבו**, וגם בעת שיוחרב **יקרא שם ה' עליו** וכולם יחזיקו את המקום למקודש לשם ה', ויש הבדל בין **עד עולם** ובין **כל הימים**, שכל הימים מציין הימים המיוחדים להמשך איזה דבר, (כמו כל הימים אשר בן ישי חי, כל הימים אשר אתם חיים על האדמה), ור"ל **כל הימים**, שיהיה בנוי **יהיו עיני ולבי שם**, אבל **שמי אשים שם עד עולם** שזה לא יופסק בשום פעם אף בחורבנו:

פסוק ד

ואתה אולם מה שנוגע לענין השני של התמדת מלכות ב"ד זה תלוי בתנאי **אם תלך לפני** וכו' **בתם לב** הוא שיהיה המעשה בתמימות בלי פניות חצוניות **וביושר** באמונות ודעות, עד שעי"כ תלך לפני **לעשות ככל אשר צויתיך** במצות עשה **וחוקי ומשפטי תשמור** במצות לא תעשה, שהשמירה הוא בשב ואל תעשה:

פסוק ה

והקימותי אז אקים מלכות בית דוד לעולם, **כאשר דברתי** וכו' ר"ל שהיה הדבור בתנאי, אם ישמרו תורת ה':

פסוק ו

אם שוב תשובון מבואר אצלי שהבטחת המלכות לבנו של דוד היה בלי תנאי, רק ההבטחה לדור שלישי היה בתנאי כמ"ש נשבע ה' לדוד אמת לא ישוב ממנה מפרי

בטנך אשית לכסא לך (וזה היה בלי תנאי), אם ישמרו בניך בריתי וכו' גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך (וזה היה בתנאי), וז"ש **אם שוב תשובון אתם ובניכם מאחרי**, אז:

פסוק ז

והכרתי אז יכרית **את ישראל** שהם יומשכו אחרי המלך במעשיהם וממילא תבוטל המלוכה:

ואת הבית אשלח מעל פני, ר"ל שלא תהיה השגחתי עליו וממילא תמצאנה אותם רעות רבות וצרות, בין ישראל שיהיו למשל ובין הבית, כי:

פסוק ח

והבית הזה מצד **שיהיה עליון**, וכולם יחזיקו אותם כמקום קדוש ועליון בחשיבות ומצד זה בעצמו **כל עובר עליו ישום ושרק** על חורבנו, שלפי שיהיה המקום קדוש ביותר יגדל ההשתוממות על חורבנו, וגם ירמוז בזה מ"ש חז"ל שכל המקודש יותר שמם יותר, ומצד זה עצמו שיהיה עליון תגדל השמה והשריקה (ובדברי הימים כתוב והבית הזה היה עליון) ועל ידי כן **יאמרו על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ולבית הזה** אחר שכולם ידעו שהארץ והבית מיוחד לה' ידעו שחורבנו בהשגחת ה' וישאלו על סבתו:

פסוק ט

ואמרו על אשר עזבו את ה' אלהיהם אשר הוציא את אבותם מארץ מצרים שעל ידי כן הפלם לחלקו ושלא יהיו תחת משטר הכוכבים והמזלות, והם החזיקו באלהים אחרים, ע"כ **הביא ה' עליהם את כל הרעה הזאת** מה שלא עשה כן לכל גוי, שלא הפלם להיות תחת השגחתו ולא יגדל חרונו עליהם על שעובדים לככבים, כמ"ש אשר חלק ה' לכל העמים:

פסוק י

(י-טו) **השאלות**: איך יתכן שנתן שלמה לחירם ערים מא"י להפקיע מהם קדושת הארץ שזה נגד חוקי התורה, ולמה התעורר עתה לתת לו מתנה זאת, ואיך א"ל מה הערים אשר נתת לי כמבזה מתנתו, ובד"ה נאמר שחירם נתן ערים לשלמה, ושלמה בנה אותן וזה לא נזכר בכאן ולמה שלח לו עתה מאה ועשרים ככרי זהב, מ"ש וזה דבר המס, וספר מהבנינים שבנה שזה אינו מענין המס, והיה לו לספר ענין המס: (י-יא) **ויהי מקצה** הנכון כמ"ש הרי"א ששלמה לא נתן לחירם הערים לחלוטין להוציאם מקדושת הארץ, רק באשר התחייב לתת לחירם מדי שנה בשנה עשרים אלף כור חטים ועשרים אלף כור שמן, וכן נתן לו כל העשרים שנה בעבור שנתן לו עצי ארזים כל חפצו, כאשר כלה את הבנינים רצה שלמה שישאר זה ביניהם לעולם שהוא יתן לו צרכיו בזהב ועצי ארזים

ותחת חיובו נתן לו עשרים עיר בארץ הגליל ששם ארץ מבורכת, שהשדות וכרמי הזיתים יהיו משועבדים לחירם להוציא מכל עיר אלף כור חטין ואלף כור שמן, וז"ש **ויהי מקצה עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים בית ה' ובית המלך** ר"ל כל הבנינים שבנה לצורך ביתו יען **שחירם נשא את שלמה** (ר"ל שנתן לו משאת ומנחה בכל עת) **בעצי ארזים** וכו' **ובזהב לכל חפצו**, לכן **אז יתן** (ר"ל גמר בדעתו לתת לו) **עשרים עיר** שיוציא משם החטים והשמן:

פסוק יב

ויצא לראות את הערים אם יוכל להוציא משם החטים והשמן ולא ישרו בעיניו:

פסוק יג

ויאמר מה הערים, ר"ל הלא לא יוציאו פרי תבואה כפי הצורך **ויקרא להם ארץ כבול** ר"ל ארץ חול שאינו עושה פירות, ונתן לו את הערים בחזרה, וזה שנזכר בדברי הימים שהערים אשר נתן חירם לשלמה (ר"ל שנתן לו בחזרה) בנה שלמה אותם ויושב שם את בני ישראל שהם יעבדו אדמתה ויתנו העשרים אלף כורים לחירם ועי"כ נשאר ביניהם ההתקשרות להבא, ואז:

פסוק יד

וישלח חירם למלך מאה ועשרים ככר זהב, שהגם שלא הוצרך לשלמה ארזים הוסיף לתת לו זהב יותר ממה שנתן לו תחלה:

פסוק טו

וזה דבר המס, ר"ל זה היה הסבה שבעבורו **העלה שלמה** מס מישראל (כמו וזה הדבר אשר מל יהושע) מפני שהיה צריך **לבנות את בית ה'** וכו':

פסוק טז

פרעה מלך מצרים מכאן עד ואת בית חורן תחתון הוא מאמר מוסגר ושיעור הכתוב שבנה את מגידו ואת גזר ואת בית חורן תחתון וספר איך בנה את גזר והיא היתה מיושבת מן הכנעני כמ"ש (יהושע ט"ז י' שופטים א' כ"ט) מפני שפרעה לכדה ושרפה באש ונתנה לנדוניא לבתו ולכן בנה שלמה את גזר:

פסוק יז

ואת בית חרן תחתון ובד"ה נזכר שבנה בית חרן העליון ובית חרן התחתון ערי מצור חומות דלתים ובריח, נראה שבית חרן התחתון בנה שתי פעמים, שהיתה חרבה ובנה לעיר מושב וזה הנזכר פה, ואח"כ בנה אותה ואת בית חורן העליון להיות ערי מבצר וזה הנזכר בד"ה:

פסוק יח
ואת תדמר במדבר כי המקום היה מדבר חול (כמ"ש בשבת דף ל') שהתרמודים דרים בין החולות, והיתה **בארץ** ר"ל בארץ ישראל:

פסוק יט
אשר היו לשלמה כי בד"ה נזכר עוד **שבנה ערי מסכנות** (היינו ערי אוצרות) **בחמת**, רק אלה שבחמת היו מיוחדים אל הסוחרים להניח שם מסחרם, ופה מדבר מערי המסכנות שהיו מיוחדים לשלמה עצמו:

פסוק כב
לא נתן שלמה עבד, הגם שהעלה מהם מס כמ"ש וזה דבר המס אשר העלה שלמה, וכבר נזכר למעלה (ה' כ"ז) שהיה המס שלשים אלף איש, לא היו עבדים, רק היו עושים במלאכה לכרות העצים בלבנון והיו חדש בלבנון ושני חדשים בביתו, שזה אין קרוי עבדות:

פסוק כג
השאלות: למה חזר זה שנית וכבר אמר זה למעלה (ה' ל') ושם אמר שהיו ג' אלפים ושלש מאות והוא סותר להנאמר בכאן ובד"ה אומר שהיו מאתים וחמשים:
אלה שרי הנצבים חמשים וחמש מאות וזה סותר למ"ש למעלה (ה' ל') ששרי הנצבים היו שלשת אלפים ושלש מאות, וזה יבואר לך ע"פ פי' שם שהג' אלף היו שרי חמשים לק"נ אלף נושא סבל וחוצבים בהר, והשלש מאות היו שרי חמש מאות, (ובד"ה ב' ב' ט"ז) כתוב ויספור שלמה כל האנשים הגרים אשר בא"י אחרי הספר אשר ספרם דוד וימצאו מאה וחמשים אלף וכו', מבואר שזה היה מספר אחר חוץ מהמספר שספר דוד כמו שכתוב (בדברי הימים א כ"ב:ב') ויאמר דוד לכנוס את הגרים אשר בארץ ישראל ויעמד חוצבים לחצוב אבני גזית, ושלמה ספר את הגרים שנוספו אחרי מספר של דוד והיו ק"נ אלף, והיו עליהם ממונים ג' אלפים וג' מאות, חוץ מזה היו הגרים של ימי דוד שהיו מכבר, והיו כ"ה אלף, והיו עליהם חמש מאות שרי חמשים וחמשים שרי חמש מאות, ובד"ה כתוב ואלה שרי הנצבים חמשים ומאתים הרודים בעם, שם לא כתוב שרי הנצבים אשר על המלאכה, ולא היו הממונים על הגרים רק הממונים על ישראל שהיו תמיד עשרת אלפים בלבנון, והיו עליהם מאתים שרי חמשים ועשרים שרי חמש מאות, וכבר הזכרתי למעלה לישב הסתירה מה שבד"ה כתוב ג' אלפים ושש מאות שבד"ה חושב ממונים על הממונים שהיה כ"א ממונה על עשר וה"ה כאן חשיב כן והיו עשרים ממונים על הממונים ועשר שרי אלף הרי חמשים:

פסוק כד
אך בת פרעה עלתה, ובד"ה כתיב ואת בת פרעה העלה שלמה מעיר דוד כי אמר לא תשב אשה לי בבית דוד, שם באר הטעם מה שבנה לה בית בפ"ע שהוא כדי שלא תשב בבית דוד, ופה ספר שאחר שבנה לה בית **עלתה** היא מעצמה ברצונה **אל ביתה**, (כי לה לא גלה שהוא מפני שאינו רוצה שתשב בבית דוד, כי בהפך לה אמר שהוא לכבודה שיהיה לה בית בפ"ע) ולצורך ביתה בנה את המלוא (שהיה מקום פתוח רחב ידים) להיות מוגדר בשבילה לצניעות ובתים לעבדיה ומשרתיה, ושם אמר אז העלה שלמה עולות לה', משמע שזה היה בגמר בנין בית ה' שאז כבר נגמר בנין בת פרעה ובנה ג"כ את המלוא, ואח"כ העלה עולות, וכן משמע מסדור הדברים פה שכ"ז שישבה שם בת פרעה לא היה ענין הבית נשלם כי ישבה אשה בת נכר שם:

פסוק כה
והעלה שלמה שלש פעמים ר"ל העולות של שלש רגלים העלו מקופת המלך על הוצאותיו, וכן **הקטיר אתו** ר"ל עם מזבח החצון הקטירו על המזבח **אשר לפני ה'** שהוא מזבח הפנימי את הקטורת, שזה היה ג"כ מקופת המלך, ובד"ה מבואר שה"ה יתר קרבנות הצבור, וזה רמז פה במ"ש **ושלם את הבית**, שכמו שבנה את הבית כן השלים אותו במה שנתן כל צרכי הבית והקרבנות, שבזה נשלם ענין הבית ועבודתו:

פסוק כו
ואני הוא שם הכלל אניות, כמו ויהי לי שור וחמור, **בעציון גבר** מבואר בד"ה שכבש אז את עציון גבר ואת אילות:

פסוק כז
אנשי אניות היודעים מלאכת האניות ואיך להנהיג אותם, **ויודעי הים**, הם היודעים דרך הים והרוחות וכדומה, שהם מלחים וחובלים:

פסוק כח
ארבע מאות ועשרים ובד"ה כתוב וחמשים, השלשים היתרים שם נתן לעבדי חירם בשכרם:

פרק י

פסוק א
ומלכת שבא פי' מהרי"א שעבדי שלמה אשר הלכו באניות אופירה עברו בדרכם דרך ארץ שבא שהים הסובב אותה מתחבר עם ים סוף בצד מערב והם ספרו חכמת שלמה,

והיא **שמעה שמעו לשם ה'** ר"ל שחכמתו היא אלהית, לא טבעית **ותבא לנסותו בחדות**, כי א"א בחכמה אנושית לבד להגיד כל החדות שלפעמים ענינם נעלם כמו חדתו של שמשון, שלא היה אפשר להגידה כי מי ינבא שהרג ארי ושקננו בגויתו עדת דבורים ודבש:

פסוק ב

(ב-ז) **השאלות**: למה בחרה לנסותו בחדות דוקא, לא בעניני חכמה ומדע, מז"ש ויגד לה את כל דבריה שהיל"ל את כל שאלותיה או חדותיה, ומה הכפל מושב עבדיו ומעמד משרתיו, ומז"ש אשר שמעתי על דבריך ועל חכמתך, שהוא כפל לשון:
ותבא והגם שיכלה ללכת דרך ים עם אני המלך, למעלתה הלכה דרך המדבר לכן באת בחיל כבד לשמרה בדרך:
ותדבר אליו את כל אשר היה עם לבבה מגיד בזה שהיה מחכמה האלהית הנתונה בלבו של שלמה לדעת מן הדבור החיצוני את הדבור הפנימי של הלב, כי הלשון היא שליח של הלב ודובר בעדו, אבל הדיבור הלביי הוא מפורש ושום שכל, והלשון תחוד חדה ותמשול משל, ושלמה הבין מן דבורה החיצוני את הדיבור הפנימי אשר עם לבבה, ועי"כ:

פסוק ג

ויגד לה שלמה את כל דבריה שבעת הגיד חדתה הגיד דבריה בעצמם, כי הבין דבורה העקרי הלביי ועי"כ ידע תעלומות לבבה, למשל כשאמר שמשון מהעז יצא מתוק, הגם שהדבור החיצוני היה חדה, הדבור הפנימי חשב שהעז הוא הארי והמתוק הוא הדבש, וחשב המעשה שקרה עם הארי, וזאת ידע שלמה כי הבין מחשבת הלב הנקשר עם הדבור בחכמת אלהים אשר בו, ועי"כ לא היה דבר נעלם מן המלך:

פסוק ד

ותרא חוץ מזה ראתה את כל חכמת שלמה, בכל מיני החכמות **והבית** היינו הבתים שבנה:

פסוק ה

ומאכל שולחנו שהיה נעלה משולחן כל המלכים בכמות ובאיכות, **ומושב עבדיו** הם האוכלים על שולחן המלך שהיה מושבם בסדר לפי מדרגתם איש לפי ערכו, **ומעמד משרתיו** המשרתים בשולחן המלך כל אחד היה לו מעמד מיוחד לפי שירותו, וכן **מלבושיהם** כל אחד היה לו מלבוש מצויין בפ"ע כפי עבודתו, שהטבחים היה להם מעמד ומלבוש מיוחד וכן הרקחים והאופים ודומיהם וכל אחד הכיר את מקומו והיה ניכר בלבושו, **ומשקיו** שהיו ממינים רבים וממדינות מתחלפות, **ועולתו** הוא המעלה

שעשה מעצי אלמוגים שהיה עולה בה מביתו לבית ה' שיזכיר בפסוק י"ב שהיה יקר ונפלא מאד, ובד"ה אמר **ועלייתו**:

פסוק ו

אמת היה הדבר כי כבר אמר החוקר שהעוסקים בחכמה העיונית קשה להם להשתלם גם בשכל המעשי, כי נושאי העיונים הם מושגים מופשטים מחומריים ולא ישימו לב על הנהגה המדינית והמעשיי שהוא נקשר בענינים חומריים, ואני **שמעתי בארצי על דבריך** שהוא הנהגת ביתו ומדינתו **ועל חכמתך** בדברים השכליים, ולכן:

פסוק ז

לא האמנתי לדברים, אם מצד שלא ימצאו שתיהן יחדיו, אם מצד ההפלגה שהפליגו לספר מרוחב לבו, **עד אשר באתי ותראינה עיני** שראתה הפלגת חכמתו, וגם שראתה איך עם חכמתו העיונית השתלם גם בהנהגת הבית והמדינה כמ"ש ותרא את כל חכמת שלמה שהוא העיוני וגם הבית אשר בנה ומאכל שולחנו וכו', **והנה לא הוגד לי החצי** כי החכמה הטבעיית י"ל גבול ויגדל שמע החכם ברחוק יותר מבקרוב, שמי שרואה אותו יראה שחכמתו בעלת גבול וא"א שידע כל הדברים, וגם שידיעתו אינה ברורה, אבל חכמת שלמה שהיתה אלהית והיה לבו כמעין הנובע מן המקור האלהי אשר בלבו היא מתוספת כל שעה והמקור מתרבה כל עוד שיוסיפו לשאב מים מדליו, ועז"א **הוספת חכמה וטוב**, ור"ל בחכמה היא ההשכלה ובטוב ר"ל ההנהגה הטובה:

פסוק ח

אשרי, נגד ההנהגה אמרה **אשרי אנשיך** המונהגים מאתך, ונגד החכמה **אשרי עבדיך אלה** שהם עבדי המלך הקרובים אליו שמצד **שעומדים לפניך תמיד הם שומעים את חכמתך**:

פסוק ט

יהי ה' אלהיך ברוך אשר חפץ שיעור הכתוב **אשר באהבת ה' את ישראל לעולם חפץ בך לתתך על כסא ישראל**, שע"י אהבת ה' את ישראל נתן להם פרנס טוב כמוך **שתעשה משפט וצדקה**, שבזה יהיו העם מאושרים, כי לפי זכות העם ואהבת ה' אותם ישגיח עליהם לתת להם מלך חכם אוהב צדקה ומשפט:

פסוק יא

השאלות: מ"ש וגם אני חירם אין מקומו פה רק בס"ס הקודם שדבר מן האניות הי"ל זאת:

וגם אני חירם פי' רי"א שלפי שזכר למעלה שהתפלאה על עליתו שהיה עולה בה לבית ה', בא לספר מעלת העליה שנרשמה כ"כ לפי שהיתה כולה מעצי אלמגים שהם יקרים מאד ולא בא כן עד היום הזה כי היו מעטי המציאות מאד, והיו נמצאים אצלו בריבוי עד שעשה מהם מסעד לבית ה' ולבית המלך וגם כלי זמר שצריכים עצים גדולים שזה אינו בנמצא כלל ממין הזה:

פסוק יג

והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מדברים שראתה באוצר המלך ותחפץ בהן, **מלבד אשר נתן לה** מנחה כנגד מנחה, כפי גדולת ידו נתן לה דברים יקרים, ובד"ה כתיב **מלבד אשר הביאה אל המלך**, ר"ל מה שנתן לה כנגד מה שהביאה: **ותפן ותלך לארצה** בל תחשוב שהמלכה הזאת אשר נסעה דרך רחוקה כזאת שטטה לראות את המדינות ובאה אל שלמה דרך אגב, כי עקר ביאתה היה רק אל שלמה לבדו ולא פנתה לשום מקום זולתו, ואחר ששבעה שמחות את פניו פנתה בדרך ישר לארצה:

פסוק יד

ויהי, תכלית ספורים האלה הוא לספר איך נתקיים בו הבטחת ה', אם במתנת החכמה, אם בכבוד אם בעושר, וספר מענין עשרו שבכל שנה בא לו זהב רב תרס"ו ככר, ולפמ"ש הרי"א שמשקל הככר הוא י"ב אלף ג' מאות דוקאטי ווינעציאניש בא לו בשנה שמונה מיליאן קצ"ט אלפים שמונה מאות דוקאטי:

פסוק טו

לבד מאנשי התרים הם הסוחרים הגדולים התרים במדינות להביא סחורות ממדינה למדינה:

ומסחר הרוכלים הקטנים, שכל סחורה שעברה דרך מדינתו נתנה מס קצוב למלך, **וכל מלכי הערב** שהביאו לו מנחה:

פסוק טז

(טז-יז) **מאתים צנה ושלש מאות מגנים** הצנה מקיף מג' רוחות והמגן מרוח א', והיה צריך אל הצנה שש מנים, כי כל מנה מחזיק מאה זהב:

פסוק יט

וראש עגול למעלה במקום מושבו היה עגול מאחריו כמדת גופו וראשו לסמוך עליו גבו, **וידות מזה ומזה** לתמוך ידיו עליהם:

פסוק כ

ושנים עשר אריים כי דגל יהודה היה צורתו אריה ורמז על י"ב אבותיו משלמה עד יהודה או מדוד עד יעקב, ולי"ב השבטים, וכמו שהים שבו מימי החסד עמד על י"ב בקר ופני שור מהשמאל כן כסא הדין עמד על י"ב אריות שהם בימין המרכבה, לכלול חסד במשפט:

פסוק כב

השאלות: למה ספר זה שלישית מן האניות וכבר אמר זה למעלה ס"ס ט' ובסי' זה פי"א, שם אמר ללכת אופירה ופה אמר אני תרשיש שם משמע שהיו האניות לשלמה. ושהיו מביאות זהב לבד ופה משמע שעקר היה חירם ושהיו מביאות גם כסף, ושבאה אחת לשלש שנים:

כי אני תרשיש, הרי"א חשב כי תרשיש היא העיר קארטאגא בצפון אפריקא על יד ים התיכון, ועי"כ הרבה לתמוה איך הלכו אניות מעציון גבר שהוא על שפת ים סוף לתרשיש, והלא רצועות המדבר (ארץ זיעץ) מבדלת בין ים סוף לים התיכון? ורצה לדחוק שנקראו אניות תרשיש, ע"ש צורתם שנעשו כתבנית האניות האלה, אבל עמד לנגדו מ"ש בדה"ב (כ' ל"ז) ויחברהו עמו לעשות אניות ללכת תרשיש ויעשו אניות בעציון גבר, ואיך הלכו מעציון גבר לתרשיש, והפליאה הזאת מלאה את לבבו לאמר שעזרא הסופר טעה במ"ש ביהושפט (מ"א כ"ב י"ט) שעשה אניות תרשיש ללכת אופירה, וטעה שר"ל אניות ללכת תרשיש עיין שם, וחלילה לנו מזה הדעת שנאמר שכותב ד"ה טעה, ושלא ידע פשט הכתוב במלכים ולא ידע שא"א ללכת מעציון גבר לתרשיש באניה, אבל האמת עד כמ"ש בפי' ישעיה (סי' כ"ג) שתרשיש היא עיר טארזיס שהיא שפאניען הקדומה שהיתה רוכלת הצוריים בספרד, כמו שכתבו חכמי העמים, ונודע כי הצוריים בבואם לספרד, (אשר כינו בשם אושפניא ע"ש שהשפנים נמצאו שם לרוב) מצאו כסף מזוקק על פני הארץ הרבה מאד עד שעשו כל כליהם וגם חשוקי ווי ספינותיהם מכסף, ובנו להם עיר מושב ורוכלת העמים טערזוס, והעיר הזאת יושבת על מבואת ים האטלאנטי שהוא ים אקיאנוס, וידוע שים סוף נכנס לים אקינוס, ולפ"ז באניות שבנה בעציון גבר היה יכול לילך בין לאופיר בין לתרשיש. ולמעלה (ט' כ"ז) ספר ששלח משם אופירה וחירם שלח את עבדיו עם עבדי שלמה, כי עבדי שלמה היו העקר במהלך הזה, והם לקחו שם זהב לא כסף שלא נמצא באופיר, כי בארצות החמות לא יתילד כסף רק זהב ומקום הכסף בארצות הקרות, ופה ספר הטעם שלא נחשב הכסף בימי שלמה **כי היה לו גם אני תרשיש עם אני חירם**, ר"ל אניה הולכת לשפאניען ששם היה חירם עקר כי היתה

תחת רשותו, **ואני תרשיש תבא אחת לשלש שנים**, והיא היתה נושאת גם כסף, שידוע שהיה שם לרוב מאד, וכמ"ש כסף מרוקע מתרשיש יבא, וגם הביאו משם שנהבים וקפים וטווסים שהיו מצויים שם, ומ"ש לקמן (כ"ב מ"ט) שיהושפט עשה אניות תרשיש ללכת אופירה ולא הלך כי נשברו אניות בעציון גבר, היינו שהיו האניות מיוחדות ללכת תרשיש ע"כ נקראו אניות תרשיש והיה בדעתו ללכת גם לאופיר, וע"י שנשברו בעציון גבר אצל החוף לא הלך אף לתרשיש וכ"ש לאופיר, וזה עצמו כתב עזרא בד"ה, וחלילה שיבא בכתובים דבר מכחיש המציאות:

פסוק כג

ויגדל ר"ל מכל הספורים הנזכרים מבואר איך **גדל מכל מלכי הארץ בין בעשר בין בחכמה**, ולא זאת, כי חכמתו היתה סבת עשרו, שע"י:

פסוק כד

שכל הארץ מבקשים את פני שלמה מפני חכמתו עי"כ נתעשר ג"כ, כי עי"כ:

פסוק כה

והמה מביאים לו איש מנחתו, כמו שהיה המנהג בבוא לראות פני מלך גדול:

פסוק כו

השאלות: מ"ש שהיה לו אלף וארבע מאות רכב סותר למ"ש למעלה:

ויאסף שלמה למעלה אמר שהיה לו ארבעים אלף ארות סוסים, ופה דבר מן הרכב, שהוא מרכבות ברזל שהיו לוחמים בהם עם האויב כמ"ש כי תשע מאות רכב ברזל לו (שופטים ד':ג') היה לו אלף וד' מאות, והיו מקצתם בערי הרכב ומקצתם עם המלך להגן עליו מבית ומחוץ, ר"ל מלבד מה שהמלכים היו עובדים אותו מאהבה מפני חכמתו היו עובדים גם מיראה כי היה לו סוס מוכן ליום מלחמה ורכב ופרשים:

פסוק כז

ויתן המלך ולא לבד שהיה עושר גדול להמלך עצמו כי גם אנשי ירושלים נתעשרו מאד ע"י רבת עם שבאו לשם, וע"י רבת המסחר בהאסף לתוכה עמים רבים כל אחד מעשירי ירושלים היה בונה לו בית ארזים עד שנתרבו הארזים כשקמים:

פסוק כח

ומוצא הסוסים הסוסים של שלמה היה מוצאם **ממצרים** ששם היו הסוסים המובחרים, וגם היה לו **מקוה**, הוא מקום שמגדלים שם את הסוסים ונקוים שם סוסים רבים, ומפרש כי **סוחרי המלך יקחו מקוה במחיר** שלא קנו סוסים לאחדים רק קנו כל הסוסים

שבמצרים כל המקוה והאוסף של הסוסים היו שייכים לסוחרי שלמה, וכל הסוסים הנולדים שם במקוה ההוא היה שלהם והיה בידם להרבות המקח, ועי"כ:

פסוק כט

ותעלה ותצא מרכבה, ר"ל עלה המחיר בדמים יקרים עד שמרכבה של ד' סוסים היה מחירה שש מאות שקלי כסף עד שמלכי החתים וארם שרצו לקנות סוסים היו צריכים לקנות מסוחרי שלמה, כי סוסי מצרים היו שלהם, ומזה נתעשרו ישראל ג"כ, כי כל מסחר הסוסים של מצרים היה ברשותם:

פרק יא

פסוק א

והמלך שלמה אחר שספר איך הצליח שלמה כל עוד הלך בדרכי ה', החל לספר איך בסוף ימיו שעזב את ה' גם ה' עזבו, וכבר באר הרי"א שהיה חטאו משולש, א. מה **שאהב** נשים נכריות, שלא היה ענינו ענין אדם הנושא אשה, רק ענין הנער החושק ונפשו קשורה בנפש חשוקתו, כמ"ש בהם דבק שלמה לאהבה, ב. בהיותן **נשים נכריות** שאסרה תורה מלהתחתן עמהן, ג. במה שלקח נשים **רבות** שהמלך מוזהר שלא ירבה לו נשים אפילו כאביגיל, ומפרש נגד נכריות אמר, **מואביות עמניות** וכו' ובת פרעה בראשן שבה התחיל לקלקל, והגם שגייר אותן, הלא היו:

פסוק ב

מן הגויים אשר אמר ה' ואסר מלהתחתן עמהם, מצד **שיטו לבבכם אחרי אלהיהם**, ונגד אהב מפרש **בהם דבק שלמה לאהבה** שלא דבק דרך אישות לבד רק דרך אהבה וחשק, ונגד רבות מפרש:

פסוק ג

ויהי לו נשים שרות שבע מאות וכו', ועל ידי כן **ויטו נשיו את לבבו** שגם בנערותו הטו את לבו רק שבשנות עלומיו עוד עמד טעמו בו והיה ההטיה אל חטאים קלים, אבל:

פסוק ד

(ד-ז) **השאלות**: איך יצוייר ששלמה החכם מכל האדם יאמין בשוא נתעה וילך אחרי הבלי אלהים אחרים, ואם כן עשה איך אמר שלא היה לבבו שלם כלבב דוד אביו, ואמר שנית אחרי שאמר שהלך אחרי עשתרות וכו' שלא מצא אחרי ה' כדוד אביו, שמשמע שרק כדוד לא היה אבל לא שהיה עובד גלולים:

ויהי לעת זקנת שלמה גברה ההטיה עד **שהטו את לבבו אחרי אלהים אחרים**, ובאר הדבר שלא תחשוב שהוא עצמו עבד ע"ז ח"ו, רק שלא מיחה בנשיו שעבדו אלהים אחרים ובזה נתגלה **שלא היה לבבו שלם עם ה' אלהיו כלבב דוד אביו** שאז היה אהבת ה' גוברת על אהבת נשיו והיה מגרש אותן מעל פניו:

פסוק ה

וילך שלמה ר"ל שהיה נראה כהולך אחריהם ומפרש איך התיחס דבר זה אליו, כי על ידי: ו) **שעשה הרע בעיני ה'** במה **שלא מלא אחרי ה' כדוד אביו** שהיה מוסר נפשו על דבר ה' והוא לא כן עשה, כי:

פסוק ז

אז יבנה שלמה, שהבנין שעשו נשיו היה ברשותו ונקרא על שמו, כי היה הבנין **בהר אשר על פני ירושלים**, והיה זה לנשיו הצידוניות והעמוניות:

פסוק ח

וכן עשה לכל נשיו שלאדומיות ומואביות בנה במה כפי תועבותיהם, ובאר הדבר שלא תטעה ששלמה עצמו עבד תעתועים אלה רק שנשיו היו **מקטירות ומזבחות לאלהיהן** והוא לא מיחה בידיהן, והרי"א הוסיף ששלמה בחכמתו השיג מציאות הנבדלים ואמיתת מה שהם כפי שאפשר, והגיע מעלת ידיעתו לדעת ענינם וכחם והנהגתם בשפלים והדרכים והאמצעיים וההכנות הצריכות להוריד שפע כל שר ושר מהנבדלים על עמו ועל נחלתו, ובזקנתו הטו נשיו את לבבו לא לעבוד ע"ז חלילה כי אם ללמדן אופני עבודת אלהיהן, ודרכי ההכנות איך להוריד השפע משרים העליונים הממונים על אומותיהן כדי להוריד השפע על אותם אומות, והיה זה עון גדול, אם העסק בידיעה זאת ועם שילמד אותה לנשיו שכבר נתגיירו, ומכ"ש בהניחו אותן לעשות זאת בירושלים אשר אוה ה' למושב לו, ולפי דבריו נכון יותר מ"ש וילך שלמה אחרי עשתרות, שהלך הליכות העיון בהמשכת השפע ממעל, אולם גם כפי הפשוט הנה לדעת המכילתא לאו דלא יהיה לך אלהים אחרים קאי על קיום אליל בביתו אף שאינו עובדה, וכן כבר התבאר אצלי במק"א שבלאו דעשיית אליל עובר אף אם עשאה ע"י אחרים כמ"ש בת"כ פ' קדושים ואף אם עשאה ע"י עכו"ם וא"כ אם נאמר ששלמה צוה לעשות כמ"ש אז יבנה, עבר בלאו, ואם בנו הנשים והוא החריש עבר על קיום אליל ברשותו, וכבר בארו חז"ל (שבת דף נ"ו) שכל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה, ודבריהם מוכרחים מן הכתובים שאל"כ לא היה לו לומר שלא היה לבבו שלם עם ה' כלבב דוד אביו, ולא מלא אחרי ה' כדוד אביו, ואמר בפי' שנשיו היו מקטירות לא המלך עצמו:

פסוק ט

ויתאנף ה' בשלמה, מבואר אצלי שפעל אנף הבא בהתפעל מורה על שכלה חרון אפו, כי על ע"ז באו לשונות של קצף וחרון אף כמ"ש הרמב"ם במורה, אולם פה נגזר העונש שבזה יצא החרון אף עד לכלה, ועז"א ויתאנף, וזה היה מצד **כי נטה לבבו מעם ה' אלהי ישראל הנראה אליו פעמים**:

פסוק י

וצוה אליו על הדבר הזה והדבר ששמע מפי ה' בעצמו ועבר עליו בזה אין לו תרופה, כמ"ש חכמי לב בעונש הנביא שבא מבית אל שאכלו הארי כי לא היה לו למרות דבר ששמע מאת ה' בעצמו, וז"ש **שלא שמר את אשר צוה ה'**, ומ"ש הנראה אליו פעמים, והגם שדבר עמו ג' פעמים, הדבור השני (ו' י"א) לא נחשב, כי אז לא נראה אליו במחזה רק היה דבר ה' אליו (כמ"ש למעלה ט' ב') :

פסוק יא

(יא-יד) **השאלות**: מ"ש יען אשר היתה זאת עמך אין לו באור, למה בפסוק י"ב אמר למען דוד אביך ובפסוק י"ג אמר למען דוד עבדי מדוע לא יקרענה בימיו שהוא היה החוטא וראוי שיראו עיניו כידו לא שיעניש את בנו:

יען אשר היתה זאת עמך ר"ל הגם שלא עבדת ע"ז בפועל עברת על קיום אליל ברשותך ובירושלים, כי היתה הע"ז ברשותך **ולא שמרת בריתי** לבער הע"ז לכן **קרוע אקרע את הממלכה ונתתיה לעבדך** והיה העונש הזה מדה כנגד מדה כאשר עבדו הם את צבא השמים שהם עבדי האל והסירו הממלכה מהאל יתברך כן יסיר המלוכה ממנו אל עבדו, אולם באר לו שמ"ש קרוע אקרע הוא על הגזרה שנגזרה עליו עתה ושעוד בימי חייו נבא אחיה השלוני לירבעם ונתן לו עשרה קרעים שהם עשרה שבטים, ובכ"ז המעשה בפעל לא יהיה בימיו, וז"ש:

פסוק יב

אך בימיך לא אעשנה שגמר העשיה לא יהיה בימיך וזה **למען דוד אביך**, וזה יובן עפ"מ שבארתי שה' נתן המלכות לבנו של דוד בלא תנאי, רק לזרע זרעו של דוד נתנה המלכות בתנאי כמ"ש נשבע ה' לדוד אמת לא ישוב ממנה מפרי בטנך אשית לכסא לך, וזה היה בלי תנאי, שעז"א אמת לא ישוב ממנה, אם ישמרו בניך בריתי וכו' גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך, א"כ על בני בניו של דוד התנה תנאי שישמרו בריתי, וע"כ לא יכול לקרוע את המלכות בימיו, רק בימי בנו:

פסוק יג
רק את כל הממלכה לא אקרע וזה לא יהיה מצד שדוד הוא אביך שזה אינו מועיל רק לשלמה עצמו כנ"ל רק **למען דוד עבדי** מצד שהיה עבדי וכסאו כשמש נגדי, **ולמען ירושלים אשר בחרתי** כמ"ש גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך כי בחר ה' בציון, שע"י בחירת ציון יראה שישאר כסא דוד שם שהוא בנה את ציון וכמ"ש בפי' תהלות שם:

פסוק יד
ויקם ה' שטן לשלמה הנה בהבטחת ה' לדוד אודות שלמה (שמואל ב ז':י"ב) אמר והקימותי את זרעך אחריך וכו' והכינותי את כסא ממלכתו על ישראל עד עולם אני אהיה לו לאב וכו' אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים וחסדי לא יסור ממנו וכו' ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם, הודיעו שהגם שמלכות בני בניו תלוי בתנאי, בכ"ז אם בנו יעוה את דרכו יוכיחהו ה' להחזירו למוטב ע"י שבט אנשים ונגעי בני אדם, ובזה תתקיים המלכות גם בידי בני בניו עד עולם, וע"כ הגם שנגזר ע"י חטא שלמה לקרוע הממלכה מיד בנו בכ"ז חשב מחשבות שלא יקרע את כל הממלכה ע"י שהקים שטן לשלמה והוכיחהו בשבט אנשים עד שהתנחם על מעשיו, ועי"כ נשאר ניר לדוד ושבט אחד למלכות בנו כמ"ש ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם, והשטן האחד היה הדד האדומי והיה מזרע המלוכה של אדום:

פסוק טו
(טו-כה) **השאלות**: אחר שחרץ ענשו בקריעת המלכות למה הוסיף להקים לו שטן, מתחיל לספר שהקים את הדד לשטן ולא ספר כלל במה השטין אותו, ובפסוק כ"ג היל"ל ויקם אלהים לו עוד שטן, וגם מדוע השטינו רזון לא נודע, ומ"ש ואת הרעה אשר הדד אין לו פירוש ומ"ש שיואב הכרית כל זכר באדום סותר למ"ש (ש"ב ח') ששם באדום נציבים: (טו-טז) **ויהי בהיות דוד את אדום** בספר שמואל ובד"ה אמר שהכה את אדום ח"י אלף וישם באדום נציבים משמע שהשאיר מהם פליטה, וכפי זה נראה שתחלה שם עליהם נציבים אולם **בלכת יואב לקבר את החללים** מרדו בו שנית ואז **הכרית כל זכר באדום** כדין מורדים, ולתכלית זה ישבו שם ששה חדשים להכרית הנשארים והנסתרים:

פסוק יז
(יז-יח) **ויברח**, ואז ברח הדד ואנשים אתו ועברו דרך מדין ופארן ומשם נתחברו אליו אנשים רבים, ועי"כ נראה בעיני פרעה שר וגדול, ונתן לו בית והבטיח לו לחם שנה בשנה וגם נתן לו ארץ להיות מושל עליה:

פסוק יט
וימצא אח"כ מצא חן עד שנשא אחות אשת פרעה ובנו נחשב כבן מלכים ונתגדל בין בני פרעה, והגם שהיה לו כל הכבוד הזה, בכ"ז:

פסוק כא
כאשר שמע שמת יואב ודוד איננו שאל רשות לשוב אל ארצו להנקם מישראל אולם כ"ז שהלך שלמה בדרכי ה' לא יכול להרים ראש, אולם עתה שחטא שלמה:

פסוק כג
ויקם אלהים לו שטן, רצה לומר שהקים שטן שיתחבר **לו** היינו אל הדד שעל ידו יקים הדד את מזימת לבו, והוא **את רזון בן אלידע** שהוא לא היה לו איבה על ישראל, כי בהפך השיג טובה על ידם כי הוא **ברח מאת הדרעזר מלך צובה אדוניו**:

פסוק כד
ויקבץ עליו אנשים וכו' **בהרג דוד אותם** וע"י שדוד הרג את חיל הדרעזר עי"כ מצא חיל לקבץ עליו אנשים ולהיות שר גדוד, ואם לא היה דוד הורג אותם היה בורח ונרדף מאדוניו וא"כ השיג טובה ע"י דוד, אולם עתה התחבר הדד עם רזון בן אלידע וילכו דמשק וימלכו בדמשק, שע"י עזר הדד מלך בדמשק, או שמלכו תחלה שניהם הדד ורזון:

פסוק כה
ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה היינו ימי שלמה הנשארים מעת זקנתו שחטא לה' עד יום מותו, **ואת הרעה אשר הדד** ר"ל הגם שרזון לא היה נוטר שנאה לישראל, התחבר אל זה הרעה של הדד שהוא השיג רע מישראל ונטר שנאה עליהם והשתתף רזון ברעה זו, להיות גם הוא צורר להם, והנה ארם היה נושא מנחה לדוד כמו שנזכר בספר שמואל וכן לשלמה, והם סבבו שארם ימרדו בשלמה, ועי"כ **ויקץ בישראל** כי נעשה תגר ביניהם, ועי"כ **וימלך על ארם** שאחר שיראו מפני שלמה שילחם עמהם קבלוהו כולם למלך ללחום מלחמותיהם ולהגן עליהם כי תחלה מלך רק על דמשק לבדו:

פסוק כו
וירבעם עוד העמיד לו שטן מבית ישראל, והגם שהיה בן אשה אלמנה והיה עבד לשלמה נכנע תחתיו הרים יד במלך ר"ל שמרד בו וקשר עליו קשר:

פסוק כז
השאלות: פי' המפרשים שמ"ש שלמה בנה את המלוא הם דברי בזיון שאמר ירבעם לשלמה דחוק מאד, וכי לא היה לו לבזות אותו על שלקח נשים נכריות ובנה להן במות, לא כן סגירת פרצות העיר היא לטובת העיר בל יכבשה אויב ויעלה בפרצותיה:

וזה הדבר אשר הרים יד במלך, ר"ל זה היה הסבה שהיה בכחו להרים יד הגם שעלה כשורש מארץ ציה, כי נתגדל והיה לו אומץ לב על ידי שני ענינים, א. **שלמה בנה את המלוא** שהיו בנינים גדולים רחבי ידים וגם **סגר את פרץ עיר דוד אביו** היינו שבנה חומות ירושלים שהיו מפורצים (כנ"ל ט' ט"ו):

פסוק כח

והאיש ירבעם גבור חיל והיה עוסק במלאכת הבנינים האלה עם הבונים, ואז הכיר בו שלמה **וירא כי עושה מלאכה הוא**, ואז נשא חן בעיניו **ויפקד אתו לכל סבל בית יוסף**, כי כל השבטים נתנו מס ועזרו בבנינים אלה, בפרט בבניני ירושלים שהיתה מוטלת על כל השבטים, ויפקד אותו המלך על סבל בית יוסף לגבות המס משבטו כי היה משבט אפרים, ולהשגיח על המלאכה שהיתה נעשית מחלק בית יוסף, וזה היה הסבה הראשונה שנתגדל להיות פקיד על סבל שבטו, והיה שר ופקיד המלך:

פסוק כט

ויהי בעת ההיא ועוד התחבר לזה האומץ שהשיג ע"י נבואת אחיה השלוני שאמץ את לבבו ע"י נבואתו, ועי"ז מצא את לבבו להרים יד במלך:

פסוק ל

ויקרעה חז"ל נחלקו בזה אם קרע שלמת אחיה או שלמת ירבעם, ומבואר אצלנו שדבר הנבואה שתבא עמה איזה פעולה היא מוכרחת להתקיים ולא תבוטל בשום אופן ובמה שקרע הבגד נחרץ הדבר מבלי השנות ואף אם ישוב שלמה בתשובה:

פסוק לב

למען עבדי דוד כנ"ל פסוק י"ג:

פסוק לד

השאלות: הלא מיד שלמה לא לקח כלל והיה מלך כל ימי חייו, ואיך אמר ולא אקח את כל הממלכה כי נשיא אשיתנו:

ולא אקח ר"ל הגם שקרעתי הממלכה מידו ר"ל שגזרתי עליו שלא תשאר בידו **לא אקח את כל הממלכה** בפועל **מידו** ור"ל אף מקצת הממלכה (כמו כל חלב וכל דם לא תאכלו) אך הקריעה היא לענין שלא יורישנה לבניו **כי** רק **נשיא אשיתנו כל ימי חייו** שהנשיא אינו מוריש הנשיאות לבניו, ומזה הצד שהוא לא יוריש אותה לבנו אינו עוד מלך (שהמלכות ירושה לבניו) רק נשיא, וזה **למען דוד עבדי** (כנ"ל פסוק י"ב):

פסוק לה

ולקחתי אבל מיד בנו אקחנה בפעל:

פסוק לז

השאלות: מז"ש ומלכת בכל אשר תאוה נפשך, הלא אם יאוה למלוך גם על שבט יהודה לא ימלוך כפי מאויי נפשו:

ומלכת בכל אשר תאוה נפשך אמר לו תנאי אל המלוכה שטרם ימלוך על העם ימלוך על עצמו, אם ימלוך על כחות נפשו ותאוותיו שיכנעו תחת משמעת השכל אז הוא הראוי למלוך על העם, כמ"ש הכוזרי וז"ש **אם תמלוך** ותמשול **בכל אשר תאוה נפשך** להכניע תאוות נפשך אז **והיית מלך על ישראל**:

פסוק לח

והיה אם נוסף לזה **תשמע את כל אשר אצוך** ולא תהיה כשאול שהתחכם לעשות כפי שכלו רק תשמור כפי מצות ה' ע"י נביא וכפי חקי התורה ומצותיו **כאשר עשה דוד עבדי** שלא נמשך אחר שכלו:

פסוק לט

ואענה את זרע דוד שיהיו מעונים ר"ל נכנעים לפניך וזה יהיה **בעבור זאת** שלא שמרו מצות ה' (כנ"ל פל"ג), **אך לא כל הימים** כי יהיו ימים שיתחזקו מלכי יהודה ולא יהיו מעונים לפני מלכי ישראל, וגם רמז שיבא עת באחרית הימים שתשוב המלוכה כולה לבית דוד:

פסוק מ

ויבקש אחר הדבר הזה הרים ירבעם יד במלך, ויבקש שלמה להמיתו ויברח אל שישק, שפרעה שהתחתן עם שלמה מת כבר ומלך זה היה שונא לבית שלמה שלכן עלה על רחבעם:

פסוק מא

ויתר דברי שלמה עמ"ש בפי' ד"ה:

פסוק מב

השאלות: מ"ש מלך בירושלים הוא מיותר מי לא ידע שהיה בירושלים:

והימים אשר מלך שלמה בירושלים בא להבדיל בינו לבין דוד אביו שמלך ג"כ ארבעים שנה, אבל דוד לא מלך כל הארבעים שנה בירושלים ולא על כל ישראל כי שבע שנים מלך בחברון ורק על יהודה אבל שלמה מלך כל הארבעים בירושלים ועל כל ישראל:

פרק יב

פסוק א

השאלות: למה התקבצו להמליכו בשכם לא בירושלים עיר המלוכה:

וילך רחבעם ספר הכתוב איך נתקיימה נבואת אחיה השילוני, כי באמת עת מת מלך שלמה זכה רחבעם במלכות ולא היה צריך משיחה והמלכה, שאין מושחין מלך בן מלך כמ"ש חז"ל בהוריות ובכריתות, וכמ"ש וימלוך רחבעם בנו תחתיו, אך ישראל בקשו תואנה ובאו להמליכו, שבזה הודיעו לו שעדן אינו מלך עד ימליכוהו ברצונם ועד יקיים התנאים שיתנו עמו, ולכן באו לשכם לא לירושלים ששם יתחזק ע"י בית יהודה שבטו אבל שכם היתה לראש יוסף ומתנגדת ליהודה כמ"ש וימאס באהל יוסף וכו' ויבחר בדוד עבדו, וזה היה סבה ג"כ שבחרו את ירבעם שהיה משבט יוסף שילך בראשם:

פסוק ב

(ב-ג) **השאלות**: פה משמע שירבעם נשאר יושב במצרים והם קראו לו ממצרים, ובד"ה אמר ששב ממצרים ואז שלחו וקראו לו: (ב-ג) **וישב ירבעם במצרים** ובדה"ב (י' ב') כתוב וישב ירבעם ממצרים וישלחו ויקראו לו, ושניהם מתאימות, תחלה עת שמע הדבר לא חזר ממצרים כי לא ידע תוכן הדברים וחשב שבאו להמליכו ולחזק מלכותו, ונשאר במצרים, ואז שלחו וקראו לו שישוב ממצרים ובודאי הודיעו לו מה שבלבם, וזה הנזכר פה ששלחו וקראו לו ממצרים, ואז וישב ירבעם ממצרים כמ"ש בד"ה (ושם לא הזכיר מה שקראו לו ממצרים כי שם קצר בקורות מלכי ישראל ופה לא הזכיר מה שקראוהו שנית אחר שבא ממצרים שזה נכלל במ"ש ויבא ירבעם וכל זקני ישראל):

פסוק ד

השאלות: למה פתחו בעול לבד וסיימו בעבודה ובעול והיל"ל אביך הקשה את עולנו והכביד עבודתנו, ומז"ש ואתה עתה:

אביך הקשה את עולנו העול הוא המכריח את השור אל העבודה, וזה המשל אל מי שמשתרר ביד חזקה ומעניש בעונשים קשים לממרה מצותיו, וידוע שיש שני מיני ממלכות, א. ממלכת מוגבלת, שאין המלך יכול לעשות דבר רק עפ"י הסכמת העם ונבחריהם וע"פ נמוסי המדינה וכן אינו יכול להכביד עליהם עבודה ומסים בלא דעתם, ויש ממלכה בלתי מוגבלת שהמלך משתרר לבדו כחפצו ויכול להעמיס עליהם עבודה ומסים כפי שירצה מבלי לשאול דעתם כי כולם עבדיו, ויכריחם לעבוד עבודתו ע"י שיכביד העול דהיינו שיקצוב עונשים קשים ומרים להבלתי שומע בקולו, ותחלת התהוות מלכות ישראל בימי דוד היתה ממלכה מוגבלת, ושלמה התחזק למלוך בעצמו

ממלכה בלתי מוגבלת, ולכן נתן עליהם עול קשה שכל הממרה פיו יומת אף שיצוה דברים הבלתי נאותים לטובת הכלל, ועי"ז היה לו כח להכביד העבודה, וז"ש **אביך הקשה את עולנו** ר"ל שהקשה מעצמו שלא כמשפטי המלוכה ואחר שהיה שלא כדין, לכן **אתה עתה** ר"ל הגם שהיינו מוכרחים לשתוק בימי שלמה א. מצד מעלתו שהיה מושל ממשל רב, ב. מצד שמלך כבר ולא יכלנו למרוד בו, אבל **אתה** שאינך שלמה, **ועתה** שעדיין אינך מלך, צריך אתה להאסר במשפטי התנאים, א. **הקל מעבודת אביך** שהוא רוב המס, שיהיה בינינו תנאים מוגבלים עד כמה תכבד העבודה, ב. לבל תשנה אח"כ, הקל ג"כ **מעולו הכבד** שתהיה ממלכתך מוגבלה תחת נבחרי העם וחוקי המדינה, ונתנו הטעם **אשר נתן עלינו** אחר שנתנו ביד חזקה ושלא כדין:

פסוק ה

ויאמר אליהם לכו עוד שלשה ימים יש בזה שני ציויים, א. שילכו עתה ויניחו בקשתם עד שלשה ימים, ב. שאחר שלשה ימים ישובו, שבזה מה שיבואו שנית אינו נגד כבודו אחר שצוה להם לבא, ועז"א **ושובו אלי**:

פסוק ו

(ו-יא) **השאלות**: למה בפסוק ו' אמר איך אתם נועצים, ובפסוק ט' אמר מה אתם נועצים, תחלה אמר להשיב את העם הזה דבר ואח"כ אמר ונשיב דבר את העם, שמשמע שגם הם ישיבו, והקדים מלת דבר, מ"ש ויעזוב וכו' אשר יעצוהו, מלת אשר יעצהו מיותר, ולמה כפל אשר גדלו אתו אשר העומדים לפניו, מ"ש כה תאמר אל העם הזה, כה תדבר אליהם הוא כפל לשון, ואיך יאמר קטני עבה ממתני אבי, שמבזה כבוד אביו, והכל יודעים כי כאין נחשב נגד אביו החכם מכל האדם:

ויועץ המלך עד הנה קראו רחבעם כי העם לא החזיקו אותו למלך, אבל הוא בעצתו החזיק את עצמו כמולך מעצמו, ובלתי צריך להמלכת העם ולמלאות בקשתם, ובהשקפה זאת **התיעץ עם הזקנים אשר היו עמדים את פני שלמה אביו** שהוא החזיק מלכות בלתי מוגבלת והם היו העומדים לפניו ויועציו וידעו איך התחזק במלכות כזה והתחבולות אשר עשה בזה, וז"ש **איך אתם נועצים** ולא אמר כמ"ש אח"ז מה אתם נועצים, שמלת **מה**, היא שאלה על גוף העצה אם למלאת בקשת העם אם לא וע"ז לא התיעץ כלל, כי החליט בדעתו שלא ימלא שאלתם רק ישתרר בממלכה בלתי מוגבלת, רק רצה להתיעץ באיזה אופן ידחם מעל פניו, אם בדברים רכים, אם ברמאות, אם בדברים קשים ומפחידים, וז"ש **איך אתם נועצים להשיב לעם הזה דבר** ולקמן אומר להשיב דבר לעם הזה כי פה לא היה העצה על הדבר עצמו, שבזה היתה הסכמתו

מוחלטת שלא ימלא רצונם, רק איך ישיב לעם הזה שהם מורדים וממרים ובאיזה אופן יסדר דבריו:

פסוק ז

וידברו אליו לאמר יפה אמרו חז"ל ע"ז סתירת זקנים בנין, הם יעצוהו בהשכל ודעת מאד לסתור ע"מ לבנות, אמרו אליו שאם יסרב מלמלא בקשתם הלא ימרדו בו וימליכו את הטוב בעיניהם, ואם יתחיל להתפשר עמהם עד כמה תהיה תוקף ממשלתו והמסים והעבודה, אז גם הם יעיזו פנים לבקש דברים רבים, ויאסרוהו בשבועת האלה ובחוקים קבועים לא יוכל להפרם, אבל העצה הוא שיבטיח להם יותר מאשר רוצים כי ישיב להם שהעם אינם עבדי המלך רק הוא עבד העם, והוא צריך לעשות רצונם, באופן שישים בקשתם זאת כדבר קטן וכדבר שהשכל מחייבו מעצמו, ובזה ירויח, א. שירף רוחם מדבר ומבקש עוד כי יתן להם יותר מאשר שאלו, ב. שכאשר יקטין את הדבר ימליכוהו סתם ולא ישביעוהו ולא יעשו ע"ז חוקים קבועים, ואחר שימלוך אז ישתרר כחפצו והם לא יוכלו למרוד כי ייראו מפניו, וז"ש **אם היום תהיה עבד לעם הזה ועבדתם** ר"ל זאת תהיה התשובה שאתה עבד להם, ובזה לא יעשו עוד תנאים וחוקים, רק **ועניתם ודברת אליהם דברים טובים** וזה יספיק להם ויניחו מרוגזם, ובד"ה כתוב אם תהיה לטוב להעם הזה ורציתם, שם באר שיאמר להם שהוא רק לטובת העם הזה לא לטובת עצמו ורק למלא רצונם, ורצונו בטל מפני רצונם, ובזה **והיו לך עבדים כל הימים** כי תשאר מלכותך בלתי מוגבלת, ואמרו בדיוק **אם היום תהיה** ר"ל שלא תמתין עד ג' ימים רק היום תקרא אותם ותשיב להם שאתה עבד להם, שיהיה נראה להם שהוא דבר פשוט אצלך בלי צורך להתיעץ ולחשוב עליו, ובזה תעור עיניהם פתאום וימליכוך בלא תנאים:

פסוק ח

ויעזב ספר שלכן עזב **את עצת הזקנים** יען **אשר יעצהו** עצה חדשה על דבר שלא שאל כלל, כי הוא שאל רק איך ישיב להעם, וגלה דעתו שאינו רוצה כלל להסכים שימלוך מלכות מוגבלת, והם יעצוהו שימלא משאלות העם, להיות מלכותו מוגבלת וע"ז לא שאלם כלל, והוא לא הבין כי אך בעצתם יפיק לעשות כפי חפצו, לכן **ויועץ את הילדים** כי חשב שהזקנים דעתם גסה עליהם לערוך לפניו עצתם נגד רצונו וזה לא יעשו הילדים יען **אשר גדלו אתו** ולא יערבו לבם לאמר לו שישפיל א"ע לפני העם, ב. מצד שהם **העומדים לפניו** שבחר אותם לשרים ויועצים בהנהגת המלכות ובזה הדבר נוגע גם להם, כי במלכות מוגבלת גם שרי המלוכה מוגבלים ובזה בודאי יחפשו תחבולות שתשאר המלכות בלי הגבלה לטובת עצמם:

פסוק ט

ויאמר אליהם מה אתם נועצים ואחר ששמע מהזקנים שלא יוכל להשיב את העם ריקם וצריך למלא בקשתם במקצת, שאל מה נשוב ר"ל עד כמה ימלא בקשתם, ואמר **ונשיב** בלשון רבים כי בענינים כאלה שהם תנאי הנהגת המלוכה הם משותפים בזה באשר הם שרי העצה, ואמר **ונשיב דבר את העם הזה** הקדים מלת דבר כי עקר העצה עתה על הדבר עצמו לא על איכות דבריו וסדורם, ואמר **אשר דברו אלי לאמר הקל מן העול** שעל זה מתיעץ במה שרוצים להקל העול היינו שתהיה המלכות מוגבלת:

פסוק י

וידברו אליו הילדים אשר גדלו אתו, ספר כי דבור זה לא היה מצד שהם עומדים לפניו דהיינו שהם שרי העצה, כי כפי שהיו שרי העצה העומדים בראש העם לא היה ראוי שידברו כן והיה להם להשכיל כי מרה תהיה באחרונה, רק דברו כן מצד שהם ילדים אשר גדלו אתו בשטות וידברו כחסרי דעת, **כה תאמר אשר דברו אליך** ר"ל הנה הם טוענים **לאמר אביך הכביד את עולנו** והחזיק בזה שלא כדת ולכן **אתה הקל מעלינו**, אנו יועצים **כה תאמר כה תדבר אליהם** יש הבדל בין דבור ואמירה, האמירה היא המוחלטת והדבור הוא הצעת הדברים, שמטעים את האמירה ומדבר באורך מדוע אמר כן (כמ"ש בחבורי התו"ה ויקרא סי' ג') ור"ל בין האמירה עצמה שהוא הענין שנדונים עליו ובין הדבור שהוא איכות הדברים והוצעתם יהיה באופן זה, שתאמר להם, אתם טוענים שאבי השתרר בחזקה שלא כדין, **הלא קטני עבה** יותר יען שבא **ממתני אבי** ר"ל הלא אבי התחיל בהנהגה זו ובכ"ז הייתם מחוייבים לשמוע לו כ"ש אנכי שיש לי זכות על הנהגה זו שירשתי מאבי:

פסוק יא

ועתה דון בהפך אם **אבי העמיס עליכם עול כבד** והיה לו כח לחדש העול ולהכריח אתכם עליו, כ"ש אני שיש לי זכות ע"ז **ואני אוסיף על עולכם**, שזה קל יותר מלהעמיסו בתחלה, ואם אבי היה לו כח להכריח אתכם בשוטים אני אכריח אתכם בעקרבים, כי יש לי זכות וירושה במלכות בלתי מוגבלת:

פסוק יב

ויבא וכו' **כאשר דבר המלך** ר"ל ובביאתם שנית לא היה ראוי שיחרה אפו ע"ז, כי הוא צוה להם שובו אלי ביום השלישי (כנ"ל ה'):

פסוק יג

(יג-טו) **השאלות**: מ"ש ויען וכו', ויעזב את עצת הזקנים, הלא כבר אמר (פסוק ח') ויעזב את עצת הזקנים ולמה כפל דבריו, ועוד שהיל"ל ויעזב את עצת הזקנים ויען את העם קשה, ומז"ש ולא שמע המלך אל העם שהוא מיותר:

ויען המלך ר"ל באמת עצת הזקנים ועצת הנערים שניהם כוונו לתכלית אחת שימלוך מלכות בלתי מוגבלת, רק היו מחולקים על האמצעיים שיבחר לזה, שהזקנים יעצוהו שזה יהיה ע"י שיענם מענה רך, והנערים יעצוהו שזה ישיג ע"י מענה קשה, שיפיל אימתו עליהם, ולפ"ז בגוף התשובה שהשיב שאינו רוצה להגביל את מלכותו לא עזב את עצת הזקנים כלל, רק במה **שענה את העם קשה** בזה כבר **עזב את עצת הזקנים** כי ע"כ חרה אף העם בו, אבל עדיין היה תקנה אם היה ממלא רצונם להגביל את מלכותו באמת ושיאסר במסורת משפטי המלוכה כפי חפץ העם, שאז לא היו מקפידים על דבריו הקשים אחר שהשיגו בקשתם, אבל עם זה:

פסוק יד

וידבר אליהם כעצת הילדים שאינו רוצה למלא דבריהם ושהדין עמו ושיכריחם ע"ז:

פסוק טו

ולא שמע אין ספק שעוד התוכחו עמו והראו לו כי לא במקל חובלים ימשול בם נגד רצונם, והיה ראוי שישמע אל העם ויראה אחרית דבר מראשיתו, רק **שהיה זה סבה מעם ה' למען הקים את דברו אשר דבר ה' ביד אחיה השילוני אל ירבעם בן נבט**, ר"ל שהגם שהנבואה שינבא הנביא לרעת איש אחד תשתנה לפעמים אם ייטיב האיש מעשהו, לא כן אם מעורבת בה טובה לאיש אחר כמו פה שרעת רחבעם היתה הבטחת טובה לירבעם, ועז"א אשר דבר ה' אל ירבעם, שה' הוא מדת הרחמים המורה הבטחת הטוב, ונבואה כזאת לא תשתנה בשום אופן:

פסוק טז

וירא כל ישראל כי לא שמע המלך אליהם שאם היה משיב להם כעצת הזקנים, הגם שהמשכילים שבעם היו מבינים כי מערים הוא ושישוב אחר כך להשתרר עליהם, לא היו כלל העם מבינים זאת והיו מרוצים בדבריו, לא כן עתה שראו כולם כי לא שמע אליהם, **וישיבו העם אין לנו חלק בדוד** ר"ל העם יבחרו בית אחד להקים מתוכה מלך מצד שני ענינים, א. אם המלכות משתלשלת בבית זה מימות עולם והמלוכה לו אחוזת נחלה, ב. אם יש להם תועלת מן האיש שרוצים להמליכו בהיותו משבטם וי"ל חלק במלכותו מצד זה, לעומת זה אמרו אין לנו חלק בדוד עצמו כי אינו משבטנו, ולא

נחלה מצד השתלשלות המלכות מימות עולם מצד שהוא **בן ישי** וישי היה הדיוט, וא"כ מלכותו תלוי בהסכמתנו, **לאהליך ישראל ראה ביתך דוד** ימליץ שבית דוד נבנה מאהלי ישראל, שהם נטשו אהליהם ובנו את ביתו, וביתו נבנה מן חורבת אהליהם, ואם ישובו אל אהליהם אין לו בית **וילך ישראל לאהליו**:

פסוק יז

ובני ישראל וכו', ר"ל הגם שנפרדו מאתו בחרי אף לא התקבצו לבחור מלך אחר, כי התפרדו איש לאהלו, לא קבלו את מלכותו ולא בחרו אחר על פניו, רק **בני ישראל היושבים בערי יהודה** כולל שבט יהודה ובנימין ושאר שבטים הגרים בגלילות האלה **עליהם מלך רחבעם** תיכף, ויתר השבטים נשארו בלא מלך ועדן לא פשעו בו, ואם היה מניח אותם היה עדיין תקוה, אבל:

פסוק יח

וישלח את אדורם, בזה הסכיל עשו ששלח את אדורם **שהיה** ממונה **על המס** בימי שלמה ועליו היה משטמת העם על כבד המסים, שלחו לגבות המס להראות שרוצה לקחת מהם המס ביד חזקה כמו מקדם, ובזה התמרמרו מאד ויסקלוהו והמלך הוצרך לברוח, ואז:

פסוק יט

ויפשעו ישראל מרדו בהחלט, ועתה היו מוכרחים להקים להם מלך שיעמוד נגד רחבעם שרוצה להכריחם בכח:

פסוק כ

השאלות: מ"ש ויהי כשמוע כי שב ירבעם משמע שעתה שמעו וקראו לו, והלא כבר קראו לו בתחלה כמ"ש בפסוק ב':

ויהי כשמע ר"ל עוד תחלה בעת ששב ירבעם ממצרים אז שלחו ויקראו אותו, כי כבר בארתי ששתי פעמים קראו אותו, א. שישוב ממצרים, וזה היה מקצת אוהביו, ב. אחר ששב קראו לו כל העדה שילך בראשם ומאז נתנו עיניהם בו שירים יד לעת מצוא כמו שהרים יד במלך שלמה, לכן עתה **וימליכו אתו**, ומעתה **לא נשאר אחרי בית דוד זולתי שבט יהודה לבדו** כי עד עתה היו עדיין פוסחים על שתי הסעיפים:

פסוק כא

ויקהל, להלחם, כי חשבו שה' יושיע אחר שהמלוכה מובטחת לזרע בית דוד, וז"ש **להשיב את המלוכה אל רחבעם בן שלמה**:

פסוק כד
לא תעלו להלחם עמהם בעריהם, **ולא תלחמון** שתזמינו אותם למלחמה כמו לכה נתראה פנים, **שובו איש לביתו** ר"ל וא"צ שתעמדו חלוצים מיראתכם שהם יבואו למלחמה בארצכם, **כי מאתי נהיה הדבר הזה** שיהיו עשרת השבטים לירבעם ושבט יהודה לבית דוד, **וישובו ללכת** ובד"ה כתוב וישובו מלכת אל ירבעם, ר"ל כי היה שני צויים, א. אל תעלו להלחם עמו וז"ש בד"ה וישובו מלכת, ב. שובו איש לביתו ועז"א פה וישובו ללכת פי' איש לביתו:

פסוק כה
ויבן ירבעם לא הוצרך לבנות ערי מצור כמו שעשה רחבעם כנזכר בד"ה, כי בטח ברוב עמו, רק בנה לו עיר מלכות ואת פניאל, ובפי' הושע (ב' י"ב) התבאר מה היה כונתו בבנין שתי הערים האלה דוקא:

פסוק כו
ויאמר ירבעם אולם לעומת זה עלה בלבו פחד אחר שאם יעלה העם לרגל אז ישוב לבם אל אדוניהם ויתפייסו עמו **והרגוני ושבו** אח"כ **אל רחבעם** בפועל:

פסוק כח
השאלות: איך התיעץ לעשות עגלי זהב, וכבר ידעו ישראל הקצף אשר היה בעון העגל והי"ל לעשות מקדש אחר בבית אל כתבנית המקדש בירושלים, ולמה עשה שני עגלים ונתנם בשני מקומות, ומ"ש ויהי הדבר הזה לחטאת היה לו לאמר בסוף הענין, והלא בסוף סימן י"ב אמר שנית ויהי בדבר הזה לחטאת לבית ירבעם, ולמה הלכו לפני האחד עד דן שמשמע לא לפני השני, למה אמר שלש פעמים ויעל על המזבח, ושתי פעמים אמר ויעש חג:

ויועץ המלך הנה להסיר את העם מלכת ירושלים היה יכול לבנות מקדש בבית אל כתבנית המקדש אשר בירושלים ולהעמיד שם העבודה כמו במקדש ה' בירושלים, אבל זה היה קשה בעיניו, אם מצד הבנין עצמו שבנין שלמה נבנה בעושר מופלג מאד, ולא היה יכול לבנות בית כמוהו, ואם יבנהו בלא הדר וכבוד יתמידו העם ללכת אל הבית הגדול, ואם ממה שהמקדש אשר בירושלים נתפרסם כי שם ה' שכן מהאש מהשמים שהיה מתמיד שם, וארון העדות וכלי משה, וכבר ראו כל העם כי מלא כבוד ה' את בית ה' בעת בנינו, וכל הנביאים הגדילו מעלתו, שכל זה יחסר בבית אשר יבנה ולא יתקבל בעיני העם, ולכן היתה עצתו לעשות שני עגלי זהב, ובאמת הרי"א לא אבה לקבל דעת המפרשים שהיו העגלים לשם עבודה, שא"א שיהיו ישראל מסכימים לזה, וכי לא

ידעו את מעשה העגל שבמדבר איך התאנף ה' בם ותפרץ בם מגפה, ולדעתו עשאם לזכר מלכותו שהיה משבט יוסף שסימנו שור בכור שורו הדר לו, והיו שנים נגד מנשה ואפרים, אולם הכתוב אומר לזבח לעגלים אשר עשה, ואמר (דב"ה י"ג ח') ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים, ובאמת ממה שעשה שני עגלים, וממה שעשה החג בחדש השמיני, מבואר נגלה שבהיותו במצרים ראה כן את המצרים עושים שהיו להם שני שורים אשר עבדו אותם האחד בעיר המלוכה מעמפיס (מוף) והשני בעיר העליפאליס (בית שמש), ובחדש השמיני היה חג להעם אל העגל, כי האיש שאליו נעשה העגל (סראפיס או אזירס) שהוא ואשתו למדו דעת מלאכת עבודת האדמה, נהרג בחדש ההוא, יען שאת השור האחד בעיר מוף כבדו מאד ופזרו עליו הון רב, לכן עשה עקר מהעגל בבית אל, ובכ"ז אחר אשר עקר מגמתו היה להניא את העם מעבודת המקדש אין ספק שהראה במעשה זה פנים לכל צד, אל יראי ה' אמר שעשאם לשם האל שכמו שישכון במקדש על שני הכרובים הלקוחים מהמרכבה שהיא צורה אנושית מורה על החכמה, השיא אותם שישכון בבית אל ובדן אל פני שור שבמרכבה שמורה על ריבוי התבואות וכח שור, אולם המבואר בכתוב שתחלה לא עשה כהני במות רק אח"כ, ונראה שחשב שכמו שהעם הסכימו לפרק מעליהם כובד משא מלך ושרים שבשביל זה מרדו בשלמה, ובחרו בו שהוא יקל מעליהם עול מלכות, כן ירצו לפרק מעליהם עול עבודת בית ה' שהיה ג"כ למעמסה עליהם, אם ההליכה לרגל ג' פעמים בשנה למקום רחוק, ואם רוב הקרבנות על כל חטא ואשם ונדבות ותרומות ומעשרות וכדומה, וע"כ עשה להם תבנית העגל שציור העגל מורה החפשיית להגיד להם שהם חפשים מכל עבודה, (ובזה יפטרם בין מעבודת המקדש בין מעול המצות בכלל), ובתחלה לא בנה בית במות כלל וחשב כי ישמחו העם אם יהיו פטורים מהבאת קרבנות וזבחים, **ויאמר אליהם רב לכם מעלות ירושלים** ר"ל טורח רב יש לכם בעליה זאת, אם מרחק הדרך ואם העלאת המעשרות והקרבנות, **הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים**, ר"ל האלהים הלא העלה אתכם מבית עבדים, ואתם חפשים מכל עבודה בין לאלהים בין לאנשים, ולהמעיט טורח הדרך:

פסוק כט

שם את האחד בבית אל ואת האחד בדן, שכל אחד ילך אל מקום הקרוב אליו:

פסוק ל

ויהי הדבר הזה לחטאת הודיע כי ירבעם טעה בסברתו זאת, שחשב שכמו שרצו להקל מעליהם כובד המסים, יחפצו להקל מעליהם משא העליה לרגל בדרך רחוקה והבאת

הקרבנות, ולא כן הדבר, כי טבע האדם להתחייב א"ע באיזה עבודה לה', וכל שהדת תעמוס עליו עבודות קשות ומצות רבות כן יטה יותר אחריה ויעשה ברצון, עד שהדבר הזה מה ששם הא' בבית אל והא' בדן להקל מעליהם טורח הדרך היה בעיניהם לחטאת, שההמון שלא השכילו להבחין בין עבודת מקדש ה' ובין עבודת עגלי בית און, וחשבו שעבודת העגל רצויה היא, היה זה אצלם חטאת מה שרצה להקל בעבודתה, והם עשו בהפך שלא הלכו לבית אל שהוא קרוב רק **וילכו לפני האחד עד דן** לקבל שכר פסיעות, וגם יכלול בזה שעי"כ גדלה חטאת ישראל שבזה הראו איך עובדים הפסל בכל נפשם ולבבם:

פסוק לא

ויעש את בית במות אחר שראה כי לא קמו מזימות לבו בדרך זה כי העם רוצים באיזה עבודה לא באין עבודה, הוכרח לשום לפניהם איזה עבודות ומעשים, וראה שאם ישתוו עם עבודת המקדש כמעט קט ישובו אל המקדש ששם שוכן האל האמתי, לכן עשה בית במות שיקריבו שם קרבנות, ועשה כמה שנויים מן עבודת המקדש, א. **ויעש כהנים מקצות העם**, והיה זה אם שלא ידמה לעבודת המקדש, אם לפטור את העם מנתינת התרומות והמעשרות, אם מפני שהכהנים הלכו כולם לירושלים כמ"ש בד"ה, ואם מפני שהתירא שאם ישארו הכהנים בחשיבותם אצל ההמון יפתו את העם ללכת ירושלים:

פסוק לב

ב. **ויעש** השינוי השני **שעשה החג בחדש השמיני בחמשה עשר יום לחדש**, באופן שידמה אל החג התוריי במה שהוא ביום חמשה עשר ויבדל ממנו במה שהוא בחדש השמיני, שדבר כזה ישים פירוד גדול בין הכתות במה שיתדמו להם במקצת כאלו גם הם שומרים מועדי ה', ומובדלים בזמן החג ובאיכות העבודה, וז"ש שמה שהיה בט"ו לחדש היה כדי שיהיה **כחג אשר ביהודה** שיקראוהו חג הסוכות לנאץ ולהכעיס, ג. **ויעל על המזבח**, מלת ויעל הוא פעל יוצא שהעלו עולות, שפרי החג הנקרבים בחג הסוכות העלו בחג הזה, **כן עשה בבית אל** באר שכ"ז עשה בבית אל ששם קבע העבודה **לזבח לעגלים אשר עשה**, שרצה שבבית אל יעבדו גם לעגל שבדן, וגם מי שנדר לעגל שבדן היה מביא לבית אל כדי שהעבודה והקרבנות יהיו במקום אחד, דוגמת ירושלים, וכן **העמיד בבית אל את כהני הבמות אשר עשה** לא בדן, כדי שתהיה כלל העבודה במקום אחד:

פסוק לג

ויעל עד עתה דבר איך סדר ענין העבודה לעגלים, ועתה מתחיל לדבר מה שקרה בחג הראשון מענין הנביא שבא, אומר בהגיע החג והעלה עולות **על המזבח אשר עשה בבית**

אל בחמשה עשר לחדש השמיני, ובזה עשה חג לבני ישראל שנעשה החג בפועל כי בא זמנו, ואז **ויעל על המזבח להקטיר** כי קרבן העולה נעשה ע"י כהני הבמות, אבל להקטיר קטורת עלה ירבעם בעצמו על המזבח, שעשה א"ע דוגמת הכ"ג וכמו שביום הכפורים נכנס הכ"ג לפני ולפנים להקטיר קטורת, עלה הוא על ראש המזבח להקטיר שם קטורת, ואז בהיותו בראש המזבח:

פרק יג

פסוק א

והנה איש אלהים היה זה בהשגחה שהאיש האלהים בא **מיהודה לבית אל** באותו שעה **שירבעם עומד על המזבח להקטיר** את הקטרת, ולא בא קודם שאז היו נזהרים ממנו ולא היו מניחים אותו לעלות אל המזבח, ולא בא אח"כ כי בא **בדבר ה'** ובהשגחתו ברגע ההוא:

פסוק ב

ויקרא זאת שנית שהנביא עלה על המזבח שלא הניחו לשום אדם לעלות שם אל המלך, ואיש לא ראהו, **ויקרא על המזבח בדבר ה' ויאמר מזבח מזבח** כתב רי"א שמזה נלמד שהנביא היה רואה הדבר בכל פרטיו עד שהשיב ששם המלך שיעשה זאת יהיה יאשיהו, וכן שהשיג הדבר כאילו כבר יצא אל המציאות שעז"א **הנה בן נולד לבית דוד** שכבר נולד, ולא כהאומרים שהנביא לא היה משיג רק הכללות, וניבא שיאשיהו **יזבח עליו את כהני הבמות** שיהיו אז בחיים, **וישרוף עליו עצמות** הכהנים המתים, ואמר **עצמות אדם**, לכלול גם ירבעם שהיה מכהני הבמות ונשרפו עצמותיו, וכסה הדבר מפני כבוד המלכות:

פסוק ג

(ג-ה) **השאלות**: מ"ש ונתן ביום ההוא מופת, מלת ביום ההוא מיותר, מ"ש והמזבח נקרע וכו' כמופת אשר נתן הם דברים מיותרים הלא נדע זאת שהיה כמופת וכו':

ונתן ביום ההוא מופת ר"ל הגם שהקריאה היתה לעתים רחוקות, אבל המופת נתן ביום ההוא שזה יהיה תיכף, **שיקרע המזבח** לאות שיוחרב ויבוטל בעתיד, **וישפך הדשן אשר עליו** לאות שכן ישפכו דשן עצמות הכהנים הנשרפים עליו לא יאספו ולא יקברו, וכבר בארנו פעמים רבות שהנבואה שתבא עמה פעולה ובפרט דבר היוצא מהטבע תתקיים בכל פנים וא"א שתתבטל:

פסוק ד

ויהי כשמוע המלך אז נפקחו עיניו וראה אותו ושלח ידו עליו, **ותיבש ידו אשר שלח עליו** ר"ל שהיה הבדל בין המופת של יבושת ידו ובין המופת השני של קריעת המזבח, שמה שיבשה ידו לא היה בדבר ה' רק בעבור אשר שלח עליו, שהיה עונש מיוחד בשביל כבוד הנביא (כמ"ש חז"ל שהחמיר הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו) אבל:

פסוק ה

והמזבח נקרע וישפך הדשן זה היה **כמופת אשר נתן איש האלהים בדבר ה'**, ולכן היה יכול להתפלל על שיתרפא ידו כי זה לא היה מן המופת:

פסוק ו

ויען המלך ויאמר ירבעם א"ל זה כדמות תשובה, ענה ואמר המופת שנתת וכן יבושת היד אינו מכריע עדיין, עד שתראה שתוכל לעשות דבר והפוכו שתתרפא היד, וגם שרצה לראות אם יש לו תקנה בתשובה שאם יוכל לרפאות בתפלתו חולי גופו יאמין שתועיל תפלת הנביא לרפאות גם חולי נפשו ולהחזירו בתשובה:

פסוק ח

השאלות: מ"ש לא אבא עמך משמע שאף בלא שיאכל רק שיבא לביתו אסור לו:

לא אבא עמך ר"ל יש לי שני מניעות למלאות מבוקשך, א. שלא אוכל לבא עמך לביתך, כי דרך הנביא מיהודה לבית אל היה דרך שכם או תרצה ששם היה בית ירבעם, שהנביא חשב תחלה שירבעם בביתו והלך לשם, ומשם (שנודע לו שירבעם בבית אל) הלך לבית אל וא"כ לא יוכל לשוב בדרך הזה שכבר הלך בו, ב. אף שתרצה שאסעוד אצלך פה בעיר **לא אוכל לחם** וכו' **במקום הזה**:

פסוק יא

השאלות: מז"ש ויספר ויספרום, את המעשה את הדברים:

ויספר לו את כל המעשה אשר עשה איש האלהים מקריעת המזבח ויבושת היד ורפואתה, **את הדברים אשר דבר** הנבואה העתידה שנבא על המזבח, ודבר ה' שלא ישוב בדרך אשר בא וכו', **ויספרום לאביהם** ר"ל ואח"כ באו יתר בניו וכולם ספרו לו המעשה:

פסוק יב

השאלות: מ"ש אשר בא מיהודה מיותר:

אשר הלך איש האלהים אשר בא מיהודה ר"ל ע"י שידעו הדרך שבא בו מיהודה ידעו את הדרך ששב בו, כי מיהודה לבית אל היה רק שתי דרכים וידעו ששב בדרך השניה:

פסוק טו

(טו-יז) **השאלות**: הלא יפלא מאד על הנביא איך נתפתה לדברי הזקן שא"ל שישוב אתו הביתה ושבאתהו זאת בנבואה, והלא הוא שמע מפי ה' האזהרה ולא היה לו לשעות בדברי שקר, ואין לנביא לשנות נבואתו אם לא כששמע בעצמו שנית מפי ה', לא שיאמין לדברי אחרים בפסוק ט' אמר כי כן צוה אותי בדבר ה', ובפסוק י"ז אמר כי דבר אלי בדבר ה'. והוסיף מלת שם, לא תשתה שם מים, ומלת ללכת ומלת בה:

לך אתי הביתה הנה בשני הציויים שצוהו ה' נוכל לספק בפירושם, א. במה שא"ל שלא ישוב בדרך אשר הלך יש להסתפק אם צוהו שלא ישוב ללכת על שום מקום שכבר צעד עליו עד שכולל באיסורו אם ישכח איזה חפץ בלכתו או בשובו ויצטרך לשוב לקחתו צריך לבחור דרך חדשה ולא ילך בדרך שהלך, ולפ"ז אסור לו עתה לחזור מן האלה אשר ישב בה לבית אל, כי כבר הלך בדרך זה, או י"ל שהיה הכוונה רק על שובו מבית אל ליהודה שאז צריך לשוב בדרך אחרת אבל באמצע דרכו יוכל לשוב לאחור אל דרך שבא בה וא"כ יוכל לשוב מן האלה לבית אל, וכן במה שצוהו ה' שלא יאכל לחם במקום הזה יש להסתפק אם צוהו שלא יאכל שם לחם כל ימי חייו אף שיצא משם וחזר לשם, או י"ל שצוהו רק על עת שבא לשם לנבאות אבל אם יצא משם וחזר מותר לאכל לחם, כי בצאתו משם פסקה האזהרה, ובא הנביא שקר לפתור לו שניהם לקולא שיוכל לשוב לביתו וגם לאכל לחם, כי אחרי צאתו פסק האיסור:

פסוק טז

ויאמר לא אוכל מצד שתי אזהרות, א. **לשוב אתך ולבא אתך** שא"א לבא אתך לביתך רק ע"י שאשוב אתך בדרך שהלכתי, ב. **ולא אוכל לחם במקום הזה** לעולם:

פסוק יז

כי דבר אלי בדבר ה' פה לא אמר כי צוה אותי בדבר ה' כמ"ש למעלה (פסוק ט') כי לא ידע בבירור שצוהו ע"ז והיה מסתפק בדבר, רק אמר דבר אלי, ר"ל שבא דבור סתם **לא תאכל לחם ולא תשתה שם מים** הוסיף מלת שם, ר"ל שיל"פ שהיתה האזהרה על שם היינו על המקום ששם לא אשתה, וממילא האיסור קיים לעולם כ"ז שלא בא דבור המתיר, כמו שבמ"ש אל תגשו אל אשה נאסרו בתשמיש לעולם עד שאמר שובו לכם לאהליכם כמ"ש חז"ל, וכן אמר **לא תשוב ללכת בדרך אשר הלכת בה**, הוסיף מלת ללכת ומלת בה, ור"ל שיש לפרש שהיתה הכוונה שלא ילך שום הליכה על דרך שכבר הלך בה בין לפנים ובין לאחור:

פסוק יח

ויאמר לו גם אני נביא כמוך אחר שספרו לו בניו הלשון שאמר הנביא לירבעם, שאז לא אמר מלת שם, רק לא תשתה מים וילפ שלא יאכל לחם ומים בעת השליחות אבל אח"כ מותר, וכן לא אמר ולא תשוב בדרך אשר הלכת בה רק ולא תשוב בדרך אשר הלכת, שמשמע רק על עת שישוב מבית אל ליהודה לא על לעולם, וידע שהנביא מחמיר על עצמו לחומרא לכן אמר גם אני נביא כמוך **והמלאך דבר אלי השיבהו אל ביתך ויאכל לחם**, ר"ל הגם שתחילה טרם יצאת מבית אל היה אסור לך לאכול בבית אל, אחר שיצא פסק האיסור ויוכל לשוב ולאכול, ובזה **כחש לו** ר"ל הכחיש מ"ש שנאסר לו גם באופנים אלה, ואחר שהנביא ידע שלא נאסר לו זה בבאור האמין לדברי הזקן שא"ל בנבואה שאין הפירוש כמחשבתו לכן וישב אתו וכו':

פסוק כ

אל הנביא אשר השיבו לא הודיע זאת אל הנביא עצמו שאז לא היו יודעים למה נענש, והיו חושבים שהיה נביא שקר ושלכן אכלו האריה לכן הוכרח לדבר אל הזקן למען יספר אח"כ אמיתת הדברים:

פסוק כא

יען אשר מרית ולא שמרת את המצוה ר"ל כי כל ספק שיסתפק בציוי ה' צריך ליזהר בו לחומרא, כי במקום שסתם דבריו ולא באר ההיתר בפירוש רצה שנחמיר בו, וזה כלל גדול בהלכות התורה כמש"פ בכ"מ, וזה ענין המשמרת שצריכים לשמור המצוה עם כל תנאיה וחומרותיה וסייגיה לא שנקל בה, וכן אין לך תירוץ שסמכת על דברי הנביא שבבית אל, עז"א **אשר צוך ה' אלהיך** שהציוי ששמע בעצמו מפי ה' א"א לבטלה רק אם ישמע שנית מפי ה' בעצמו שיאמר לו ההפך, לא אם ישמע מפי שליח, שלכן בע"ז אין להאמין לנביא המתיר אפי' בהוראת שעה מפני שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, וכמ"ש בפ' וירא בפ' בי נשבעתי נאום ה':

פסוק כב

ותשב ותאכל לחם מבואר מזה שעל מה ששב בדרך הקודמת לא נענש, כי לא נאסר לו רק לשוב מבית אל ליהודה לא אם ישוב לאחור באמצע הדרך, אבל האכילה היתה נגד צווי ה' וז"ש **ותאכל לחם במקום אשר דבר אליך אל תאכל**, שהיתה האזהרה על המקום ונאסר לאכול שם לעולם, **לא תבא נבלתך** העונש הזה היה מדה כנגד מדה, כי באמת גם בשובו ליהודה היה שליח מצוה ששלוחי מצוה אין ניזקין לא בהליכתן ולא בחזירתן

כמ"ש בפ"ק דפסחים, רק כפי דעתו שבשובו נפסק השליחות ולכן אכל לחם לא היה עוד שליח מצוה ולכן ניזוק:

פסוק כג

ויהי אחרי אכלו עבירה גוררת עבירה שאחר שנכשל ואכל לא נמנע מלאכול עד גמרו, וגם לקח ממנו חמור, שהיה לו לדון שכמו שהזהירו מלאכול שם כ"ש שלא יקח מהם מתן, ומ"ש **ויחבש לו החמור לנביא אשר השיבו**, פי' החמור שהיה שייך לנביא אשר השיבו, כי האיש האלהים לא היה לו חמור ובא ברגליו:

פסוק כה

ואת האריה עומד אצל הנבלה וזה היה חידוש בעיניהם כי הארי לא יטרוף ויניח, ואת החמור לא ראו שעמד מן הצד, כמו שת"י והחמור עומד אצלה קאים לקבלה, **וידברו בעיר אשר הנביא הזקן יושב בה** וזה היה בהשגחה שלא ספרו זאת במקום אחר רק בעיר הזאת, יען שהנביא הזקן בה, כדי שיקבר בכבוד ושיהיה קברו למזכרת באחרית הימים כמ"ש לקמן (ב' כ"ג י"ז):

פסוק כו

וישמע הנביא והוא הכיר שהוא האיש האלהים יען **אשר השיבו** מן הדרך וידע דרכו כי גם עתה טרפו האריה בדרך הזאת, **ויתנהו** ר"ל ולכן לא אכלו כי לא טרפו לרעבון רק בדבר ה':

פסוק כח

לא אכל ר"ל שאם טרף לרעבון הי"ל לאכול את הנבלה, ואם מתוך כעס הי"ל לשבור את החמור, וגם ראה שעמד כשומר אצל הגויה עד תובל לקבורה והחמור לא ברח מפחד האריה למען ישא עליו גויית הנביא, וגם רמז שגם האריה שהוא בע"ח סכל שמר מצות ה' ולא אכל נגד רצונו וכ"ש שהאיש האלהים הי"ל לשית לב:

פסוק לא

אצל עצמותיו כי היה דרכם ללקט העצמות אחר שנתבלה הבשר ולקברם שנית וצוה שבין בעת הקבורה בין בעת לקוט עצמות יהיה אצל הנביא:

פסוק לב

כי היה יהיה שהנבואה תתקיים בכל אופן ואחר שאין לה זמן מוגבל לא תניחו עצמותי אף זמן קצר לבד, וממ"ש ועל כל בתי הבמות אשר בערי שומרון הוכיח הרי"א שהיה נביא אמת, כי אז לא נבנה שומרון, ומאין ידע זאת, אולם יתבאר אצלי לקמן (ב' כ"ג) שזאת שמע הנביא שבבית אל מן איש האלהים שפי' דבריו עיי"ש, והעקר כדברי חז"ל

שהיה נביא שקר, וע"כ כתב לקמן (שם) וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משומרון, מבואר שלא היה לו זכות מצד עצמו כי נביא שקר היה:

פסוק לג

אחר הדבר הזה הגם ששלח ה' נביא להחזירו בתשובה ומופת נתן לו בכ"ז **לא שב מדרכו הרעה** וחז"ל במליצתם אמרו אחר שתפס הקב"ה לירבעם בבגדו וא"ל חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן, א"ל מי בראש, א"ל בן ישי בראש א"ל אי הכי לא בעינא, ר"ל שמה שבא אליו איש האלהים בעת עמדו על המזבח תפסו בבגדו לעכב בגידתו ומעשיו הרעים, ובמה שרפא את ידו שהיה אות שיקבלהו בתשובה כנ"ל רמז לו שיטייל בגן עדן עם בן ישי, והטעם שלא שב היה מפני הכבוד המדומה שירא שבן ישי יהיה בראש אם יעלה לירושלים והוא יהיה במדרגה אחריו, **וישב ויעש** ר"ל שנעשו כהני במות, או ע"י המלך שעשה **מקצות העם כהני במות** או ע"י העם עצמם **החפץ ימלא את ידו** בעצמו ע"י קרבנות, ועי"כ **ויהי כהני במות** ור"ל שהגם ששמעו נבואת הנביא ששרף ישרפו עצמותיהם לא חשו לזה:

פסוק לד

ויהי בדבר הזה עי"כ ע"י הדבר שדבר הנביא והראה אותותיו ולא שב חשב ה' זה **לחטאת בית ירבעם**, לא עליו לבדו רק על כל ביתו כמ"ש ואני אתן את פני באיש הזה ובמשפחתו ויצא הגז"ד **להכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה** את כל ביתו ותורף הגז"ד יבאר בסימן הבא:

פרק יד

פסוק א

בעת ההיא עתה יספר איך נגזר עליו הגזר דין על ידי אחיה השילוני עצמו אשר משחו למלך, ואיך כבר הוחל העונש לבא בימיו במות בנו אשר היה נכבד מכל בית אביו:

פסוק ב

השאלות: למה צוה שתשנה א"ע ל ל ל והלא הנביא ידע שהיא אשת ירבעם ברוח ה', ומה בכך שיכיר אותה, ומ"ש הוא דבר אלי למלך וכי לא הוחזק אחיה לנביא לה' רק בדבר זה:

קומי נא והשתנית אם בפני העם שלא יכירוך כמ"ש **ולא ידעו כי את אשת ירבעם** כי חשש שיאמרו שהוא מאמין בנביאי ה' לא בנביאי העגלים, ואם בפני הנביא כמ"ש (פסוק ה') ויהי כבואה והיא מתנכרה, כי הנביא כשהיה צופה במחזה לדעת ענין פרטי

לא השיג רק הענין הפרטי שרצה לדעתו כמו שהיה בשאלת האו"ת, ולכן אם לא ידע שהיא אשת ירבעם לא ידרוש רק לדעת אם יחי החולה בן האשה הנצבת לפניו, או יתפלל עליו, אבל אם ידע שהיא אשת ירבעם אז יכין עצמו לדעת ולהשקיף על כל עניני בית ירבעם שזה ענין נוגע להכלל, ופן יודיעו לו עליו נבואה לרעה והתירא מאד מזה מטעם שאמר **הוא דבר עלי למלך על העם הזה** שכמו שבאה גדולתו ע"י נבואתו, כן יוכל לרדת אם ינבא עליו רעה כמו שהיה בשמואל עם שאול:

פסוק ג

ולקחת בידך עשרה לחם גם זה היה עצה שלא יכירה כי לחם ונקודים אינו מתת מלך וידמה לו שהיא אשה מבנות הכפרים, והיה מוכרח להביא איזה תשורה בבואם לאיש האלהים (כמ"ש בש"א ט' ז') למען יניחה משרתו ליכנס אליו, וז"ש **ובאת אליו**:

פסוק ו

למה זה את מתנכרה שהוא כדי שלא אכין א"ע לנבאת על בית ירבעם, וזה בחנם כי גם בלא הכנתי **אנכי שלוח אליך** בנבואה **קשה** :

פסוק ז

יען אשר הרמתיך, א. היה לך לזכור הטוב שעשיתי עמך **שהרמתיך מתוך העם** שהיית הדיוט **ואתנך נגיד** והיה לך לזכור זאת ולעבדני ביתר שאת:

פסוק ח

ב. **ואקרע את הממלכה מבית דוד ואתנה לך** שלפ"ז היה לך להיות צדיק יותר מבית דוד, ואתה לא די **שלא היית כעבדי דוד אשר שמר מצותי** בפועל **ואשר הלך אחרי בכל לבבו**, במחשבה ובכונת הלב, הנה חוץ מזה עוד:

פסוק ט

ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך ר"ל משלמה שלקחתי המלוכה ממנו בעבור חטאו כי הוא בנה במות בעבור נשיו ואתה **ותעשה לך אלהים** לעצמך, הוא לא מיחה בנשיו מתוך שאהב אותן ואתה לא עשית זאת מאהבת נשים רק **להכעיסני**, שלמה לא עזב את ה' ועבודתו ואתה **אותי השלכת אחרי גוך**:

פסוק י

(י-יא) **לכן** וכו' **משתין בקיר עצור ועזוב** יל"פ שלא יהיה לו משתין בקיר של עצור ועזוב, שאף העצור באסורים והעזוב והעני לא יניח לאחד מבית ירבעם שישתין בקיר ביתו, אבל לקמן (כ"א כ"א ב' י"ד כ"ו) לא משמע כן, ורי"א פי' שלא ישאר לו ממון האצור

באוצרות ולא מקנה העזובים בשדה וגם אחרי בית ירבעם אבער כאשר מבערים הגלל ר"ל דברים מגוללים גללים וצואים, וגם המתים לא ינתנו לקבורה:

פסוק יב

(יב-יג) **ומת הילד וספדו** לכן ימות עתה כדי שיספדו לו ושיקברו אותו מה שלא יהיה אח"כ **כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר** ר"ל בקבר שחצב ירבעם למשפחתו, לא יבא אליו שום אחד מבניו להקבר עמו רק זה לבדו, ובזה הודיעו שגם ירבעם יבא לקבורה, **יען נמצא בו דבר טוב בבית ירבעם** ר"ל שהגם שגם הוא אינו צדיק מ"מ הדבר טוב שנמצא בו הוא גדול יען שהוא בבית ירבעם שהיו מסיתים אותו ומעכבים על ידו מלעשות טוב והוא עמד בפניהם, וחז"ל אמרו שבטל משמרתו ועלה לרגל:

פסוק יד

והקים באר לו מי יהיה המכרית בית ירבעם לא יהיה זה אחד ממלכי יהודה רק מלך שיקום אחריו על ישראל, וה' יקימהו לתכלית זה **שיכרית את בית ירבעם זה היום** ר"ל כל הבית הנמצא היום שכולם נהרגו **ומה גם עתה** פי' וכן יכרית מה שיולד גם עתה מהיום ואילך עד זמן הזה כולם יכרתון:

פסוק טו

(טו-טז) **השאלות**: תחלה אמר שיעניש ישראל בעבור האשרים שעשו, ואח"ז אמר בגלל חטאת ירבעם וירבעם לא עשה אשרות רק עגלים:

והכה ה' אחר שהודיע עונש ירבעם שזה יהיה עתה, הודיע עונש ישראל שיהיה אחר זמן רב, תחלה יכה אותם בימי חזאל (לקמן ב' י"ג ז') אח"כ **ונתש את ישראל** יעקרם מעל אדמתם ע"י מלך אשור בימי פקח, ואח"כ **זרם מעבר לנהר** בימי הושע שהגלם סנחריב לעבר הנהר, **יען אשר עשו את אשריהם והיו מכעיסים את ה'** ר"ל כי על חטא העגלים לא היה מעניש אותם כי הם כמפותים או אנוסים מירבעם, אבל במה שהוסיפו לעשות אשרות שזה לא היה ע"פ ירבעם רק הם עצמם עשאום להכעיס וע"כ ייחס אליהם גם חטא העגלים, וע"כ:

פסוק טז

ויתן את ישראל יתן להם עונש גם בגלל חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטיא שהגם שהוא החטיא אותם, ע"י שהוסיפו לעשות אשרים גלו אדעתייהו דניחא להו ואינם אנוסים:

פסוק יז
היא באה בסף הבית והנער מת פי' שכבר מת ברגע שבאה לשער העיר כמ"ש בפסוק י"ב, ובבואה בסף הבית נודע לה שמת:

פסוק כא
השאלות: למה אמר שתי פעמים ששם אמו נעמה העמונית כאן ובפסוק ל"ב: (כא-כב) **העיר אשר בחר** ר"ל והיה ראוי שלא יטה מדרך ה', רק **ושם אמו נעמה העמונית** שעבדה ע"ז לעת זקנת שלמה והיא יעצה אותו להרשיע, ולכן **ויעש יהודה הרע בעיני ה'** וזה היה ג' שנים אחר שמלך ירבעם כנזכר בד"ה, **מכל אשר עשו אבותם** בימי שפוט השופטים:

פסוק כג
על כל גבעה מוסב על אשרים, **ותחת כל עץ** מוסב על במות ומצבות:

פסוק כד
וגם קדש היה יל"פ שהכנענים היה ביניהם קדש, ומפרש **עשו ככל התועבות** מי עשה, **הגוים אשר הוריש** עשו ככל התועבות האלה, וישראל לא מיחו בידם, ולכן לא נזכר בד"ה שהיה ביניהם קדש, ולפי פשוט **התועבות הגוים**, חסר הנסמך התועבות תועבות של הגוים, וכמו שפי' במ"ש הארון הברית:

פסוק כז
ויעש המלך וכו' בארתי בד"ה שעשה זה לתשובה ולזכר עונותיו עי"ש:

פסוק לא
ושם אמו הזכיר זה שנית כי היא הסיתה אותו לרוע עד סוף ימיו:

פרק טו

פסוק א
מלך אבים ובד"ה נקרא אביה, ונראה כי יען שגם ירבעם היה לו בן בשמו אביה היו ישראל קוראים בנו של רחבעם אבים במ"ם של כנוי הרבים ר"ל אביה שלהם, ולהבדילו מן אביה של ירבעם:

פסוק ג
אשר עשה לפניו ר"ל הוא לא היה חוטא בעצם רק מפני שכבר נעשו לפני מלכו לא בטל חטאת אביו וזה היה מצד **שלא היה לבבו שלם כלבב דוד** לכן לא שם על לבו להסיר חטאות האלה:

פסוק ד
כי למען ר"ל ומצד זה היה ראוי שיפול אז במלחמה שהיה לו עם ירבעם הנזכר בד"ה והוא נצחו ע"פ נס, באר שנס הזה לא היה בזכותו רק בזכות דוד אביו ובזכות ירושלים (כנ"ל י"א י"ג):

פסוק ו
השאלות: מ"ש ומלחמה היתה וכו', כבר נזכר למעלה (י"ד ל') ולמה נכפל שתי פעמים: (ו-ז) **ומלחמה היתה בין רחבעם** כבר אמר זה למעלה (י"ד ל') ופי' רי"א שבא לומר שבמלחמה זו היה אבים העיקר העוסק בה כי רחבעם היה רך הלבב וכמ"ש בד"ה ויל"פ שמוסב למטה ופי' המלחמה אשר היתה בין רחבעם ובין ירבעם וכן יתר דברי אבים הם כתובים על ספר ד"ה למלכי יהודה וכן המלחמה שהיתה בין אבים ובין ירבעם ג"כ כתוב שם, ובא לומר שמלחמה זו התחילה מימי רחבעם ונגמרה בימי אבים שהוא נצח המלחמה ואז כתבו על ספר כלל דברי המלחמות האלה שנמשך בין ירבעם ובין רחבעם ואבים בנו:

פסוק יג
השאלות: מ"ש וגם את מעכה אמו חסר נשוא המאמר:
וגם שיעור הכתוב ויסר את הגלולים ואת מעכה אמו שהיתה ג"כ מן הגלולים שהיו משתחוים לה לשם עבודה או שהיתה קדשה לע"ז וגם הסירה מגבירה וגם הסיר מפלצתה, שהיה שייך לעבודתה או אל היותה קדשה לאשרה:

פסוק טז
ומלחמה היתה שהגם שכתוב בד"ה שלא היתה מלחמה עד שנת ט"ו למלכותו בכ"ז היו קטטות ביניהם תמיד ובשנת ט"ו היתה המלחמה הגדולה ויתר הכתובים עד פסוק כ"ג התבאר בפרושי לד"ה:

פסוק כו
בדרך במעשים רעים שעשה **ובחטאתו** בדבר העגלים:

פסוק כט
הכה כל בית ירבעם זה עשה לחזק מלכותו שלא ימרדו בו, אבל מה **שלא השאיר כל נשמה** אף נשים וקטנים זה היה **כדבר ה'**, והיה עונש השגחיי:

פסוק ל
על חטאת ירבעם א. שחטא, ב. שהחטיא, ג. **אשר הכעיס** שעשה להכעיס:

פסוק לב

השאלות: מ"ש ומלחמה היתה כבר נזכר למעלה בפסוק ט"ז ולמה נכפל:

(לב-לד) **ומלחמה היתה**, זה נזכר כבר בפסוק ט"ז, רק פה בא לבאר סבת המלחמה, כי אחר שבעשא הכה בית ירבעם שמרד בשלמה היה ראוי שיהיה אסא אוהבו רק סבת המלחמה מפני כי:

פסוק לד

ויעש הרע בעיני ה' וילך **בדרך ירבעם** וע"כ שנאהו אסא הצדיק ע"ד הלא משנאך ה' אשנא והתגר בו מלחמה:

פרק טז

פסוק ז

השאלות: הלא כבר אמר בפסוק א' שהיה דבר ה' אל יהוא:

וגם ביד יהוא, מ"ש בפסוק א' ויהי דבר ה' אל יהוא זה היה בחיי בעשא אז גלה ה' אל יהוא חריצת הדין שנגזר על בעשא ולא היה בתורת שליחות רק שגלה להנביא גזר דינו ע"ד כי לא יעשה ה' דבר כי אם גלה סודו וכו', ואחר שמת בעשא ומלך אלה בנו, שאז הגיע זמן קיום הגזרה (שאז כבר חטאו שני דורות הוא ובנו, כמו שהיה בירבעם אחרי מלך בנו) אז שלחו בתורת שליח להודיע הגזרה, ועז"א **ביד יהוא** מלת ביד מורה על השליחות ששלחו להודיע הגזר דין אל החוטא, והיתה השליחות **אל בעשא ואל ביתו** ר"ל אלה בנו, והודיע שיעניישהו על שני דברים, א. **על הרעה אשר עשה** וכו' **להיות כבית ירבעם** וא"כ ראוי להענש כמו ירבעם, ב. נוסף לזה **על אשר הכה אתו**, אחר שהוא כבית ירבעם למה הכה אותו ומגיע לו על זה עונש מיוחד, ועתה ספר שנדמה הכרתתו לבית ירבעם כמו שנדב בן ירבעם נהרג ע"י קשר בשנה שניה למלכו, כן נהרג אלה:

פסוק ט

בית ארצא שם אדם פקיד על הבית, **והוא בתרצה** הקשר שעשה בעשא על נדב היה בגבתון בשדה המלחמה כי הקושרים אתו היו אנשי הצבא, משא"כ הקושרים את זמרי היו בני העיר, ולכן בחר העת שבני חיל הצבא היו בגבתון והמלך לבדו בביתו שותה שכור:

פסוק יא

(יא-יב) **כשבתו על כסאו** הכה את כל בית בעשא ר"ל בניו ואחיו וגואליו כדי שתהיה הממלכה נכונה בידו, ואח"כ **וישמד זמרי** דרך השמדה אף נשים וטף שלא היה ירא

שיעמדו נגדו בדבר המלוכה וזה היה **כדבר ה'** לקיים גזרתו, ובזה **לא השאיר לו משתין בקיר** זה היה השמדה **וגאליו ורעהו** שלא יטענו ע"ד המלוכה:

פסוק יט

אשר חטא לעשות וכו' **ללכת** וכו' ר"ל שגמר בדעתו לעשות וללכת בדרך זה:

פסוק כא

אז יחלק העם כי תחלה בעוד זמרי חי התאחדו נגד זמרי וגם אלה שלא היו רוצים בעמרי, לא נתפרדו לבל יגבר זמרי, אבל במות זמרי אז יחלק וכו':

פסוק כד

ויקרא שם העיר על שם שמר מורה ההבדל בין ירושלים שנקראת לזכרון יראה ושלמות ובין שומרון שנקרא ע"ש אדם בליעל:

פסוק כה

(כה-כו) **וירע** וכו' **וילך** וכו', ר"ל שהרע בגלולים חדשים אשר לא היו לפניו חוץ ממה שלא עזב גם דרך ירבעם:

פסוק לא

(לא-לג) **ויקח אשה את איזבל וילך ויעבד את הבעל** וכו' **ויעש אחאב את האשרה** אחרי העיון ראיתי כי עבודת הבעל היתה גרועה יותר מענין האשרה, כי בעבודת הבעל זבחו את בניהם והתעיבו מאד, אבל האשרות היו נוטעים גם אצל הבמות שהיו מקריבים לה', כמ"ש לא תטע לך אשרה אצל מזבח ה', ותראה כי אליהו הגם שקבץ נביאי הבעל והאשרה לא התוכח רק עם נביאי הבעל ורק אותם הרג לא את נביאי האשרה, וכן בית יהוא שבטל את הבעל השאירו האשרה כמ"ש (לקמן ב' י"ג ו'), וז"ש שמה שעבד את הבעל היה מצד שלקח אשה את איזבל בת אתבעל, שאביה היה מעובדי הבעל והיא הסתה אותו לבעל, אבל האשרה עשה מעצמו, ועז"א ויעש אחאב את האשרה ר"ל מדעת עצמו, וכן מה שהוסיף להכעיס היה מדעת עצמו, וע"ז חזר שם אחאב ב"פ:

פסוק לד

בימיו בנה חיאל עד עתה הגם שעבדו העגלים לא פקרו עדיין בכל שרשי האמונה והיו יראים מפני השבועה והאלה של יהושע, ועתה שראו שאחאב עושה כל התועבות ואין ה' מעניש, כפרו בהשגחה ובנבואה ולא חשו על קללת יהושע ולכן בנה את יריחו, והגם שראה שקללת יהושע נתקיימה באבירם בנו לא שת לבו גם לזאת ותלהו במקרה עד שבשגוב צעירו הציב דלתיה, ודבר זה הוצעה אל הספור הבא אחריו מענין אליהו:

פרק יז

פסוק א

(א-טז) **השאלות**: למה גזר אליהו כן, ולמה עתה דוקא אחר מעשה דחיאל האלי, ומז"ש כי אם לפי דברי, והלא לא בא לפי דבריו רק בציווי ה', ולמה צוהו תחלה לישב בנחל כרית ולא צוהו תיכף לצאת לצידון, או למקום אחר בח"ל, ולמה לא שלח ברכה בלחם ומים של אליהו והוצרך לשלוח ברכה בכד וצפחת של האלמנה, ולמה צוה שתעשה עוגה קטנה לו תחלה ואח"כ לה ולבנה, ומז"ש ותאכל היא והוא וביתה, למה אמר כד הקמח לא תכלה וראוי לאמר הקמח בכד לא יכלה והשמן בצפחת לא יחסר:

ויאמר אליהו התשבי אין ספק כי המעשה הזה עשה רושם גדול וכל העם שמעו וייראו ואחאב התאמץ להכחיש זאת ולתלות במקרה, וכן אמרו חז"ל שאחאב אמר לאליהו אפשר שקללת הרב לא נתקיימה וקללת התלמיד נתקיימה, התוכח עמו שאיך אפשר שלא תתקיים קללת משה שאמר פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים ולא יהיה מטר ותתקיים קללת יהושע אולם התשובה לזה כי עונשי התורה הם רק בעת שישראל תחת ההשגחה האלהית, שאז המטר הוא השגחיי כמ"ש והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו, אז בעת יעזבו את ה' תסור מהם ההשגחה ולא יהיה מטר ההשגחיי, אמנם אחר שברוב גלוליהם נעשו כגויי הארצות וסרה מהם ההשגחה לגמרי, והארץ נמסרה בימי אחאב אל הטבע והמערכה, לא יחויב שיפסק המטר הטבעי בעבדם גלולים, כי הטבע תעשה כמנהגה ואין לה קשר עם מעשי בני אדם, שזה רק אצל ההשגחה לא אצל הטבע, וזה רק על עונשי התורה, אולם קללת יהושע שקלל מדעת עצמו, הלא כבוד יהושע ודבורו וגזרתו מקושרת עם ההשגחה האלהית, שה' ישגיח על כבוד צדיקיו לקיים גזרתם, הגם שסרה ההשגחה מן הדור ההוא הרשעים לא סרה מיהושע הצדיק ומגזרתו וכבודו, ולכן נתקיימה קללתו, ובא אליהו לברר לו זה במופת, שכן תתקיים גם גזרתו גם עתה, אם יגזור על הטל והמטר, וזה מצד שההשגחה דבוקה בו לקיים מוצא שפתיו, מצד שהוא עומד לפני ה' והשגחתו, וז"ש **חי ה' אשר עמדתי לפניו**, ומצד זה אני גוזר **אם יהיה השנים האלה טל ומטר**, ובל תחשוב שזה יהיה מצד העונש על רוע מעשיכם כי אינכם ראוים לעונש השגחיי, כי סרה ההשגחה מאתכם רק כי אם לפי דברי שה' יקיים גזרתי מצד שאני דברתי כן וה' יקיים גזרתי, ולכן הוסיף גם טל שזה אינו נכלל בעונש התורה שכתוב ולא יהיה מטר למען ידעו שהוא רק ע"פ דברו וגזרתו, ובזה יתברר שכן חל העונש מפני גזרת יהושע ודברו:

פסוק ג

לך מזה צוהו להתרחק משם, אם מפני הסכנה ואם מפני שאחר שהוא עצר את השפע מאתם וסתם את הצינורות העליונים מהריק עליהם מים, אם ימצא ביניהם ואם תריק ההשגחה האלהית שפעה על אליהו (שהוא עדן דבוק באלהים וברכת ה' תרד עליו) אז הלא תעבור מעברה גם על העם והמקום אשר ישכן שמה, ולכן היה מוכרח לצאת משם, ובכ"ז צוהו שלא לצאת לח"ל רק **שיסתר בנחל כרית אשר על פני הירדן** שהוא על המצר של א"י, כי היה הבדל בין כל עת שיסתיר ה' פניו והשגחתו מישראל ובין העת הזאת, שבעת שיסתיר ה' פניו מישראל ע"י רוע מעשיהם אז הם נעזבים אל הטבע והמקרה, ובאשר המערכה והטבע מתנגד לישראל תמיד ימצאו אותם רעות רבות וצרות לרוב מעצמם, כמ"ש והסתרתי פני מהם והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות, ובכ"ז בעת שהמערכה טובה ולא יחוייב להם רע מצד הטבע יתקיימו עפ"י הטבע, אבל בעת הזאת שמצד הטבע היה ראוי שירדו גשמים טבעיים ולא היה ראוי שתהיה שנת בצורת, ובזה לא היה די בהסתרת פנים לבד שאז היו הגשמים יורדים כדרכם, והיה צריך השגחה שישגיח ה' על הטבע בל תוריד את הגשמים המחוייבים לרדת כפי הטבע, ובזה היה צריך השגחה והסתרת פנים, היינו שישגיח על הטבע בל תוריד את גשמיה, ויסתיר פנים מן העם בל ישפיע להם תמורתו מטר השגחיי, ובאשר אליהו היה השליח והפועל כל המעשים האלה בכחו, צוה לו לישב על הגבול והמצר שזה הציון שאליהו עם ה' השוכן עליו למלאת גזרתו, יושב על הגבול לשמור ולעצור בל יעלו האדים מן האדמה אל האויר אשר הם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו, וכן בל יבאו עבים וגשם אל הארץ, כשומר את הגבול בל יבא טוב ושפע לשם, וצוהו לישב בצד מזרח כמ"ש **ופנית לך קדמה** שמשם השמש זורחת ומחייבת פעלים בשפלים לפי המערכה, לעצור בעד השפע בל תרד אל הארץ ההיא:

פסוק ד

והיה מהנחל תשתה שפע ההשגחיית תרד אל האדם כפי הכנתו, ואחר שאליהו הכין א"ע במעשה זה לעצור בעד הברכה העליונה מרדת למטה כן לא היה אפשר שתרד גם עליו, ולכן לא היה אפשר לפרנסו ע"י שימצא ברכה בלחמו כמו שהיה אח"כ בכד הקמח ולא שיתברכו המים ששותה מהם כי זה נגד הכנתו לכן אמר כי מן הנחל ישתה והעורבים יכלכלוהו במה שיביאו לו מלחם ובשר הנמצא, והראה לו שא"א שישאב שפע חדשה ממקור מים חיים רק שישתה מנחל שכבר מימיו בתוכו אשר סופו ליבש וליחרב כמו שעצר בעד העם שלא יתפרנסו רק מהמזון והמים הנמצא לפני קללתו, וכן

הזמין פרנסתו ע"י עורבים שהם אכזרים בטבעם למען יזכור כי כן התאכזר על העם להמיתם ברעב אשר זה מטבע העורב הנטוע במדות האדם הכלול מכל מדות בע"ח כמו שהארכתי בדרושים:

פסוק ה

וילך ויעש כדבר ה' הנה בהליכתו היה פעל נגלה במה שנעתק ממקומו אל הירדן, ופעל נעלם במה שגרם שכן תעתק ההשגחה העליונה לעומתו אל מצר הארץ לעצור בעד השמים, על פעל הנעלם אמר ויעש כדבר ה', שעשה רושם בעליונים כפי דבור ה', ועל פעל הנגלה אמר **וילך וישב בנחל כרית**:

פסוק ז

וייבש הנחל הנה יש מטר השגחיי ומטר טבעי, כמו שבארנו במק"א, המטר הטבעי בא ע"י עליות האדים מן הארץ למעלה אשר אם ימלאו העבים אדים על הארץ יריקו בהכרח, והנה כל עוד שהנחלים לא התיבשו בארץ היו האדים עולים מן הנחלים והצמחים וכל מוצא מים, והיה הגשם מחויב מצד הטבע ולכן הוצרך אליהו לשבת שם על המשמר, אצל הגבול, להכניע את הטבע אל פקודתו בל תריק את אשר בה, אולם אחר יבושת הנחל הגדול הזה אז בודאי יבשו כל מוצא מים וכן תמו הלחות בין בארץ בין באויר הנשימה, כי יבשו ע"י החום ונדו להם, ולא היה עוד הגשם מחויב מן הטבע כאשר הוא בעת יבושת ימים רבים, אז לא היה צריך עוד שמירה לזה והיה יכול להתרחק מן א"י ולצאת לצידון, וזה רמז במ"ש **כי לא היה גשם** שכבר לא היה מוכן במציאות מצד הטבע, עד ירד מטר השגחיי:

פסוק ט

הנה צויתי שם, כבר כתבתי כי לא היה אפשר להריק ברכה על לחמו של אליהו, באשר היה זה נגד הכנתו, רק האשה האלמנה היתה צדקת וראויה להריק הברכה בשבילה להחיות נפשה, והיא כלכלה את אליהו מן הברכה שהושפע עליה:

פסוק י

והנה שם אשה אין המשמעות שהיה דירתה בפתח העיר, רק נזדמנה עתה לפתח העיר לקושש עצים, כי הזמינה ה' לקראת אליהו שימצאה בבואו בפתח העיר, וז"ש **והנה שם** וגו' **מקוששת עצים** ובאשר הכיר הנביא כי זאת האשה שהוכיח ה' לקראתו, רצה לדעת מה חסר לה, אם מים או לחם, והתחיל במים, כי בעבורם הניעו ה' ממקומו, וראה כי הלכה לביתה לקחת ולהביא ומעתה ידע כי לא חסר לה מים אמר:

פסוק יא
לקחי פת לחם:

פסוק יב
כי אם ה' לא יעשה נס אם לא לצורך גדול, וכל עוד היה לה מזון סעודה אחת לא היה מתנוסס שירבה הקמח והשמן בדרך נסיי, ולכן הזמין את אליהו בעת שלא היה לה רק סעודה אחת בענין שאח"כ תמות ברעב ובזה היתה ראויה לנס כדי שלא תמות, וז"ש ואכלנוהו ומתנו:

פסוק יג
אך עשי לי, כבר כתבתי כי לא היה אפשר שיתרבה הקמח לצורך אליהו, שהיה הפך הכנתו, ואם היתה עושה לה ולבנה תחלה שזה היה מן הקמח הנמצא היה מוכרח שהעוגה אשר לצורך אליהו תהיה מן הברכה, כי כל עוד היה נמצא קמח לצורך חיותה וחיות בנה לא יעשה נס לבטלה ולא התרבה, ובהכרח היתה התחלת הברכה לצורך אליהו, וזה לא היה אפשר, כנ"ל, לכן צוה שעוגתו תעשה בראשונה מן הקמח הנמצא, ועי"ז בקמח הנשאר לא יהיה די שפע למזון סעודתה וסעודת בנה, ובהכרח תבא בו הברכה בשבילה, ואז אחר שימצא בו הברכה יוזן ממנה גם אליהו, כי אם נפתח הצינור לא יסתם עוד:

פסוק יד
כי כה באר שאין פעולת הברכה הזאת עפ"י דבורו, כפי פעולת אלישע בברכת השמן (מ"ב ד) שהיה עפ"י כחו שיש בכח הנביא להריק ברכה ותוספת שפע, כי לא היה זה עתה בכחו של אליהו, רק **כי כה אמר ה'**, ויש הבדל בין הברכה הנעשה ע"י נביא בכחו ובין הנעשה ע"י רצון ה' וגזרתו, כי הנביא אין בכחו רק להשפיע ברכה על מעט הנמצא שיתוסף, כמ"ש אלישע מה יש לך בבית שנתרבה השמן, והיה הברכה על מעט השמן שיתרבה, שזה המצאת יש מיש, לא כן ברכת ה', תוכל לשרות גם על דבר ריקן, כי פה אמר **כד הקמח לא תכלה** באר שלא לבד שהקמח לא יכלה שהוא ברכת הקמח והשמן, כי אין זה תנאי בברכת ה' רק כד הקמח לא תכלה מלהקרא כד הקמח, בענין שהברכה שורה על הכד והצפחת, שהוא על הכלי, בין שיהיה בה דבר או לא יהיה:

פסוק טו
(טו-טז) **ותלך**, באר כי **עשתה כדבר אליהו**, שעשתה העוגה לו תחלה ואח"כ לה, והטעם בזה כי עקר הברכה היה בשבילה לא בשביל אליהו, ולפ"ז **ותאכל היא והוא** היא היתה האוכלת בעצם וראשונה והוא היה טפל אליה בזה ואוכל בזכותה, כמ"ש הנה צויתי שם

אשה אלמנה לכלכלך. ובאר **שכד הקמח לא כלתה** ששרה הברכה על הכד, וזה **כדבר ה'**, לא עפ"י דבר אליהו וכחו:

פסוק יז

(יז-כד) **השאלות**: למה אמר בן האשה בעלת הבית ולא אמר בן האשה האלמנה כמ"ש עד הנה, ולמה אמרה אליו שבא להזכיר עונה וכי לא יוכל להיות שמת כדרך כל הארץ, ולמה אמרה עתה ידעתי כי איש אלהים אתה והלא כבר ראתה שנשלח ברכה על ידו בדבר ה':

ויהי, זה הוצעה למ"ש אח"ז שאמרה באת להזכיר את עוני, כי אחר שנעשה הנס בעבורה כדי שלא תמות היא ובנה, איך יצוייר שעתה ימות בנה בחליו, וכבר אמרו שבסוריא היה דבר ורעב ואמרו שיתפללו על הרעב ומאן דיהיב מזוני לחיי יהיב, וא"כ הכי בעבור זה עשה נס מהמזונות כדי שימות בחוליו, ועז"א א. **חלה בן האשה בעלת הבית**, שהיא היתה בעלת הבית ר"ל העקר בבית כי הנס נעשה בזכותה כנ"ל ב. שלא חלה כדרך החולים הטבעיים שתחלה יחלה מעט ואח"כ החולי מתגבר רק, תיכף **היה חליו חזק מאד עד שלא נותרה בו נשמה** בענין שראתה כי מת בדרך עונש, וזה סותר לדבר אליהו שאמר שנעשה הנס בשביל ביתה:

פסוק יח

וע"כ חשדה אותו שמ"ש בשם ה' כד הקמח לא תכלה אינו אמתי, רק הוא עשה הנס הזה מכחו ע"י שמות או סגולות ששנה הטבע, וחשבה שלכן מת בנה, כי אחר שנהנו מדבר הנעשה בלט או ע"י דברים היוצאים מן הטבע, זה נחשב לעון ונתחייב במיתה כמ"ש דאשתמש בתגא חלף, ועז"א **באת אלי להזכיר את עוני** וכו', וגם כי כבר אמרו העושין לו נס מנכין לו מזכיותיו, כי אם צריך שתשתנה המציאות בעבורו שקלו זכיותיו ועונותיו בפלס אם ראוי לכך, ואחר שחשבה שזה נעשה בדרך נס עפ"י אליהו (לא עפ"י רצון ה' אשר יצוה כן מצד רצונו בלי השקף על זכות וחובה) עי"ז נזכרו עונותיה ומת בנה:

פסוק יט

ויאמר, **וישכיבהו** טרם החייהו הורה כי מיתתו צער גדול הוא לו, וכאילו שוכב הוא עצמו מת על מטתו [בשגם שמטת אליהו היה מורה חיים כי לא טעם טעם מיתה]:

פסוק כ

הגם ר"ל וכי בעבור שאתה כועס עלי ורוצה להרע לי, גדלה כעסך עד שתריע גם להאלמנה בעבור שאני מתגורר עמה, כאילו חמתך עלי נתהפכה לעברה המעניש גם אשר בשכונתי, וז"ש **אשר אני מתגורר עמה שלכן גם עליה הרעות** להמית את בנה:

פסוק כא

ויתמודד להחיותו היה צריך, א. שיכין הגוף שכבר שלט בו ההפסד אל שיקבל התחיה, ב. להפיח נשמה לפגרים, הנה אל שיוכן הגוף התמודד עליו ג' פעמים, להכין ג' הכלים שהם משכן אל הנפש הטבעית והחיונית והמדברת שכ"א יש לו כלים מיוחדים כמ"ש במק"א ולהשיב הרוח זה אין ביכולת יד אדם רק ביד הנותן נשמות לבדו, וע"ז קרא אל ה' שתשב נפש הילד על קרבו:

פסוק כד

עתה זה ידעתי כי תחלה הסתפקה עמ"ש לה בשם ה' כד הקמח לא תכלה, שאינו דבר ה' כנ"ל פסוק י"ח, ומצד זה נפל לה ספק גם באליהו אם עשהו בכחו מצד שהוא איש אלהים, או ע"י לאט וכישוף, **ועתה ידעתי**, א. **כי איש אלהים אתה**, ב. **כי דבר ה' בפיך אמת**:

פרק יח

פסוק א

ויהי דברי חז"ל ידוע שכאשר הוצרך למפתח של תחיה היה מוכרח להחזיר מפתח של גשמים, וע"פ דרכי הנה תחלה סתם אליהו כל צינורות השפע מהריק מטר וחיות, ולכן לא היה בכחו עד עתה להריק חיות על איזה דבר, אחר שבזה יפתח הצינור, אולם בעת החיה את הילד היה מוכרח לשוב מדרכו זה העוצר וסוגר בעד השפע, נהפך הוא כי הוצרך להוריד שפע חיות וחיים על הילד, ובזה נפתחו כל מקורות החיים אשר נסגרו ע"י עצירת הגשמים שמביאים חיים לעולם על החי ושיח השדה, ולכן אמר ה' כי עתה יתן גם מטר כי כבר אמר לאסורים פקח קוח **ואתנה מטר** כבר כתבתי (סי' י"ז פ"ז) כי מעת יבושת הנחל לא היה המטר מחויב מצד הטבע והיה צריך למטר השגחיי, וזה לא יצוייר בלי תשובה מחטא ע"ז שבידם, ולכן צוהו **שיתראה אל אחאב** וישתדל להשיב את ישראל בתשובה שיכירו כח ה' כמו שהיה אח"כ שאמרו ה' הוא האלהים כמ"ש היש בהבלי הגוים מגשימים, ובזה **אתנה מטר** השגחיי:

פסוק ב

וילך ספר כי היה העת מוכן להחזירם בתשובה בקל, א. **כי הרעב חזק בשמרון**, וישובו מצד יראת מות ב. (ג) **ויקרא אחאב** שגם אחאב כבר שם על לבו צרת עמו ורוע מעלליו, **וקרא לעובדיה והוא היה ירא ה' מאד** להתיעץ עמו, וספר סבת קריאתו (וגם יל"פ מ"ש **אשר על הבית** שבימים האלה שראה עונשי ה' מנה אותו צדיק על ביתו, למען יהיה לו

סמך בזכותו) שכ"ז היה יען שהוא ירא ה' ורצה להתלונן בזכותו ג. (ד) **ויהי בהכרית** וזאת זכות גדולה אשר הוא כדאי שתעמוד לו בעת הרעב כמ"ש חז"ל בעובדא דנחוניא חופר שיחין אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק וכו':

פסוק ה

ויאמר לכן צוה לו לבקש מזון לבהמותיו, ועל צד הצורה אמר אליו שיבקש מזון להבהמות ע"פ שאמרו במדרש כשאין בני אדם ראוים לגשמים יורד המטר בשביל בהמה, כי האדם הבחיריי ניתן לגמול ועונש, לא כן הבע"ח שלהם ברית כרותה, ברית הטבעי שלא יכרתו מיניהם, וע"י הברית הזאת יורד המטר גם על האדם הגם שהוא נידון לפי המעשים, וז"ש **אולי נמצא חציר ונחיה סוס ופרד** ועי"כ **ולא נכרית מהבהמה**, לא נגרע מהבהמה וע"י הבהמה לא יכרתו גם בני אדם:

פסוק ו

ויחלקו ובכ"ז אחאב בפ"ע לא עזב דרכו, וכ"א פנה לדרכו זה לה' וזה לעזאזל, וז"ש אחאב הלך וכו' ועובדיה הלך וכו':

פסוק י

(י-טו) **השאלות**: למה הקדים מה ששלח לבקשו בכ"מ וזה אינו מחייב שימיתהו אם יאמר אליו הנה אליהו, ולמה האריך בלשונו וכפל ב"פ ועתה אתה אומר לך אמור לאדניך הנה אליהו והרגני, ולמה הזכיר מה שהחביא מאה נביאים:

חי ה' ר"ל שאם אתה רוצה להתראות אליו מדוע נסתרת עד עתה כ"כ עד שלא מצאוך בשום מקום שע"כ ישבת בסתר, ואם שלא רצית להראות עד שיבקש לראותך הלא כבר בקש אותך, וא"ת שלא ידעת מזה הלא **אם יש גוי וממלכה** וכו' ובודאי ידעת מזה:

פסוק יא

ועתה איך יצוייר שתעשה עתה בהפך שלא די שלא תסתר מן המבקשים אותך רק **אתה אומר לך אמור הנה אליהו** ואתה רוצה להמציא את עצמך אליו, וזה אי אפשר:

פסוק יב

והיה, וע"כ כי באמת אינך רוצה להתראות אליו, רק אתה רוצה להראות שמבקש אותך בחנם בארצות אחרות כי אתה מצוי פה, ובכ"ז **והיה אני אלך** וכו' **ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע**, וזה מגמתך להראותו, אבל הלא בזה תגרום לי סכנה כי **ובאתי להגיד** וכו' **ולא ימצאך והרגני**, **ועבדך ירא את ה'** ולמה תסבב הריגתי:

פסוק יג
וא"ת כי לא יהרגני בעבור זה כי לא יתלה בי האשם במה שאתה יכול להתעלם מן העינים כרגע, ז"א **הלא הוגד לאדוני את אשר עשיתי** וכו' וזה נודע אח"כ לאחאב (כי הריגת נביאי ה' נעשה ע"י איזבל לא ע"י אחאב) ועי"כ אני נחשד בעיניו כי ידי עם נביאי ה' להחיותם ולהצילם ובזה:

פסוק יד
ועתה אתה אומר ר"ל עתה אחרי החשד הזה שעוד לא נקיתי ממנו, **אם אומר הנה אליהו והרגני** כי יחשוד אותי שאני הסתרתי גם אותך במערה:

פסוק יח
לא עכרתי כי בעברם על מצות ה' לעבוד אלהים אחרים אינם ישראל רק כגויי הארצות, **ולא עכרתי את ישראל**, אבל **אתה ובית אביך בעזבכם את מצות ה'** עכרתם את ישראל, כי בזה היו כגוים, וכן הפסקת הטל ומטר גזרתי בחטאם כי כן ראוי להם ואתה הגורם:

פסוק יט
ועתה למען אשיב אותם בתשובה ואברר מי אלהים אמת **שלח קבץ אלי את כל ישראל**:

פסוק כא
עד מתי ר"ל אתם עובדים את הבעל, ובזמן רעתכם תצעקו אל ה', כמ"ש ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו, כי אתם פוסחים בין שני הרעיונות ואינכם יודעים את מי תעבודון, וזה לא יתכן, כי אין בין שני ההפכים אמצעי, ואם ה' הוא האלהים, אין ממש בבעל אשר צוה להכריתו ולשקצו, ואם יש ממש בבעל אין לכם חלק בה', **ולא ענו** כי העם היו מסתפקים:

פסוק כב
ויאמר ר"ל כי בבחינה הזאת, לא יהיה להם תירוץ, לאמר שהבעל יש לו יכולת כמו האל, רק שהיה איזה חסרון בעבודתה ומעלה בעבודת אליהו שלכן הוריד הוא את האש ולא המה, כי לכם יתרון, א. מצד שנביאי הבעל רבים ואני יחיד, ועז"א **אני נותרתי נביא לה' לבדי** וכו' ב.:

פסוק כג
ויתנו מצד הקרבן, בל יחשבו שאני בחרתי קרבן שיש בו איזה יתרון **יתנו לנו שנים פרים** (הגם שיהיו שנים בלתי שוים) **ויבחרו להם** את המובחר, ג. י"ל מעלה מצד רב העובדים והמתעסקים, וז"ש **וינתחוהו וישימו** שיהיו המתעסקים רבים, ואצלי יהיו שני חסרונות, א. **שאני אעשה הפר האחד** הנשאר הגרוע ב. שאני לבדי:

פסוק כד

וקראתם, וכן לא יהיה הבדל בין הפעולות שנעשה כי **וקראתם ואני אקרא**, וגם בזה אתם תקראו ראשונה, ולפ"ז יתברר כי **האלהים אשר יענה באש הוא האלהים** כי לא יהיה במה לתלות לא בחסרון הקרבן ולא במקריבים וזמן ההקרבה, שבכולם לכם משפט הקדימה, רק יהיה החסרון מצד שהבעל אינו אלהים, **ויען כל העם** כי הם היו מסתפקים באמת ורצו לעמוד על הבירור:

פסוק כה

ויאמר, א. **בחרו** המובחר, ב. **עשו ראשונה**, ג. **כי אתם הרבים** כנ"ל:

פסוק כו

השאלות: למה אמר אשר נתן להם והם בחרוהו, ולמה פסחו על המזבח, והיה צ"ל אשר עשו בלשון רבים:

ויקחו וכו' **אשר נתן להם** לפי הפשט אחר שהפרים לא היו שוים כמ"ש שנים פרים, [שכבר בארנו (בס' התוה"מ אחרי סי' י"ז) **ששני** מורה השיווי, ושנים מורה שהם בלתי שוים] והיה אחד גרוע ואחד מובחר והוא אמר בחרו, הרי כאילו נתן להם את המובחר, וחז"ל דרשו שלא יכלו להזיז את הפר ממקומו עד שאליהו נתנו להם בידיו, **ויקראו עד הצהרים** הבעל היה עבודת השמש, והיה תוקפה מהבקר עד הצהרים שאז השמש בגבורתה, **ואין קול** ר"ל כי הסימן שקרבנם נרצה יהיה, או ע"י קול של נבואה, או ע"י ענין של אש כמ"ש אשר יענה באש, כי על האש שאלו ואם היה יורד אש היו נענים על שאלתם, ושניהם לא היה, **ויפסחו** כפי הפשט אליהו עשה ג"כ מזבח תיכף, והם בראותם שלא נענו חשבו כי ע"י מזבח של אליהו העומד בצדו נפסד עבודתם, **ויפסחו על המזבח אשר עשה אליהו** להרסו ולבטלו וז"ש אח"כ וירפא את מזבח ה' ההרוס:

פסוק כז

ויהי בצהרים שאז עקר תקותם בעת תגבורת השמש **ויהתל** דרך שחוק ולעג אמר דברים הפך כונתו **קראו בקול גדול**, הנה בתנאי האלהות שלא ימצא במקום עד שלא יצוייר יצטרכו לקרא בקול, לא מצד שהוא ברחוק מקום ולא מצד שיש בו איזה העלמה או עיפות או חסרון ידיעה, והוא אמר אחר שאלהיכם יש לו משיגי הגשם, יוכל להיות שיש לו משיגי הנפש המדברת שתתעלם, או ע"י שהוא מדבר ומשיח מענין אחר, וז"ש **כי שיח לו**, או מצד המחשבה שחושב ומעיין בענין אחר, וז"ש **כי שיג** והשגה לו, או שיש לו החסרונות של נפש החיונית שמתנענע ממקום למקום, וז"ש **וכי דרך לו**, או שיש לו משיגי הנפש הצומחת וחסרונותיה שהיא השינה, שהתחלתה בצמחים ומהם

נשתלה באדם מצד שיש בו כח הצומח, וההיתול היה במה שהפך סדר דבריו, שאם היה מדבר עמם שלא לצחוק היה צ"ל בהפך, כי ישן הוא, או דרך לו או שיח לו, שהוא סדר המדרגות ממטה למעלה, והוא שכיון להשפיל עבודתם שאינו אלהים, הורידהו עד חסרון הצומח, ואמר לפ"ז קראו בקול גדול אולי יתעורר משנתו:

פסוק כח

והם קראו בקול, למען ישמע אלהיהם הרחוק מהם, **ויתגדדו** שאולי ישן הוא וירגיש בצער דקירת הרומח בנביאיו:

פסוק כט

ויהי כעבור הצהרים שאז ידעו ששב השמש אחורנית ולא ישיגו מבוקשם **התנבאו** נביאות שקר, מדוע לא שעה אל מנחתם, ונבאו מזה שאלהיהם כועס על עובדיו וכדומה, **ואין קול** כנ"ל, **ואין קשב** שהעם לא הקשיבו אל נבואתם הכוזבת:

פסוק ל

(ל-לא) **השאלות**: מאין נמצא שם מזבח הרוס, למה אמר אשר אמר ה' אליו ישראל יהיה שמך:

ויאמר הנה נתברר להם כי אין ממש בבעל, ועתה אמר שיגשו אליו, **וירפא** כבר כתבתי כי אליהו עשה מזבח ה' תיכף ונביאי הבעל הרסוהו ועתה רפא אותו להשיבו לאיתנו:

פסוק לא

ויקח מספר בפרטות איך תקן המזבח, שלקח **שתים עשרה אבנים** ולבל נטעה שהיה מספר י"ב כנגד י"ב מזלות, כמו שהיו גם עובדי המזלות משתמשים במספר י"ב, לזה באר שכוונתו במספר זה **כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר ה' אליו**, שיהיה למעלה מן המזלות ומושל אף על המלאכים שמצד זה א"ל **ישראל יהיה שמך** שהמה גבוהים מן המזלות:

פסוק לב

ויבנה אמר בפירוש שבונהו לשם ה' לקדשו בקדושת מזבח **ויעש תעלה**, היה כדי לעשות נס במים, והיה כבית סאתים כשיעור חצר המשכן שזה הגבול שגבל ה' שתתפשט הקדושה סביב המזבח:

פסוק לד

ויאמר מלאו ארבעה כדים מים הנה היה צריך להוריד שפע המטר מן המקור העליון, שידוע כי ארבע חיות נושאים את המרכבה העליונה והתחתונה שדרך שם תעבור השפע, ולנגדם מלא ארבעה כדים להוריד השפע מארבע כנפות הארץ העליונה שבעולם

האצילות אל עולם הכסא, **ויאמר שנו** להריק השפע מארבעה נושאי הכסא אל עולם המלאכים, **ויאמר שלשו** להוריד המים מן ארבעה חיות שראה יחזקאל במרכבה התחתונה המלאכיית אל האופנים שהוא העולם השפל:

פסוק לו

ה' אלהי אברהם שמאז אהל שכן בישראל, **היום יודע**, א. שעוד אלהותך בישראל משגיח עליהם ושוכן אתם בתוך טומאתם, ב. שאני עבדך, ג. שכ"ז עשיתי בדברך להקריב בבמה ולהוריד האש:

פסוק לז

השאלות: מ"ש וידעו כי ה' הוא האלהים הוא כפול עם מ"ש היום יודע כי אתה אלהים בישראל, ומז"ש ואתה הסבות את לבם אחורנית:

ענני באופן **שידעו כולם כי ה' הוא האלהים**, כי הגם שישיגו כי אתה אלהים ביניהם ואני עבדך, עדיין לא ידעו כי אלהי ישראל הוא הנמצא האחד מחויב המציאות שמהוה כל הוה ומקיים כל המציאות, כי יטעו שכחו כח מקבל מן הסבה העליונה, ועז"א ענני באופן שידעו כי ה' הוא האלהים, וז"ש חז"ל למה אמר ענני ב"פ ענני שתרד אש וענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם, ר"ל שלא יאמרו שהורדת האש הוא ע"י כח א' מן השרים התחתונים ושהוא שר ישראל, ולכן מלא את התעלה מים כי הכשפים נבדקים במים כמ"ש חז"ל, **ואתה הסבות** אמר הטעם שישראל טועים ובלתי משיגים אלהותך הוא מצד שבראת את האדם באופן שלא ישיג שום דבר מן הקודם אל המאוחר ע"י מופת השכל רק מן המאוחר אל הקודם מן המסובב אל הסבה ולכן הוא מוכן אל הטעות והשגיאה בדברים העיונים, ועיין פירושי ישעיה (סי' מ"א כ"ג):

פסוק לח

ותאכל תחלה **את העולה** שהוא העקר שבעבורה ירדה האש ואח"כ **את העצים** שהם מכשירים הקרבן ואח"כ **את האבנים** ואח"כ **את המים**:

פסוק לט

השאלות: למה כפלו ה' הוא האלהים:

ויאמרו ה' וכו' המאמר הראשון משפט מחייב **שה' הוא האלהים** שזה נודע להם מן ירידת האש, והב' כחו משפט שולל **שרק ה' הוא האלהים** לא זולתו, וזה נודע להם ממה שראו כי הבעלים אלילים:

פסוק מא
השאלות: למה א"ל אכול ושתה, ואיך אמר כי קול המון הגשם ועדן לא היה שום רושם אל הגשם כמ"ש אח"ז:
ויאמר הנה כבר פעל מה שהיה צריך לפעול, א. שישראל חזרו והודו באלהים אמת, ב. ששחט את נביאי הבעל המדיחים את העם, וכפי הנראה גם אחאב נטה אחרי אליהו בעת הזאת בראותו את מעשה ה' כי נורא הוא, כי לולא זה לא היה מניחו להרוג את נביאיו, ולכן א"ל **אכל ושתה** כי ביום ההוא בודאי גזרו צום כמו שהיה מנהגם בעת שהיו מתפללים על עצירת גשמים, אמר **שיאכל וישתה כי קול המון הגשם**, ר"ל כי הקול הזה הנשמע בין מה שצעקו ישראל ה' הוא האלהים בין צוחת החוטאים הנשחטים הוא הוא המון הגשם אשר ירד לקראת קול הזה, ובאמת לפי הדין אם ירדו גשמים אחר חצות צריך להשלים התענית ואז היה אחר חצות, רק שאליהו הודיע שבעת התחילו לשמוע לדברי הנביא שנתאספו שמע קול המון הגשם וכאילו ירדו גשמים קודם חצות שא"צ להשלים:

פסוק מב
ויעלה כי כבר האמין בדבר אליהו שיבא הגשם, ואליהו עלה להתפלל שהגם שא"ל ה' שיתן מטר היינו שלא יעצר המטר הטבעי, אבל הוא התפלל שירד תיכף ע"פ נס:

פסוק מג
הבט הסוד ידוע כי הים העליון שכל הנחלים הולכים אליו, לו שבעה ימים, ואז עלתה השכינה בעון הדור לרקיע השביעי לכן הוצרך לשוב שבע פעמים, ובשביעית ראה עב קטנה ככף איש, כי לא ירד הגשם רק בשביל איש אחד הוא אליהו, ואז ידע כי על ידו יתפתחו השמים, והודיע לאחאב שירד לביתו:

פסוק מו
וישנס כי מאז נטה לבו אל אליהו ולכן כבדו כמלך כי שב באותו שעה וחשב לקרבו לעבודת ה', ומ"ש **ויד ה' היתה אל אליהו** הוא כח וגבורה לרוץ לפני מרכבתו:

פרק יט

פסוק א
את כל, מירידת האש והגשם, **ואת כל** ר"ל הסבה שבעבורה הרגם, שרצה להצדיק את אליהו, ור"ל **את כל** הפרטים שבעבורם הרג את כל הנביאים:

פסוק ב
השאלות: למה לא הרגה אותו תיכף:

ותשלח איזבל ראתה כי לב אחאב נוטה אל אליהו ומצדיקו ולא ערב לבה להרגו תיכף וחשבה כי בלילה תהפך לב אחאב לשוב אל רשעו:

פסוק ג

השאלות: מהו וירא מה ראה, מהו הלשון וילך אל נפשו:

וירא ראה ברוח קדשו כי יכול תוכל **וילך אל נפשו** כי אליהו היה מתבודד רוב ימיו ועוסק בשלמות עצמו להשלים את נפשו, רק בעת הצורך היה נביא שלוח אל העם, ואחר שראה שכל הנפלאות שעשה לא פעלו, ראה כי אין לו עסק להשלים את העם, ולכך קם וישב ללכת אל השלמת נפשו, והגם **שבא אל באר שבע אשר ליהודה** ששם לא התירא עוד מאיזבל, בכל זה **הניח את נערו** שם להפרד מבני אדם לצאת אל המדבר להתבודד, כי זה היה מחוז חפצו עתה, כמ"ש מי יתנני במדבר מלון אורחים וכו':

פסוק ד

השאלות: מלת ויבא לא יצדק רק אם בא אל מחוז החפץ לא הנודד במדבר:

והוא לבדו **הלך במדבר דרך יום**, **ויבא** ר"ל ואז בא אל מחוז חפצו, כי אחר שהתרחק דרך יום מן הישוב היה במקום מגמתו, כי שם יתבודד עם האלהים, **וישאל את נפשו** כי ראה שכבר תיקן לצורך עצמו את אשר היה לו לתקן בחיים הזמנים, וראוי כי תשוב נפשו אל צרור החיים ותעזוב את הלבוש החומרי המאפיל בינה ובין האור הבהיר, וז"ש **ששאל את נפשו** ר"ל לתועלת נפשו, והנה לשלא ימות, יהיה או מצד שלא השלים את אשר עליו להשלים בחייו, ועז"א **רב עתה ה'** כי כבר השלים ועשה רב והותר, ואם מצד שאין המיתה מוכרחת אליו כי גם בחייו יפרד אל הרוחניות והמלאכיות כאדם קודם החטא שהיה ראוי להיות חי לעולם, ועז"א **לא טוב אנכי מאבותי**:

פסוק ה

השאלות: מ"ש ויישן תחת רותם אחד, היל"ל ויישן תחתיו שכבר נזכר שישב תחת הרותם, ומלת זה מיותר, למה צוה לו לאכול את העוגה וכי לא לקח בידו לחם בלכתו המדברה:

וישכב תחת רותם אחד זה היה רותם אחר, שהרותם הראשון היה קטן בלתי מספיק רק לשבת תחתיו (ולכן כתיב אחת בלשון נקבה המורה על חולשתו) וזה השני היה רב הצל ראוי לשכב תחת צילו, **והנה זה מלאך** אבל הרותם השני הזה לא היה רותם באמת רק מלאך שנדמה לו כרותם ועתה בשינתו **נוגע בו ויאמר** וכו':

פסוק ו
ויבט, **עוגת רצפים** עוגה של רשפי אש, נדמה לו כאילו רשפי אש נתאחדו כדמות עוגה הראויה למאכל, וכאילו צוהו לאכול העוגה הזאת, שהוא כפי המשל, שגופו יזדכך מן חלק העפר ויעשה כבריות המורכבות מיסודות הקלים אש ומים ורוח, כענין עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט, וכמ"ש שהשדים גופות מורכבות מאש ורוח או אש ומים, והם אוכלים ושותים לדעת חז"ל והמקובלים, אשר גם אכילתם היא מדברים הדומים להרכבתם וכפי הנמשל הרצפה רומז אל דבר הנבואה, והמים רומז להתורה, כמ"ש ובידו רצפה (ישעיהו ו':ו') ותרגמו ובפומיה ממלל, ואומר הוי כל צמא לכו למים, שהיה מזונו עתה ענין רוחני אלהי:

פסוק ז
וישב בפעם השניה לא נתלבש המלאך בדמות רותם, ועז"א מלאך ה' שנית, שבשנית היה מלאך ה', **ויאמר קום אכול** כי בפעם הראשונה ישן אח"ז ובפעם השניה נזדכך שלא יצטרך לישן כי הלך ארבעים לילה בלא שינה, ועז"א כי רב הדרך ללכת ביום ובלילה:

פסוק ח
וילך נדמה בזה למשה רבו שנזדכך גופו במה שעמד מ' יום בלא אכילה עד שזכה ברדתו אל הגלות אליו כבוד ה' למטה ואל קרני ההוד, וכן הוא בכח האכילה הזאת שהיה מאכל רוחני נזדכך גופו כל הארבעים יום עד שבא עד הר האלהים כי הוכן אל המראה הגדולה הזאת:

פסוק ט
השאלות: מה שאל מה לך פה וה' יודע מה הוא עושה בזה:
מה לך פה ר"ל הלא הנביא צריך שימצא בין העם להוכיח ולנבאות לא שיתבודד במדבר ובהרים:

פסוק י
ויאמר הנה אנכי לא אוכל להיות נביא מורה ומוכיח לעם הזה, כי צמתתני קנאתי על רוע מעשיהם, וע"י קנאתי שהרגתי נביאי הבעל יבקשו את נפשי, ולכן לא אוכל לעשות שליחותי:

פסוק יא
(יא-יג) **השאלות**: מה הורה במראה זאת, ולמה שאל שנית מה לך פה וכבר השיב על שאלתו:

ויאמר צא וכו', חוץ ממ"ש האלהיים כי ראה בזה המראה הגדולה שראה יחזקאל, שראה רוח סערה ענן גדול ואש מתלקחת, שהם שלשה קליפות הסובבות את האגוז והפרי, וכן ראה אליהו רוח, ורעש הענן, והאש, וראה שה' לא נמצא בם, כי הם מחיצות ומסכים בין הקדש, ומהם תצא הרעה, ואחרי האש ראה קול דממה דקה שהוא הנוגה הדקה ומתוכה כעין החשמל, חש ממלל, הדובר בלחש, שהוא הקול והדממה, ור"ל קול ודממה החשמל, ודקה שהוא הנוגה, אולם כפי הנגלה הראה לו כי במחנה רוח ורעש ואש אין ה' בם רק בקול דממה, וממנו ילמדו שלוחיו ונביאיו בל יסערו סער בל ירעשו רעש ובל יבעירו אש, כמו שעשה אליהו בקנאתו לה' צבאות שעצר את השמים ושחט את נביאי הבעל, כי ה' ישלח את נביאיו שיבואו אליהם בקול דממה, וימשכו את העם בעבותות אהבה ובדברים רכים:

פסוק יג

ויהי ספר כי בצאת אליהו בפתח המערה שהיה באמצע ההר כמ"ש צא ועמדת בהר, **וילט פניו** כענין שכתוב ושכותי כפי עליך, וראה כי תוכן המשל שאין רצון ה' שהנביאים יענשו את העם ויקנאו בזעם, שאל אותו שנית **מה לך פה**, ומדוע אינך שב אל שליחותך לנבאות ולהוכיח בלא קנאה ורעש:

פסוק יד

השאלות: למה צוה שימשח את חזאל ואת יהוא, ולמה יעמיד נביא אחר תחתיו:
ויאמר שנית כי לא יוכל לעזוב קנאתו לה' צבאות כי מקנא הוא על דבר כבוד שמו:

פסוק טו

(טו-טז) **ויאמר** אז אמר לו כי הנהו ממלא רצונו מה שמקנא על כבוד ה' ויעניש את העם ע"י חזאל ויהוא ואלישע, שאלה יהיו נגד הג' מחנות שראה שמורים פורעניות רוח רעש ואש, ונגד ג' החטאים שחשב, שנגד מ"ש אשר עזבו בריתך, יכם חזאל שאינו בן ברית, ונגד את מזבחותיך הרסו יכם יהוא שהרס מזבח הבעל ונגד את נביאך הרגו יהרגם אלישע, אולם במ"ש שאינו רוצה לשוב לנבאות עוד כי מקנא הוא, צוה שימשח את אלישע אחר שא"י לנבאות ע"י קנאתו:
ובאת ומשחת את חזאל וכו' **ואת יהוא**, הסדר לא היה כן שתחלה נמשח אלישע אח"כ יהוא ואח"כ חזאל, אולם לקמן (כ"א כ"ט) בארתי שע"י תשובת אחאב נשתנה הגזרה שהריגת יהוא לא יהיה בימיו רק בימי בנו, ומטעם זה לא נמשח יהוא ע"י אליהו רק ע"י אלישע והקדים משיחת אלישע למשיחת יהוא, וכן עי"כ נשתנתה ונתאחרה גם גזרת חזאל וראיתי מפרשים מ"ש ויהי נא פי שנים ברוחך אלי היינו ששני דברים שהיו

מוטלים על אליהו שהם משיחת יהוא ומשיחת חזאל יהיו אלי, וכן היה ששניהם נעשו ע"י אלישע, ולפ"ז מ"ש והיה הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא הוא לפי הגזרה הקדומה, ואח"ז היה בהפך, והרי"א פירש שהאנשים שאין ראויים ליפול ע"י חזאל כמו בית אחאב הנשים והטף יפלו ע"י יהוא ואנשים שראוים להמלט מחרב יהוא כמו הנערים המנוערים שהתקלסו באלישע ימות אלישע, ואינו מדבר על סדר הזמן עי"ש:

פסוק יט

(יט-כ) **והוא חורש שנים עשר צמד בקר** חורשים **לפניו**, והוא הולך בצמד האחרון, ובכ"ז אחר שהשליך אליהו אדרתו אליו, דבקה נפשו באדרת אליהו, שהרגיש בו הרוחניות שקרן עליו מעת היותו במערה, כמסוה אשר על פני משה, וכמ"ש לקמן (ב' ב') שבקע את הירדן באדרת הלז, והיה השלכת האדרת סימן כי הוא יעמוד תחתיו ויקח את אדרתו, ולכן עזב מלאכתו ורץ אחריו (יוע"ד הצורה היה אלישע עומד בשני עשר בקר העומדים תחת ים שעשה שלמה אשר סודם ידוע, ואדרת אליהו הוא מן הים עצמו שעומד עליהם ששם מדרגת אליהו כמספרו ב"ן, ולכן עזב את הבקר ורץ אחרי אליהו):

פרק כ

פסוק ג

(ג-יא) **השאלות**: מה היה ההבדל בין שתי השליחויות, ומז"ש כי אם כעת מחר אשלח את עבדי, מה יפסיד הלא בין כך וכך את הכל יקח, ולמה כפלו אל תשמע ואל תאבה: **כספך וזהבך לי הוא**, דבריו אלה י"ל שני פנים, שי"ל שר"ל שהם לו ביחוס הקנין שאחאב יהיה לו עבד וכל אשר לו נשים ובנים וקנינים הם תחת עבודתו לא שיקחם ממנו, וכן הבין אחאב מדבריו, ויל"פ שר"ל שיתנם לו בפועל וזה משמע ממ"ש כספך וזהבך לי הוא שאם כוונתו שהם שלו מצד העבדות הלא כל קניניו לו המה מצד זה ולמה אמר הכסף והזהב לבד, וכן למה אמר נשיך ובניך הטובים, הלא כולם עבדיו, וע"כ שרוצה שיתנם אליו ואינו רוצה עתה רק כסף וזהב ורק הנשים הטובות והיפות לא יתר חפצים ויתר נשיו:

פסוק ד

ויען מלך ישראל לפי הבנתו השיב שכן הוא כדבריך כי אחר שלך אני לעבד ממילא כל אשר לי עבדים לך:

פסוק ה
וישובו ובארו את דברי בן הדד, **כה אמר בן הדד מה ששלחתי אליך** הוא **לאמר שכספך וזהבך לי תתן** בפועל, ר"ל כי ע"ז שאתה והם עבדי לא הייתי צריך לשלוח שזה נודע אבל מה ששלחתי היה כדי שתתן:

פסוק ו
כי אם לא תתן ברצונך היום ותמתין על יום מחר עד שאשלח לקחתם ביד חזקה תפסיד בשתים, א. **אם אשלח את עבדי וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך**, תחת שעתה אני מבקש רק כספך לא כסף עבדיך, ב. שלא יסתפקו בכסף וזהב לבד רק **והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם** עד שלא ישאר בידך שום דבר חמדה, וחז"ל אמרו שמ"ש כל מחמד עיניך הוא הס"ת, כי ממצות המלך שלא ירבה לו נשים ולא כסף וזהב, ושיכתוב לו משנה התורה ואחאב שמר לכתוב לו ס"ת שזה מטכסיסי מלוכה, וא"ל שיתן לו נשיו וכסף וזהב שהרבה שלא כדת, ואם ימאן יקח מידו גם הס"ת שאינו שומרה, ולקיחת הס"ת אות שיעבירהו ממלכותו:

פסוק ז
כי רעה זה מבקש כי דרך המלחמה שבעת יצורו על עיר יקראו אליה לשלום ואם שלום תענה יקבלו עליהם מס ועבדות, ולא יהיו לשלל רק אם יעשו מלחמה, אבל אחר **ששלח אלי לנשי** וכו' **ולא מנעתי ממנו** שקבלתי להיות לעבד לו בנפשות ביתי ובמאודי למה יתגרה ברעה, והביא ראיה שמבקש אך רעה לא תועלת עצמו, א. שא"כ למה שלח לנשי ולבני למה הם לו, ב. אחר שלא מנעתי ממנו שיהיו תחת רשותו למה הוסיף, לי תתן:

פסוק ח
ויאמרו אל תשמע מ"ש לי תתן וגם על מה שקבלת שתהיה לו עבד **לא תאבה בלב** רק תחשוב מחשבות לפרוק עולו בעת היכולת:

פסוק ט
אשר שלחת בראשונה לי הם **אעשה**, **והדבר הזה** שהוא לי תתן **לא אוכל לעשות**:

פסוק יא
אל יתהלל ר"ל מי שהוא **חוגר כמפתח** אל יתהלל, ופי' שהחוגר למלחמה וחושב על כל צדדי האפשר שיש אפשרות ג"כ שינוצח הוא נלחם בעצה וגבורה, אבל מי שבעת החגירה נדמה לו בדעתו שכבר פתח חגורתו וכבר נצח זה לא ינצח לרוב, אם מאשר לא יכין עצה וגבורה למלחמה כראוי, אם מפני שעי"ז גם הנלחם אתו ישליך נפשו מנגד,

ור"ל אחר שעדן לא נצחת היה לך להשלים עמי במה שקבלתי להיות לך עבד, כי עדן יש ספק אם תנצח:

פסוק יב

ויאמר אל עבדיו באשר בטח שדבר נקל הוא לכבוש את העיר לא יצא בעצמו הוא והמלכים רק מסר זה לעבדיו שישימו ויכינו עניני לכידת העיר:

פסוק יג

הראית את כל ההמון הגדול הזה שא"א שתנצחהו בדרך הטבע, **הנני נותנו בידך** בדרך נס וזה יהיה **היום**, ובזה **וידעת כי אני ה'**, ור"ל שכל עוד יצוייר שיוכלו לנצוח בכחם לא יעשה ה' בדרך נס כי הלוחם סומך על כחו ואינו מצפה לישועת ה', עז"א לו הראית את כל ההמון וכו', ואחר שא"א שתנצח בדרך הטבע יעשה ה' נס:

פסוק יד

ויאמר, **במי** מי ילך בראש למלחמה, **בנערי שרי המדינות** פי' רי"א שהם משרתי השרים שהיו פחותים ומועטים, **מי יאסר** את הצבא לפקדם ולהנהיגם:

פסוק טז

ויצאו בצהרים, הגם שהיה זה בצהרים וראה אותם לא יצא הוא והמלכים בעצמם למלחמה, כי הוא היה שותה שכור והמלכים היו רק עוזרים אותו לא עבדיו, וכשראו שהוא אינו יוצא גם הם לא רצו לצאת:

פסוק יז

ויצאו תחלה יצאו רק נערי שרי המדינות שהיו מתי מספר, והדד שלח לראות וא"ל שרק אנשים פרטים יצאו לא חיל גדול, ולכן לא עזב את המשתה, רק:

פסוק יח

השאלות: למה כפל דבריו, ולמה בזה אמר תפשום חיים ובזה אמר חיים תפשום:
ויאמר צוה שיתפסו אותם חיים לא ללחום אתם להמיתם, ואמר, **אם לשלום יצאו תפשום חיים** הקדים מלת תפשום שהוא עקר החידוש שאף שיצאו לשלום יתפשו אותם **ואם למלחמה יצאו חיים תפשום** הקדים מלת חיים שהוא עקר החידוש הגם שיצאו למלחמה לא ימיתום רק יתפשום חיים, וכלל בלשון שדבר שהוא עקר החידוש יקדים במאמרו כמ"ש באילת השחר (פרק כ"ב):

פסוק יט
ואלה בתוך כך יצאו גם החיל אשר אחריהם שהיו ז' אלפים והבאים לתפשם לא יכלו, כי, (כ-כא) **ויכו איש אישו** ועי"כ נעשה מהומה ביניהם ועי"כ **וינוסו** ארם וכו' ועי"כ ויצא גם המלך וכו', שעד עתה ירא לצאת מן העיר:

פסוק כב
לך התחזק אמר לו עתה נצחת ע"פ נס, אבל דע כי לתשובת השנה יבא שנית עליך ולאו בכל יומא מתרחיש ניסא לכן הכן עצה וגבורה למלחמה, ונגד גבורה אמר **לך התחזק** בחיל ופרשים, ונגד העצה אמר **ודע וראה את אשר תעשה**:

פסוק כג
(כג-כד) **ועבדי ארם** הם אמרו כי מה שנצח אותם היה באחד משני פנים, או בדרך נס ע"י אלהים, ע"ז אמרו שכח אלהים תלוי במקום כי **אלהי הרים אלהיהם**, או שהיה בדרך טבע ע"י שהמלכים שתו אתך בסוכות, כי יען שהם מלכים חשבו שכבודם ככבודך, ולא יצאו להצביא את העם, ולכן העצה **שתסיר המלכים ותחתיהם יהיו פחות** וסגנים שהם יצביאו את העם ולא ישבו על היין:

פסוק כה
ואתה אינך צריך להוסיף חיל וסוס ורכב רק **ואתה תמנה לך חיל כחיל** וכו':

פסוק כז
ובני ישראל, א. נגד שבתחלה היו ישראל בעיר חומה ועל ההר עתה **התפקדו וילכו לקראתם**, ב. נגד שתחלה לא נודע כמה המה חיל ישראל ועי"כ נצחו כי בן הדד חשב שהם מתי מספר, עתה **כלכלו ויצאו** ר"ל יצאו כולם לא כבתחלה שיצאו נערי שרי המדינות לבד ואחריהם העם, ועי"כ ניכר ההפרש שאלה היו מעט כשני חשיפי עזים ואלה מלאו את הארץ:

פסוק כח
ויאמר וכו' **ויאמר** לפי הפשט תחלה אמר אליו דבריו מעניני המלחמה ולא בשם ה' שהזכירו מה שא"ל בשנה העברה שיכין עצה וגבורה ושלא הכין כראוי, ואח"כ א"ל בשם ה' שהגם שמצד זכות אחאב לא היה עוזרו עתה, בכ"ז יתנהו שנית בידו מצד רשע ארם שכפרו בכח ה' ואמרו אלהי הרים הוא, וחז"ל אמרו כי אמירה הא' היה שלא להחיות את בן הדד:

פסוק כט
(כט-ל) **ויחנו** ספר כי גם כבוש הזה היה שלא בדרך הטבע, א. ממה שהכו מאה אלף ביום אחד, ב. ממה שנפלה החומה על הנותרים:

פסוק לב
עבדך בן הדד אמרו הוא מקבל להיות עבדך לבד שלא תמיתהו ומלך ישראל הסכיל עשו שמלבד שהיה ראוי שלא להחיותו, עכ"פ היה לו לכבשו לעבד והוא אמר אינו רוצה להחזיקו לעבד **רק אחי הוא**:

פסוק לג
והאנשים לא האמינו מתחלה שאמר זה בלב שלם וחשבו שהוא דרך צחוק, **וינחשו הממנו** והתחילו לנחש ולנסות אם יצאו הדברים ממנו בלב שלם, אבל **וימהרו ויחלטו ויאמרו אחיך בן הדד** כי תיכף החליטו הדבר לאמת, כדי שלא יוכל לחזור, והוא קחהו על המרכבה:

פסוק לד
ויאמר עוד הסכיל שהוא רצה להכנע אליו קצת להשיב לו הערים, והוא השיב לו **ואני בברית אשלחך** אני איני מבקש דבר רק כריתת ברית לאחוה, ובזה שלחהו, ובאמת לא החזיר לו הערים וזה היה לו למוקש אח"כ (לקמן כ"ב) ורחמי רשעים אכזרי:

פסוק לה
(לה-מב) **השאלות**: למה הוכה הנביא בדבר ה' מה חטא ומה היה כוונת המשל הזה שהוא ספור בדוי:

ואיש אחד מבני הנביאים, כוונת הנבואה הזאת, כי בן הדד נלחם נגד אלהי ישראל, כמ"ש אלהי הרים אלהיהם, וה' הכה את עמו, רק איש אחד בן הדד שנשאר בחיים מסרו ביד אחאב וישראל להרגו, ויען שהוא איש מלחמתו של ה', שנמסר בידם לשמרו, אמר להם שבאם ימלט מידם יהיה נפש המלך תחתיו, (כמו שנהרג אח"כ ממנו) ועמו תחת עמו לבזה ולשלל, כמו שהיה ראוי שיבוזו את ערי ארם, ואחר שבערבות השמירה הלזו נכנסו המלך והעם, גם הנביא שהיה נמצא במלחמה ההוא וידע מדבר ה' נתחייב עונש על שלא מיחה במלך, וכדי שלא יוכה ע"י חיל ארם הקל ה' ענשו שיוכה בדבר ה' ע"י איש ישראל, **ולכן אמר לרעהו בדבר ה' הכיני נא**, כי נתחייב הכאה בדין, וספר במשל שהראשון לא שמע אל נבואתו ולא רצה להכותו ונענש ובזה הראו כי כשמצוה ה' להכות איש יענש הבלתי שומע בקולו, ובזה הראה לו כי יענש על שלא שמע לדברי ה' להכות את בן הדד:

פסוק לט
ובזה מ"ש הנביא אל המלך **עבדך יצא בקרב המלחמה** וכו' לא בדה ספור בדוי לעצמו רק דברים שהיה, כי הנביא היה ג"כ במלחמה, והאיש מלחמה ה' שמו הביא אליו איש שהוא בן הדד שנתנו ה' אל כלל ישראל והנביא בתוכם לשמרו, ואמר שאם יפקד, יענשו או בגוף כמו שנהרג אחאב והוכה הנביא, או בממון כמו שנבוזו ישראל אח"כ מחיל ארם, ועז"א **והיתה נפשך** וכו' **או כסף תשקל**:

פסוק מ
ויהי, ע"י שהנביא **עושה הנה והנה** ולא הזהיר למלך נפקד האיש, זה היה הספור האמתי, והמלך שלא ידע על מה מדבר אמר שהמשפט הזה חרצו לעצמו:

פסוק מב
ויאמר ובזה א"ל הפתרון **יען אשר שלחת** וכו' כי העונש שסבל הנביא עתה, יבא על ראש אחאב וחז"ל אמרו כי ע"י טפת דם שיצא מן הנביא, נתכפרו ישראל ולא נענשו בגוף במלחמה שלחם אחאב אח"כ, ומובן מדברי:

פרק כא

פסוק א
השאלות: למה כפל לנבות היזרעאלי, אשר ביזרעאל, ולמה דייק לקראו בשם מלך שומרון, בכלל הספור יפלא למה לא לקח אחאב את הכרם מידו ביד חזקה ממשפטי המלוכה כמ"ש ואת כרמכם יקח ונתן לעבדיו וכ"ש לעצמו:
כרם היה לנבות היזרעאלי כי הגם שלפעמים יערב לב מלך לקחת כרם או שדה וכמ"ש ואת כרמיכם יקח ונתן לעבדיו, הלא זה ממשפטי המלוכה אם הדבר צריך לצורך המלוכה, כגון שלוקח מס לשלם בו לאנשי צבאותיו שזה מתועלת הכללי אשר כל בני המדינה צריכים לישא בעול המדינה, והאיש הבלתי נושא בעול רשות ביד המלך לקחת נחלתו ולכופו בחזקה. וכן אם היה הכרם הזה בשומרון אצל בית המלכות, שאחר שבית המלכות שבשומרון היה ענין כללי לתועלת הכלל, כי שומרון היתה עיר הבירה וצריך שבית המלכות יהיה מפואר בכל עוז וזה לכבוד האומה ותועלתה אם היה לוקחו הכרם אין רע, לכן אמר כי **הכרם היה ביזרעאל**, **ואחאב היה מלך שומרון** ר"ל שומרון היתה עיר מלכותו, לא יזרעאל, והיכלו אשר ביזרעאל אינו בית מלכות רק היכל שלו לא מצד שהוא מלך:

פסוק ב

וידבר וגם לא רצה את כרמו לצורך איזה דבר כללי רק רצה לעשות ממנו גן ירק, באופן שרצה להשחית עצי הכרם (שהוא איסור) לזרוע בו ירק, ולא נתן בו שום טעם של תועלת רק מצד שקרוב אל ביתו והנה אחאב שהיה עוע"א היה דרכו להעמיד הבעל על הגן שלו, כמ"ש ותחפרו מהגנות אשר בחרתם, המתקדשים והמטהרים אל הגנות, (וכ"כ התוס' בסנהדרין (דף כ' ע"ב) שלכן לא רצה לתתו לו מפני שרצה לעשות בו ע"ז, וגם כתבו שאף למ"ד כל האמור בפ' מלך היה מותר בו, זה רק אם לוקח הכרם לצורך עבדיו לא לעצמו, ועוד כתבו שזה אם הכרם אינו נחלת אבות), וא"ל אם לא תרצה לתתו בעבור שצריך לך לכרם, **אתנה לך כרם טוב ממנו**, **ואם טוב בעיניך** למכרו **אתנה לך כסף**:

פסוק ג

השאלות: למה אמר חלילה לי מה' כאלו יעשה בזה עון פלילי:

ויאמר נבות הנה מלבד שנבות לא רצה למכור את נחלת אבותיו, דבר אל אחאב דברים הנוקבים עד חדרי בטן, במ"ש **חלילה לי מה' מתתי את נחלת אבותי לך** רצה להוכיח בזה את אחאב שעזב נחלת אבותיו, שהוא ה' אלהי אבותיו, שהוא הנחלה היותר יקר מנחלת שדה וכרם שהם רק לחיים הזמנים, אבל האמונה והתורה היא נחלת הנפש, והוא עזבם בלא כסף ובלא מחיר, ולהוכיח על פניו אמר חלילה לי מתתי את נחלת אבותי, הזכיר לו איך יקר בעיני איש נלבב נחלת אבותיו אף נחלה זמנית משדה וכרם, וכ"ש נחלה נפשיית, ובמ"ש **חלילה לי מה'**, שלא היה לו להזכיר בזה שם ה' רמז כי אחר שאתה תעמיד על הגן את ההבל והבעל, חלילה לי מה' אשר הוא נחלת אבותי, בו בטחו אבותי ויהי נחלתם, ואיך אתנהו לך לבעל ואשרה:

פסוק ד

השאלות: למה בא סר וזעף ולא אכל לחם, והוא לא דבר אליו דברים קשים רק לא רצה לעזוב נחלת אבותיו ומה כל הרעש הזה, ולמה כפל אשר דבר אליו ויאמר:

ויבא אחאב לא נתפעל על שלא רצה לתת לו הכרם, רק על הדברים שדבר, שבזה בזהו על עזבו נחלת אבותיו ואלהי ישראל, וגם כי נגעו הדברים בלבו כדרך הרשעים שמלאים חרטה, כי הוסר בדברים, וז"ש **שבא סר וזעף** שהיה רוחו סרה מאתו, לא על גוף המעשה שלא השיג הכרם רק **על הדבר אשר דבר אליו** (ר"ל אחר שכוונת הדבור היה לקלוע אליו למטרה במ"ש **לא אתן לך את נחלת אבותי**) , שידע שבאמירה זו דבר אליו דברי תוכחה, ולכן שכב על מטתו ולא אכל לחם מרוב צערו:

פסוק ו

השאלות: למה כפל כי אדבר אל נבות, ואומר לו, וכן למה לא ספר מ"ש לא אתן לך את נחלת אבותי שבזה יצדק נבות בעיניה:

וידבר הנה הגם שבודאי ספר לאיזבל כל הדברים שנפלו ביניהם, בכ"ז לא רצה לגלות לה שרוחו סרה על הדיבור הפרטי הזה שהיה לו תוכחת מוסר ממ"ש לא אתן את נחלת אבותי, כי לא רצה להראות בפני איזבל שעוד יש רשף בלבו להתפעל מדברים כאלה וכי עודנו זוכר באלהי אבותיו, ולכן א"ל שעיקר כעסו על שאמר **לא אתן לך את כרמי**, על שלא השיג הכרם, וז"ש **כי אדבר אל נבות ואומר לו**, במ"ש כי אדבר ספר לה פרטי הדברים כמו שהיו, וסיים דבריו ואני כועס יען כי **ואומר לו תנה לי את כרמך ויאמר לא אתן לך את כרמי**, ר"ל על יתר הדברים לא אשית לב רק על שלא השגתי הכרם:

פסוק ז

השאלות: מה כוונתה במ"ש אתה עתה תעשה מלוכה:

אתה עתה אמרה בעת שמיסדים בית מלכות במדינה שעדיין לא היה להם מלך, אזי קובעים ביניהם משפט המלוכה וחוקיה, ומפרטים מה יוכל המלך ומה לא יוכל לעשות, לא כן במלכות ישנה מי סכל להשקיף על משפט המלוכה, המלך עושה כל אשר בכחו לעשות באין מוחה, וז"ש וכי **אתה עתה תעשה מלוכה**, ר"ל וכי **אתה** העושה המלוכה הלא היא קיימת מכמה דורות, או הכי **עתה** תעשה, רק שלא ידעת איך תקחהו מידו בחזקה פן ימרדו העם בראותם כי תגזול נחלת אחרים **ואני אתן לך** ע"י ערמה:

פסוק ח

השאלות: יפלא מאד איך לא התיראה מלכתוב בשם המלך אל הזקנים והחורים שישכרו עדי שקר ויעידו עדות שקר על נבות ושישפטוהו ע"ז משפט מות, ומה תעשה אם הזקנים יראו את מכתב המלך אל כל העם ותתגלה הנבלה הזאת שהמלך אשר במשפט יעמיד ארץ מצוה לרצוח נפש נקי על לא חמס בשקר ובמרמה, והלא מחר יעשה כן לכל איש ואיש ותחנף הארץ בדמים, ואיך הסכימו כל הזקנים לזה ולא גלו ערותו וחטאתו לעיני השמש, ודבר כזה לא נמצא דוגמתו בקורות העמים גם בימי החשך והאפלה, ולמה יושיבוהו בראש העם, ולמה יעידו שברך אלהים ומלך ולא די באחד מהם, ולמה אמר ותכתוב ספרים והיה די שתכתוב ספר אחד, ולמה כפל ויבואו שני האנשים בני בליעל ויעידוהו אנשי הבליעל:

ותכתוב, הנה היא שמעה והבינה ג"כ כי נבות כיון לבזות את הע"ז איך שאחאב המיר נחלת אבותיו, וכן בזה את המלך בדברו אליו כזאת, והגם שלא היו עדים, וע"י שבזה את

המלך אין המלך יכול להיות עד ובע"ד, הלא במה שבזה אלהיו הלא על זה נאמן המלך להעיד, והנה משפט המבזה את המלך יהיה לפני החורים, ומשפט המקלל אלהיו הוא לפני הזקנים, וז"ש **שכתבה ספרים בשם אחאב ותחתום בחותמו** ובספרים האלה היה כתוב כי אחאב מעיד שנבות ברך אלהים ומלך, ובזה לא כתבה שקר כי באמת בזה את אחאב ואלהיו, **ושלחה את הספרים אל הזקנים** שהם ידונו על שבזה הע"ז, **ואל החורים** שהם ידונו על שבזה את המלך, ובאר למה שלחה זאת ליזרעאל כי **אשר בעירו היושבים את נבות** וראוי שיהיה נדון לפני ב"ד שבעירו, והנה לפי המשפט ראוי שאחאב יבא בעצמו לפני הב"ד ויעידו בפניו, כי אין ראוי לדון דיני נפשות על עדות שבכתב, וע"ז:

פסוק ט

ותכתוב בספרים דבר זה כתבה בדרך עצה מדעתה, ובשמה לא בשם אחאב, כאומרת הנה אחאב מעיד לפניכם בכתבו וחותמו כי נבות ברך אלהים ומלך ואתם לעצמכם בודאי תאמינו לדברי המלך כי לא ישקר, אולם באשר לא תוכלו לחרוץ עליו משפט מות לפני העם על מכתב הזה עד יעיד המלך בפניו, וכדי בזיון וקצף להמלך כי אם היה רק על שבזה אלהיו היה בא להעיד, אבל אחר שבזה גם את המלך גנאי היא לו לבא בעצמו להעידו, לכן עצתי שתחפאו הדבר בפני העם באופן זה, **קראו צום** ואסיפה, כי משפט מות היה נעשה בהקהל העם כולו, **ואת נבות** הנדון **הושיבו בראש העם** כי את הנדונים משפט מות היו מושיבים על בימה גדולה שהכל יראוהו:

פסוק י

והושיבו ואתם **תושיבו שני עדים**, שהם יהיו **בני בליעל נגדו**, ר"ל כי באמת לא יהיו בליעל כי אחר שתראו להם מכתב המלך וחותמו שנאמן אצלם כמאה עדים יוכלו להעיד שיודעים שאמת הדבר, ולא יהיה זה דבר בליעל רק מה שיעידו העדות נגדו בפניו, שבזה יכזבו לו באיכות הגדתם, אבל גוף הדבר אמת, **ויעידוהו לאמר ברכת אלהים ומלך**, כי עדות זה אמת הגם שמה שיאמרו ששמעו זאת, ושיאמרו איך ברך יהיה שקר, אין נ"מ אחר שגוף המעשה אמת הוא:

פסוק יא

ויעשו ספר כי הזקנים והחורים וכל העם ידעו שהדבר שקר, עד **שאנשי עירו וגם הזקנים והחורים**, כולם **עשו כדבר איזבל**, כי גם העם ידעו שהוא שקר, ולא עשו זאת יען שהאמינו שהאמת כן, רק, א. **אשר הישבים בעירו** ועשו זאת משנאתם לנבות בן עירם, ב. **כאשר כתוב בספרים אשר שלחה אליהם** והיה להם אמתלא שכן צוה המלך, ועז"א:

פסוק יג
ויבואו שני האנשים בני בליעל שלא היו בני בליעל נגדו, רק היו בני בליעל בעצם, וז"ש **ויעידהו אנשי הבליעל את נבות נגד העם**, שהיו אנשי בליעל לעומת נבות וגם לעומת העם כי כולם ידעו שגוף הדבר שקר ועלילה:

פסוק טו
קום רש, אחר שהעידוהו שברך אלהים ומלך, מצד שברך ע"ז נתחייב מדין ב"ד סקילה ולכן נסקל, ומצד שברך המלך נדון ע"פ החורים ונתחייב כדין מורד והרוגי מלך נכסיהם למלך, וז"ש **קום רש**, כי נהרג מטעם אשר מאן לתת לך בכסף, שמצד זה הוא מהרוגי מלך, והגם שמצד חטאו השני שאמר לא אתן נחלת אבותי שבזה הע"ז הוא מן הרוגי ב"ד, **כי אין נבות חי כי מת**, כי מצד המלך מיתתו בסייף ומצד קללת אלהים מיתתו בסקילה, אמרה עכ"פ הגם שנסקל אינו חי ונכלל בזה ענשו על המלך רק שנידון בסקילה שהיא חמורה ובה נכלל גם על המרידה שעכ"פ אינו חי:

פסוק יח
השאלות: למה אמר אשר בשומרון:
אשר בשומרון ר"ל שאם היה בית מלכותו ביזרעאל היה לו טענה עליו מצד מורד כי אז היה הכרם לצורך בית מלכותו הכללי, לא כן אחר שבית מלכותו בשומרון:

פסוק יט
הרצחת וכי בדין הרגתו שתורישנו מצד נכסי הרוגי מלך למלך, הלא רצחת ברצח, ואיך עוד תורישנו?:

פסוק כ
השאלות: מה השאלה המצאתני, והתשובה מצאתי, ולמה תפס לשון התמכרך:
המצאתני ר"ל וכי מצאת אותי בזה וכי אני רצחתיו והלא נהרג שלא על ידי רק ע"י איזבל, **ויאמר מצאתי** שאתה הרוצח במה **שהתמכרת לעשות הרע** וכאילו אתה נמכר לאיזבל אשתך לענין עשות הרע שבזה אתה עבד לה לעשות פקודתה, וכל אשר עשתה יחשב כאילו עשיתו אתה:

פסוק כב
וחוץ מחטא זה (שהיה ע"י איזבל) **ונתתי את ביתך** וכו' **אל הכעס** וכו' בע"ז ובעלים:

פסוק כג
וגם, ומה שאמרת שאיזבל עשתה הרציחה זאת **גם לאיזבל דבר ה'** וכו':

פסוק כד
ואז **המת לאחאב בעיר** וכו' וזה נתקיים בימי יהוא:

פסוק כה
רק ר"ל בכל המלכים הרשעים לא היה אחד כאחאב, כי כולם עשו הרע מדעת עצמם, והוא התמכר לרצון אחרים יען שהסתה אותו איזבל:

פסוק כו
וחוץ מזה גם באיכות וכמות הרע התעיב מאד, כי ירבעם ויתר המלכים עשו זאת רק כדי שלא ימרדו בם בלכתם לירושלים אבל אחאב עשה ככל אשר עשו האמורי ולא האמין בה' כלל, וכל אלה הדברים דבר אליו אליהו:

פסוק כט
כי נכנע אחאב מלפני יש הבדל בין מלפני ובין מפני, שמלפני הוא מפני גדלו ורוממתו ומפני הוא מפני יראת העונש, הנכנע מלפניו ישתדל להתקרב אל ה' ולעבדו ויכנע מרוממתו, והנכנע מפניו יתחבא ויברח מפניו להנצל מענשו, ר"ל הגם שידמה לך שנכנע מלפני אינו כן כי רק נכנע מפני מיראת העונש, ולכן ע"י שנכנע מפני לא אביא הרעה בימיו וע"י שלא נכנע מלפני אביא הרעה בימי בנו ולא תבוטל הגזרה בהחלט, ומבואר שאם לא היה אחאב נכנע אז היה מחויב שימשח יהוא תיכף בעת ההיא ע"י אליהו והיה הורג את אחאב עם ביתו תיכף, שעז"א ה' לאליהו ואת יהוא תמשח למלך, וע"י תשובתו נתאחר הדבר עד אחר לקיחת אליהו ומות אחאב ונמשח יהוא ע"י אלישע, וכן היה ראוי שימשח אליהו אז את חזאל ושיתקיים תיכף מ"ש והיה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו, וגם זה נדחה מפני תשובתו, ועז"א בסימן הבא וישבו שלש שנים אין מלחמה בין ארם, שכ"ז נמשך ע"י תשובתו, ונדחה משיחת חזאל עד ימי אלישע:

פרק כב

פסוק א
וישבו שלש שנים התבאר בסימן הקודם:

פסוק ג
כי לנו וכבר הבטיחו (כ' ל') להשיב הערים, רק שהוא א"ל ואני בברית אשלחך, ולא בקשם אז, וספר איך עתה נתקיים מ"ש הנביא והיה נפשך תחת נפשו והיה לו זה למוקש:

פסוק ד
כמוני ר"ל אם מצדי אני **כמוך** כי מחותנים אנחנו, אם מצד העם **עמי כעמך** בני ישראל, אם מצד המלחמה **סוסי כסוסיך** כי כשתנצח תעזור גם אותי לעת הצורך, ובד"ה א' ועמך למלחמה:

פסוק ה
כיום שאני פה:

פסוק ו
(ו-יב) **השאלות**: למה בתחלה לא נבאו בכה אמר ה' עד אח"כ, ולמה חזרו אח"כ את נבואתם שנית, ולמה תלה אמרו ויתן אדני (בשם אדני) ואח"כ אמרו ויתן הוי"ה:
כארבע מאות איש, נביאי האשרה היו (י"ח י"ט) שלא נהרגו ע"י אליהו (שם מ') **ויתן אדני** כ"מ שמזכיר בספר זה דבר ה', מזכיר שם הוי"ה, וכל שמות זולתו היו מכוונים בהם אז לכחות אחרים, וכן בד"ה כתוב ויתן אלהים ביד המלך שכוונו על אלהים וכחות אחרים, ולכן לא אמרו עתה עלה רמות גלעד כי הנבואה הבאה ע"י הקסם לא תראה הכל בביאור ולא ראו לאיזה מקום ילך:

פסוק ז
האין פה נביא לה' עוד ר"ל אחר שכל אלה אינם נביאי ה' וכי לא נשאר עוד נביא אחד לה', וכבר אמרו חז"ל שהרגיש בם שהם נביאי שקר מפני שכולם התנבאו בסגנון אחד:

פסוק ח
עוד יש נביא אחד לה', **רק שנאתיו כי לא יתנבא**, וזה ידע כי נבואותיו עד עתה היה רע עליו, ולכן בד"ה אמר כי איננו מתנבא עלי לטובה כי כל ימיו לרעה הוא, ומזה ידע שגם עתה לא יתנבא טוב, **אל יאמר כן** כי הנביא לה' רק אשר ישים אלהים בפיו אותו ידבר:

פסוק י
ומלך, הנה עד עתה היתה הנבואה לא בשם ה', רק בעת שהלך המלאך לקרא למיכיהו, אז נפל הרוח על הנביאים במעמד שני המלכים שישבו על כסאם, הגם שלא היו מוכנים להנבואה לא מצד המקום שהיו **בגורן ופתח שער העיר** מקום קיבוץ עם, והנבואה צריכה התבודדות, ולא מצד חברתם שהיו במעמד המלכים בעת **שישבו בבגדי מלכות ועל כסא מלכות**, שיראת המלך תמנעהו מהתבודד עם רוחו, ובכ"ז חל עליהם הרוח (שהוא הרוח שקר שיצא מלפני ה' שיתבאר אחר כך) **וכל הנביאים מתנבאים לפניהם** במעמד המלכים:

פסוק יא
ויעש, הראשון שחל עליו הרוח שקר היה צדקיהו עד שעשה לו קרני ברזל כאילו בו נפתח הצנור והמקור לכולם, ואחריו:

פסוק יב
כל הנביאים נבאים כן, ופרטו דבריהם עתה במ"ש **עלה רמות גלעד** שתחלה אמרו עלה סתם, ב. תחלה אמרו ויתן בלשון עתיד ופה אמרו **ונתן**, שיבואר גם בעבר כי כבר נתנו ה' בידו כי גזרתו הוא המעשה, ג. שאמרו **ונתן ה'** שהיתה הנבואה בשם הוי"ה:

פסוק טז
עד כמה פעמים כי הרגיש שהיה לו לאמר כה אמר ה' וראה כי מדחהו לבד, והשביעהו א. **שלא ידבר רק אמת**, ב. רק **בשם ה'** לא דברי עצמו, כי מ"ש עלה והצלח נוכל לאמר שא"ל דרך ברכה שמברכו שיצליח ושיתן ה' בידו:

פסוק יז
השאלות: אם היה למיכיהו נבואה מאת ה' איך רצה להעלימה ונביא הכובש נבואתו חייב מיתה, ולמה היה ענין המראה הזה, והעצה שיעץ ה' מי יפתה את אחאב, ומה היה ענין הרוח שנעשה רוח שקר וכלל הענין חדה סתומה:
ראיתי ר"ל לא הגיעני דבור מאת ה', שא"כ לא היה רשאי להעלים נבואתו, רק צופה הייתי וראיתי מראה שמתוכה יובן שהמלך ימות והעם ינצלו:

פסוק יט
לכן, באור מראה זו ע"פ פשוטה, שספר במשל כי בצאת הגזרה העליונה מאת ה' שיפול אחאב ברמות גלעד, וצבא השמים שלוחי ההשגחה המוכנים למלאות גזרת ה', עמדו סביב ה' למלאת גזרתו, וע"י הרוח ר"ל רצון של אחאב ורוחו לצאת למלחמה נבאו נביאי השקר כרצונו כי יעלה ויצלח וזה היה סבת מפלתו, וע"פ הצורה, הנה העוון הוא עצמו היורד ומשטין והוא המעניש את החוטא ביד חטאו, ואחאב שעשה תועבות גדולות, ראה הנביא כי ה' **יושב על כסא** דין לשפטו, **וכל צבא השמים עומדים עליו**, כי יש צבא העומדים **לימינו** שהם מלאכי ההנהגה הנסיית המיוחסת לימין, וצבא אשר **לשמאלו** הם צבא ההנהגה הטבעיית המיוחסת אל השמאל:

פסוק כ
וה' אמר מי יפתה את אחאב, ר"ל אחר שחטאיו רבים, איזה חטא יהיה מלאך העונש להפילו, באופן שסבת מפלתו יהיה החטא ההוא, ויען שהחוטא הורס הנהגת ה' שהם

צבאו שאל מי מצבאיו ידיחנו, וכ"א **אמר זה בכה וזה בכה**, כי בחטאיו נגע אל **צבא קדש** ואל כל סדרי ההנהגה עד שכולם מוכנים עליו ליום רעה:

פסוק כא

ויצא, אולם אחר שדמי נבות אשר שפך ע"י עדות שקר הוא העון היותר מוכן להשחיתו, ולכן **יצא הרוח** של נבות **ויעמד לפני ה'** לתבוע משפטו, **ויאמר אני אפתנו**, ועל ידי יענש, וה' שאל **במה** ר"ל כי צריך שיהיה העונש מדה כנגד מדה:

פסוק כב

ויאמר השיב כמו שיצא רוחי ונהרגתי ע"י עדות שקר שהזמין אחאב, השקר הזה ישפך על נביאיו עד שגם הם יגידו לו שקרים ובזה יפול, מדה כנגד מדה כמו שנפלתי אנכי, וה' הסכים אל העונש הזה כי היה כמדתו **ויאמר תפתה וגם תוכל** כי העונש הזה מוכן אליו ביד פשעו, **צא ועשה כן** ר"ל שבאשר ה' חותמו אמת לא תוכל להיות רוח שקר עד שתצא ממחיצתי כמ"ש חז"ל:

פסוק כג

ועתה אין סתירה בין נבואתי לנבואת נביאיך, כי מ"ש שראו שתצלח, הוא סבת עונך שעי"כ **הושם רוח שקר בפי נביאיך**, וזה בא מצד **שה' דבר עליך רעה** להענישך על שהרגת את נבות ע"י עדות שקר:

פסוק כד

ויגש כי צדקיהו היה הראש שבהם (כנ"ל י"א) והוא פתח הצינור לכולם ואיך ידע את אשר לא נדע:

פסוק כה

הנך רואה השיב לו דרך מליצה, אתה שואל אחר שצפית ברוח כמוני מדוע לא ראית המראה אשר ראיתי ואשיב לך אני הבטתי מה שנעשה במרום עתה, וראיתי המראה ה' יושב על כסאו וכו', ואתה לא שמת לב על ההווה רק על העתיד על יום שיהיה מלך ישראל ברמות גלעד על היום אשר ביום ההוא תחבא בחדרים על היום ההוא ראית, **והנך רואה** (במראה נבואתך) **ביום ההוא** העתיד, **אשר אז תבוא חדר בחדר** ובצפיה זו הטעה אותך הרוח שקר לראות אותו יום נצחון, ועל זה שנעשה בשמים עתה לא שמת לבך לראות:

פסוק כו

והשיבהו כי כבר כלאו פעם אחד מיד שר העיר:

פסוק ל

התחפש, א. בל יכירוהו וילחמו עליו כי חשש שהיה להם מרגלים ושמעו דבר הנבואה כמו שהיה באמת, ב. שחשש לדברי הנביא, וא"ת הלא א"כ מה יועיל מה שמתחפש כי בזה תתקיים הוראת הנבואה במקצת אחר שבא בגדר הדיוט ולבושי הדיוט ואינו מלך בזו הרגע ולא אדונים לאלה, כי חשב שכמו שהוראת השמיימית אם יתקיימו במקצת יתבטל יתר הוראתם, כמו שהביט פרעה כי רעה נגד פניכם ונתבטל בדם מילה, ומצרים ראו שמושיען של ישראל נלקה במים ונתבטל ע"י שהושלך ליאור וכדומה, חשב שכן יהיה בדברי ה':

פסוק לא

את מלך ישראל כי היה לו מרגלים ושמעו דבר הנביא:

פסוק לב

(לב-לג) **ויזעק** ובד"ה ויזעק יהושפט וה' עזרו ויסיתם אלהים ממנו, ר"ל שזעק בתפלה וה' עזרו שלא המיתוהו תיכף בסובם עליו, ובתוך כך הכירוהו, ואלהים הסיתם ממנו בל יהרגוהו, כי נתן בלבם שיהיה להם תועלת בשלא יהרגו את מלך יהודה שהיה בבריתם עד עתה, הגם שעתה נלחם בם (שזה גדר הסתה בכ"מ שהוא להראות תועלת) ולכן בראות שרי הרכב כי יהושפט הוא וישובו מאחריו:

פסוק לה

ותעלה שעורו ותעלה המלחמה ביום ההוא נכח ארם (שעלתה המלחמה ביניהם) והמלך היה מעמד במרכבה, ורי"א פי' שהמלחמה עלתה עד למעלה כי היה יד ישראל תקיפה ועולה במלחמה ולא ידעו מהכאת אחאב עד שמת ואז ויעבור הרינה:

פסוק לו

ויעבר ר"ל אחאב במותו העביר קול רינה במחנה שרננו לאמר איש אל עירו, כי כולם שמחו על מפלתו, ואמרו מהו דכתיב באבוד רשעים רינה זה אחאב בן עמרי, **איש אל עירו** בני ישראל, **ואיש אל ארצו** בני יהודה, ומזה נתקיים מ"ש לא אדונים לאלה ישובו איש לביתו בשלום, כי לא נפלו חללים מב"י אז, ולכן היה בידם ללכת לביתם ולא רדפם האויב:

פסוק לח

וישטוף אחר שספר איך נתקיימה נבואת מיכיה שאחאב ימות והעם ישובו בשלום ספר איך נתקיימה נבואת אליהו שילוקו הכלבים את דמו, כי הרכב הלך לשטף את הרכב על ברכת שומרון, ואז הזונות ר"ל נשים זונות רחצו בהברכה ולא יכול לשטף את

הרכב ובעת ההיא שהזונות רחצו בהברכה לקקו הכלבים את הדם שעל הרכב, ונתקיים דבר ה':

פסוק מד

(מד-מה) **ואך** ר"ל יהושפט עשה הישר, אך בשני דברים לא עשה הישר, א. הבמות לא סרו, ב. מה שהשלים עם מלך ישראל שהיה רשע, כמ"ש (בדברי הימים ב י"ט:ב') הלרשע לעזר ולשונאי ה' תאהב ובזאת עליך קצף מלפני ה':

פסוק מח

(מח-מט) **ומלך אין באדום** זה היה אחר שנפלו אדום ומואב ועמון לפני יהושפט (דבה"ב כ') ועי"כ עשה יהושפט אניות בעציון גבר אשר את אילות על שפת ים סוף בארץ אדום (למעלה ט' כ"ו) כי אדום היה כפוף תחתיו, **ולא הלך** לא התחיל ללכת כי תיכף נשברו בהחוף בעציון גבר ששם נעשו, ומבואר (בד"ה ב' כ') שאניות אלה היו בשותפות עם אחזיה, והנביא נתנבא כי בהתחברו לרשע יפרץ אלהים מעשיו ונשברו אניות:

פסוק נ

אז אמר ר"ל אחר שראה שע"י שהיה לו שותפות באניות עצמם נשברו כדבר הנביא, בקש שעכ"פ ילכו עבדיו עם עבדיך (באניות) של יהושפט שלא יהיה לאחזיה חלק בגוף האניות רק עבדיו ילכו, **ולא אבה** כי ירא פן יזיק גם זאת: